

M. ŞEHMUS GÜZEL

ABİDİN DİNO'nun
TÜRKİYE AŞKI

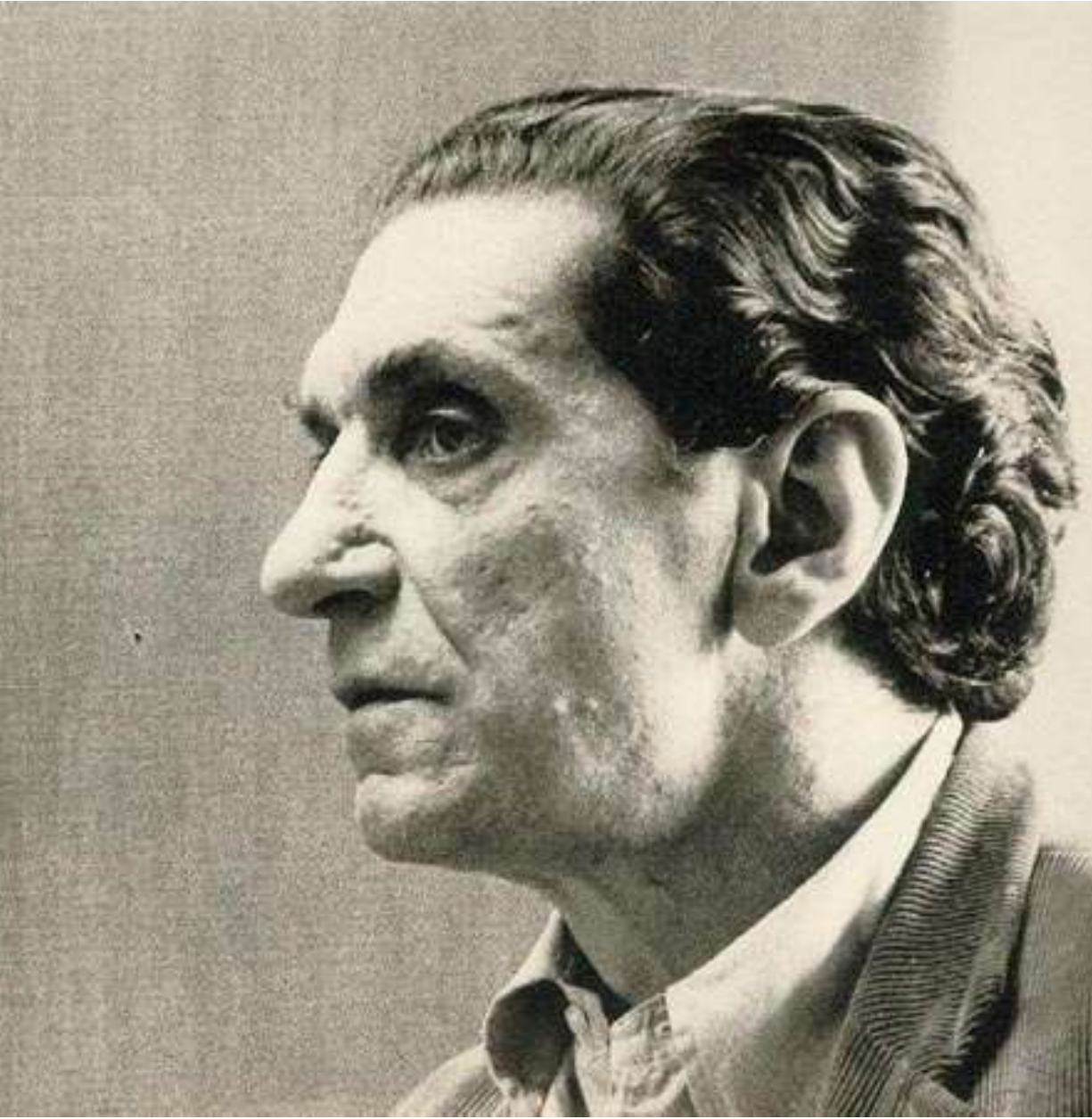

ekitap.aqorum.com

M. ŞEHMUS GÜZEL

M. ŞEHMUS GÜZEL

**ABİDİN DİNO'NUN
TÜRKİYE AŞKI**

ekitap biçiminde ilk sunumu: Aralık 2021

Yapıt: M. Şehmus GÜZEL

Teknik yönetmen ve kapak: Ferruh DİNÇKAL. Kapak fotoğrafı M. Şehmus Güzel Koleksiyonundan. İzinsiz kullanılamaz.

Dizgi : MŞG

İSBN : Belki gelecek. Belki gelmeyecek. Zamana, duruma, gelişmelere bağlı.

Bu yapıtın yayın hakları yazarına aittir.

Kitaptan edinmek için iletişim : Gerekirse. Şimdilik ekitap.ayorum.com deyin, tıklayın, hediyeimizdir.

İÇİNDEKİLER

SUNU	6
ABİDİN'İN TÜRKİYE'Sİ	8
ADANA'DA(N) KALAN	16
ANKARA'DAN KALAN	29
ABİDİN'İN PARİS'İ	36
PARİS'TEKİ TÜRKİYE	48
“GOAL !».....	54
İSTANBUL 1969.....	63
“BANA BEYEFENDİ DİYE HİTAP ETMEYİNİZ. BEN SADECE ABİDİN'İM.”	70
TİP'E MERHABA	84
AH ! “KULEDİBİ EVİMİZ” OLSA İSTANBUL'DA !.....	87
ADANA'DA KEBAB TAPULU.....	93
İLLE BİR EV İLLE İSTANBUL'DA	98
DOSTLAR ANKARA'DAN	104
BIRAK YAKAMI PARİS BIRAK	110
1977'DE	113

SUNU

Abidin'in Ocak 1952'de ayrılmasından sonra ülkeye ilk dönüşünün tarihi 1969'dur. Sergisinin açılışı için kısa bir süreliğine.

İstanbul'a ve insanlarına sevgisinin aynen hatta daha coşkulu sürdüğünün farkına varmıştır ve bunun üzerine Galata Kulesi'ne yakın bir ev-atölye satın almak ve kesin dönüş yapıp İstanbul'a temelli yerleşmek için kolları sıvamıştır. Bu arzusu, bu çok az bilinen ya da hiç bilinmeyen arzusu, maalesef ne 1969'da gerçekleşmiştir. Ne 1970'de. Ne de 1977'de.

Bu arzu ve bunun gerçekleşmesi için Abidin'in yaptıkları ülkesini ve insanlarını ne kadar derinden sevdiğinin ispatının bir belgesi olarak vurgulanmalıdır. Bu çalışmamın tayin edicisi işte bu az bilinen arzunun ve gerçekleştirilmesi için Abidin'in yaptıklarının anlatılması isteğidir.

Abidin Paris'e gidip yan gelip yatmadığı gibi, ülkesinde özgürce yaratabileceğine inandığı her zaman diliminde dönmek ve anavatanında çalışmak, yaratmak ve yaşamak istemiştir.

Defalarca denemiştir.

Ama bu arzusunu maalesef gerçekleştirilememiştir.

Bunun bilinmesinde yarar olduğuna inandığım için, yeni belgeler ışığında yaptığım bu çalışmayı bir ekitap biçiminde sunuyorum. Herkes okuyabilsin umuduyla.

Bu arzunun gerçekleştirilememesi ülkesine aşkının artmasında belirleyici olmuştur. Özlemle ama maalesef uzaktan sevilen ülkenizin ve yurttaşlarınızın seyri kolay sanılmasın lütfen.

Dahası ne olursa olsun mutlaka bir gün ülkesine yeniden dönüp, orada yaşayacağına da inanmıştı Abidin.

Abidin Dino isimli adam ülkesini ve insanlarını hem yurtdışından seyrederek hem de yurtiçindeki sürgünlük günlerinde sevmiştir.

Abidin Dino isimli adam sürgünü, “sürgün” olarak yaşamamıştır, sürgünü bir yük gibi taşımamıştır, ülkesinin hakiki insanlarını yakından tanımak ve onlarla kader yoldaşlığı yapmak için bir fırsat olarak değerlendirmiştir.

Hiç şikayet etmeden.

İşte tam sırasındır bilinmeyenin bilinmesinin.

M. ŞEHMUS GÜZEL

PARİS, 2 ARALIK 2021

ABİDİN'İN TÜRKİYE'Sİ

Abidin Dino'nun çocukluk yılları Paris, Cenevre, yeniden Paris ve Korfu Adası'nda geçmiştir. İstanbul'a dönüş yolunda ailecek Atina'ya da uğradıklarını ve orada da belki çok kısa bir süre kaldıklarını tahmin ediyorum.

Abidin yürümeyi ya Paris'te öğrendi ya Cenevre'de.

Cenevre'de "ilk siyasi eylemini" de yaptı : Cenevre sokaklarında Çinli çocuklara para yardımı toplayarak.

Çocukluk yıllarında aile üyelerinden oluşan candan ve kültür düzeyi epey yüksek bir topluluk içindeydi Abidin. Cenevre'deki evde bilhassa, Leyla Abla ve eşi ve 1920'de doğacak Rasih Nuri İleri ile, Abidin'in dayısı ve dayı kızı Nermin de yaşıyordu. Ev kalabalıktı. Hizmetçi genç kızlar, dadılar da eksik değildiler.

Evde birkaç dil konuşuluyordu : Osmanlıca, Fransızca, Rumca ve belki birkaç dil daha.

Çok ilginçtir Abidin'in herkes gibi çekilmiş ve aile albümlerinde saklanmış çocukluk fotoğraflarının mekanları ya Cenevre'dir ya da Paris. Örneğin "Rodos giysileriyle" Cenevre'deki fotoğrafı 27 Kasım 1916 tarihini taşıyor. Abidin üç yaşından biraz fazlası olan bir çocuktur. Paris'teki fotoğrafta ise tarih 1921'dir ve Abidin yeğeni, Leyla Abla'nın biricik oğlu Rasih Nuri İleri ile birlikte. İki de çocuk ama Rasih Nuri neredeyse bebek.

Cenevre'deki ve Paris'teki evlerde müzik (Annesi piyanoyu boş bırakmaz örneğin), resim, tiyatro, şiir, roman bilhassa Marcel Proust (Nermin bayılır Proust'a), karikatür, siyaset, uluslararası ilişkiler (madem ki savaşın tam göbeğindeyiz savaştan çok uzakta),

sağ ve sol ama bilhassa sol, “memleketin hali ve geleceği” ve daha binbir konu gündemdeydi.

Babası Rasih Bey'in poker partilerini, kumara düşkünlüğünü, at yarışı tutkusunu, atlara merakını da eklemeli.

Ağabeyi Ali'nin kadınlara düşkünlüğünü, Ahmet'in dans partilerini, Arif'in öğrenci arkadaşlarını da.

Annesinin misafirlerini de ...

Gelen gidenleri de ...

İyi hoş ta Abidin Türkiye'sinden çok uzaktaydı...

Ülkesiyle 12 veya 13 yaşında tanıştı Abidin. Önce İstanbul bir süre sonra Adana girdi devreye. Sonra yeniden İstanbul.

O yıllarda İstanbul sürekli devinim halinde, kalabalıklarla, denizle, vapurlarla kesintisiz bir gel-git, sürekli bir hareket içindedir. Bir dünya kent. Abidin'i sarhoş eden bir git-gel gel-git dünyası.

Abidin bu kentte sevgi çemberini genişletiyor, coğrafyasını da. Tanıştığı yeni insanlar, edindiği yeni arkadaşlar neredeyse daha hakiki ve çok dost diye yazacağım. Yazdım bile. Ailesel sevgi yumağından toplumsal sevgi yumağına geçiyor Abidin iki gece ve bir günde. Bu kente vuruluyor aynen böyle.

Galata köprüsü üzerindeki dalgalanmalarıyla, denizdeki dalgalanmalarıyla bir andan ötekine biçim ve renk değiştiren ve kara toprağı bile dalgalanan bir kente aşık olunmaz mı ?

Hani Boğaziçi'nde karşıdan karşıya kulaç atılan bir kent. Abidin yüzmekte birinci ama onu asıl ilgilendiren Boğaziçi'nin derin yatağındaki çakıl taşları. Evet (ç)akıl-taşları. Neredeyse herbirini tek tek tanıyor ve herbirine ayrı ayrı isimler takıyor. Boğaziçi canınıniçi.

Sonra İstanbul'un herbiri diğerinden ilginç, çarpıcı, vurucu "kat"ları giriyor işin içine. Abidin de dalıyor bu işin içine. Yakın dostlarıyla, canciğer arkadaşlarıyla İstanbul Abidin için artık keşfedilmesi zorunlu yepyeni bir dünyadır. Ve bu iş için geceleri bile uyumadan yolculuklara çıkacaktır : İstanbul'da. Arif'le, Fikret'lerle veya Neyzen Tevfik'le. Veya başkalarıyla. Zaman içinde genç kadınlar da girecektir serüvenlerine.

Kuzeyden gelen sesle birlikte Eylül 1934'de başlayıp Haziran 1938'e kadar süren yeni bir ayrılık girecektir hayatına : Odessa, Moskova, Leningrad ve daha pek çok kentte yeni dostlar edinecektir Abidin : Yutkeviç, Ayzenştayn, Meyerhold, Vera, İzak Babel, Şukin, Lili Brik ve SSCB'nin en hakiki aydınları, yaratıcıları, sinemacıları, sanatçıları, sinema emekçileri ... Abidin yeniden çok geniş kapsamlı ve toplumsal bir camianın içindedir. Birlikte üretme eylemleri sürmektedir. Sonra kısa bir süreliğine Oxford, sonra Paris diyecektir. Paris'te Tristan Tzara, Şukin'in yeğeni, Gertrude Stein, Pablo Picasso, Nesuhi Ertegün, Hamit Batu ve daha pek çok arkadaş edinecektir. Kalıcı cinsinden ilişkiler demeti örecektir.

Ülkeye yeniden dönüş. Kısa süre içinde yeniden Paris'e geri dönmek üzere İstanbul'a gelen Abidin'in umduğu olmadı : Ülkesinde birkaç ay değil, 27 Ocak 1952'ye kadar ondört yıl kaldı.

İstanbul'dan sonra Balıkesir, Edremit ve çevreleri. Sonra yine İstanbul. Ve aralıksız yazmak, çizmek, yaratmak, söyleşmek eylemi. Özgür gençler, delikanlılar, yazar, şair, gazeteci ve sanatçılarla ortaklaşa yaratıcılıklar.

O günlerde Abidin, Sabahattin Eyüboğlu tarafından Ankara'da Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde Çocuk Tiyatrosu kurulması için kendisine yapılan resmî öneri üzerine birkaç kez Ankara'ya gidip geldi, Ankara'da kaldı, bir piyesi sahneye koydu, ama bu işi

istediği biçimde ve arzuladığı sonuca ulaştıramadı. Ama Ankara'yı ve Ankaralıları biraz daha yakından tanıma olanağı buldu.

Aynı zaman dilimi içinde Reşat Fuat Baraner, Saadet Baraner (Suat Derviş mahlasını kullanan gazeteci ve yazarımız), "Uzun" Rasih (Rasih Güran), "Boz" Mehmet (Mehmet Bozışık), Nudiye Hüseyin, "Dede" Ahmet veya Ahmet Dede gibi TKP yönetici ve üyelerinden oluşan başka bir küme içindeki faaliyetleri sayesinde de pek çok insan tanıdı.

İşte bu yolculuklar, yaratıcı dolaşmalar ve çalışmalar içinde Abidin daha çok sevdi İstanbul'u ve ülkesini ve insanlarını, kadın ve erkeklerini, çocuk ve gençlerini.

Sürgün yıllarında yeni kasabalar, yeni köyler ve yeni kentler keşfetti Abidin : Çerikli İstasyonu, Çorum, Mecitözü, Amasya yöreleri.

Sonra kadim Çukurova, Adana yeniden, Yumurtalık, Mersin, belki İskenderun ve bilhassa askerliğini yaptığı Kayseri.

Sonra Ankara. Uzun bir Ankara. Madem ki Güzin Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyesidir artık ve Abidin, Aralık 1947'de İstanbul'da sıkıyönetim kaldırılana kadar yine de "sürgün"dür. Ankara'da ikametine zar zor izin verilmiştir ama İstanbul'a yakınlarının cenaze törenine katılmasına bile izin verilmez. Her yasağın bir sonu vardır ve zamanı gelince yeniden İstanbul diyecektir Abidin. Güzin'le birlikte. Yaz dinlencelerini 1948'den itibaren artık İstanbul'da kiralanan mekanlarda geçireceklerdir. Geçmişin ve geleceğin dostlarıyla.

İstanbul'a temelli yerleşmek üzere Setüstü'nde satın alınan ve kapısından çatısına kadar herşeyi en derin ve en seçkin özenle donatılan ev Abidin'in bu kenti ve insanlarını ne kadar çok sevdiğinin de ispatıdır. Hayatını, kendisine ayrılan zaman dilimini,

bu kentte geçirmek istemektedir çünkü. Ev satın almanın başka ne anlamı olabilir ki ?

27 Ocak 1952'de Roma'ya ciddi bir resim sergisine katılmak için çıkış. Uçakla. Zorlu bir çıkıştır bu...

Vay sen misin giden !

Ankara'daki evde bıraktığı seramikleri "komünizm propağandası" suçlamasıyla derdest edilince ve Abidin'e "vatan haini" muamelesi yapılıncı Abidin'in mecburen Roma'da kalması ve dokuz ay kadar sonra Paris'e gitmesi ve Paris'e yerleşmesi. Önce geçişi olarak yerleşti. Ama zaman içinde iş uzadı.

Quartier Latin isimli öğrenci mahallesinde en ucuz otellerde, sonra yine en ucuz otellerde ve nihayet en ucuz "chambre de bonne"lardan birinde yine aynı mahallede ikamet etmesi artık bir zorunluluktur. Bir dayatmadır. 1971'e kadar. "Chambre de bonne" zamanında Paris burjuvalarının hizmetciliğini yapan genç kadınlara ayrılan çatı katındaki tek odanın, özür dilerim buna "oda" denemez "odacık" denir, ismidir ve Türkçesi "hizmetçi odası" olarak verilebilir. Tuvaleti ve musluktan suyu koridordadır. Zamanla bu odalar öğrencilere, durumu iyi olmayanlara yüzölçümüyle kıyaslanırsa yüksek kiralarla kiralanmıştır.

Abidin 1956'dan 1971'e kadar işte böyle bir mekanda yatar kalkar hale getirilmiştir.

1913 sonunda ve 1920'lerin başında aristokratlara mahsus bahçe içinde özel ve güzel ve bilhassa çok geniş, birçok odalı, birkaç salonlu, kimi kez birkaç katlı evlerde oturan Dino ailesinin büyükleri bunu görseydi bu işin lamı cimi yok kesinlikle kalpten giderlerdi kardeşlerim. Evet kalpten giderlerdi ve bunun önüne de kimse geçemezdi. Paşa torunu Abidin Dino 1950'lerin başından 1970'lerin başına kadar neresinden bakılırsa bakılsın en fazla

onbeş veya yirmi metrekareyi geçmeyen bir “chambre de bonne”da yaşamış, resimlerini yapmış, eksik olmayan misafirlerini kabul etmiş, ziyafetler bile vermiştir.

1954'te Türkiye'yi temelli terkeden ve Paris'e gelip Abidin'in yanında nöbet tutmaya başlayan Güzin'le birlikte. Sonra bir fırsat çıkınca ikinci bir “chambre de bonne” daha kiralamışlardır ama neresinden bakarsak bakalım bu ev-atölye İstanbul veya Ankara'daki evlerinin yanında minicik kalmaktadır. Evet işte Abidin Dino nam ünlü ressamımız böylesine küçümen bir ev-atölyede neredeyse yirmi yıl oturmuştur. Burada yaratmıştır.

Abidin ve Güzin yazdıklarında ve/veya anlattıklarında tahmin edebileceğiniz nedenlerle elbette “chambre de bonne”u ağızlarına, kalemlerinin ucuna bile almadılar. Almazlar. “Oda” derler “atölye” diye yazarlar. Ama dayanamayıp “Tuvalet yine dışarıydı.” cümlesini de es geçemezler. O zaman durum bir parça anlaşılabilir.

Abidin'de ve Güzin'de önemli olan yaratmaktır. Özgür olarak ve yarın göz altına alınabilir tedirginliğini duyumsamadan.

Ve bilhassa kardeşlerim Abidin'in yazdığı gibi asıl mesele şudur : “Quais'lerde gezinti, akşamüstü. Düşünceler, hasretler, projeler.”

Evet mekan Seine Nehri kıyısındadır. Ve evden çıkıp üç adım atınca kendinizi Seine'le yanyana bulursunuz, gezintinizin sizi alıp Boğaziçi'ne götürmesi için bir düşünce, bir hasret, bir tasarı yeter de artar.

Paris'te hayat böyle yaşanır. Tükenmez.

Mekan beşinci kattadır. Asansör yoktur. O nedenle Nâzım Paris'i sobelediğinde katları tek tek ve her katta her sahanlıkta bir mola vererek çıkabilir. Charles Dobzynski'nin, Abidin'in veya Yaşar

Kemal'in kolunda. Veya çıkamaz. Mevsimine, gününe ve saatine kalıyor artık bu.

Şimdi gelin tam sırasıdır bir nefeslenelim ve kısa bir hesap yapalım :

Abidin Dino 27 Ocak 1952'de İstanbul'dan uçakla ayrıldığında 39 yaşına birkaç haftası kalmış genç bir adamdır. Kolaylık olsun diye 39 yaşında diyelim. Bu 39 yılın 1925 yazından veya sonbaharından Eylül 1934'e kadar giden dokuz yılı ve Haziran 1938'den Ocak 1952'ye kadar giden 14 yılı, yani toplam 23 yılı, Türkiye'de yaşamıştır. Evet Abidin Dino sadece 23 yılını ülkesinde geçirebilmiştir.

Bunun Eylül 1942'den 1947'nin sonuna veya 1948'ün başına kadarki yaklaşık yedi yılını "ikamete memur" olarak geçirmiştir.

Seksen yaşında aramızdan ayrılan Abidin Dino yaşamının yaklaşık olarak sadece dörtte birini ülkesinde geçirebilmiştir.

Bu olgu ülke hasretinin ağırlığını artırıcı etkenlerden biridir. Yaşamak istediğiniz ülkenizde yaşayamamak zordur. Deneyen bilir. Denemenizi asla tavsiye etmem.

Abidin'in 1952'den sonra ülkeye ilk dönüşünün tarihi 1969'dur. Kısa bir süre ve bir resim sergisinin açılışı için.

İstanbul'a ve insanlarına sevgisinin aynen hatta daha coşkulu sürdüğünün farkına varmıştır ve bunun üzerine Galata Kulesi'ne yakın bir ev-atölye satın almak ve kesin dönüş yapıp İstanbul'a temelli yerleşmek için kolları sıvamıştır. Bu arzusu, bu çok az bilinen ya da hiç bilinmeyen arzusu, yeri gelince değineceğim gibi, malesef ne 1969'da gerçekleşmiştir. Ne 1970'de. Ne de 1977'de. Ama bu arzu ve bunun gerçekleşmesi için Abidin'in yaptıkları onun ülkesini ve insanlarını ne kadar derinden sevdiğinin ispatının bir

belgesi olarak vurgulanmalıdır. Bu çalışmamın tayin edicisi işte bu az bilinen arzunun ve gerçekleştirilmesi için Abidin'in yaptıklarının anlatılması isteğidir. Abidin Paris'e gidip yan gelip yatmadığı gibi, ülkesinde özgürce yaratabileceğine inandığı her zaman diliminde dönmek ve anavatanında çalışmak, yaratmak ve yaşamak istemiştir. Defalarca denemiştir. Ama bu arzusunu maaelesf gerçekleştirememiştir.

Bu arzunun gerçekleştirilememesi ise ülkesine aşkının artmasında belirleyici olmuştur.

Özlemle ama maalesef uzaktan sevilen ülkenizin seyri kolay sanılmasın lütfen. Dahası ne olursa olsun mutlaka bir gün ülkesine yeniden dönüp, orada yaşayacağına da inanmıştı Abidin.

Abidin Dino isimli adam ülkesini ve insanlarını hem yurtdışından seyrederek hem de yurtiçindeki sürgünde sevmiştir.

Abidin Dino isimli adam sürgünü bir yük gibi taşımamıştır, ülkesinin hakiki insanlarını yakından tanımak ve onlarla kader yoldaşlığı yapmak için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Hiç şikayet etmeden.

İşte tam sırasıdır iç sürgününün en uzun dönemini geçirdiği Adana'dan kalanlara bir göz atmanın:

ADANA'DA(N) KALAN

Adana ile Dino ailesi arasında çok eski ve derin ilişkiler bulunuyor. Dino ailesinin neredeyse bütün üyeleri Adana'dan mutlaka geçtiler. Adana'da kısa veya uzun süreyle kalanlar da oldu. Geçmiş dönemleri ve bilhassa Abidin Paşa'nın Adana valiliği yaptığı zamanları saymasak bile Dino ailesi ile Adana arasındaki ilişkinin ne kadar sıkı ve yoğun olduğunu ispat için 1940'lı yıllarda bu kadim kentte yaşayan Ahmet, Arif ve Abidin Dino'yu davet edebiliriz.

Üç kardeşin üçü birlikte gelirler, bizi hiç ve asla kırmadan ve tanıklık ederler : "Adanalılık !" diyerek.

1943 Yılı başında Adana'nın şirin parkında oturup poz veren üç kardeşe ağustos sonunda İstanbul'dan kopup gelen minik minnacık bir bayanı da eklememiz lazım : Namı Güzin Dikel olan bu şirin ve bir parça tedirgin kadın daha birkaç ay önce Ankara'da soğuk bir akşam üzeri Azra Erhat'ın evinde kendine özgü bir törenle ve kahkahalar arasında nişanlandığı Abidin'le dünya evine Adana'da girecektir.

İşin güzelliğine bakın ki evlenmelerinden kısa bir süre sonra Adana'ya Bursa'dan, "Taşdan Tayyare"den ve "Şair Baba"dan selam getiren ve çoluk çocuğu ile yeniden buluşan Orhan Kemal, Dünya Evi isimli bir kitap yazacaktır sırası gelince. Özgürlüğüne yeniden kavuşan Orhan Kemal "Şair Baba"dan getirdiği şiirlerle yüklüdür. Ezberden okuyacaktır onları Güzin'e ve Abidin'e. Abidin ve Güzin, Orhan Kemal'in evinde çiğ köfte yiyeceklerdir dostluk ve yarenlik sofrasında.

Sonra bu halaya bir de "bir deri bir kemik" bir delikanlı katılacaktır : İsmi bizde saklı. "Türküler müfettişi"dir. İyi kilim seçer, kilimin en iyisini bulur, alır, getirir ve önünüze seriverir. Ağıt

toplar. Öykü yazar. Yazaroğluyazar. Abidin'e "Peder" diye hitap eden tek kişidir. İnce Memed'i saati gelince o yazacaktır. Bildiniz mi hemşerilerim ?

Abidin Dino'nun Türk Sözü'nde birinci sayfasından sonuncu sayfasına kadar her şeyi yaptığı zamanlarda, bilhassa Adana'nın zifiri karanlık gecelerinde, gazete binası aynı zamanda ciddi bir haber merkezi görevini de yerine getirecektir. Adanalılar savaş haberlerini en iyi ve en birinci ağızdan dinleyeceklerdir, pardon okuyacaklardır. Çünkü Abidin Ruscasını, İngilizcesini, Fransızcasını, İtalyancasını, Rumcasını, Güzin de iki üç dilini konuşurup bütün radyolardan derledikleri haberleri "Al iki gözüm bu Adana kebabının hasıdır diye" sunacaklardır Adanalılara. Okumayı bilenler bilmeyenlere aktaracaklardır haberleri. Kimilerinin kulağına kar suyu kaçacaktır. Adana'ya da kar mı yağar ? diye sormayın şimdi ne olur !

Paris'in kurtuluşu, inanmayacaksınız belki ama, Adana'da meyhanelerde atılan naralarla kutlanacaktır. Adana'dır burası kurban. Rakısız olmaz bu işler.

"Demokrasinin gelmek üzere olduğu" dedikodusu bile böyle yayılacaktır Taş Köprü'den Seyhan ve Ceyhan taraflarına. Oradan Toros'lara, Aslanköy'e. Duyduk duymadık demeyin ! Bu kadarına "iyi saatte olsunlar" bile şaşıracaktır. Ama "demokrasi gelmek üzere olduğu" için onlar da hazırola geçeceklerdir. Dönem, kebabı az acılı, kadayıfı bol şerbetli bir zamana tekabül ediyor çünkü.

Sıtmalar filan bile korkutamaz bizimkileri.

Arif nitekim tek başına başa bela hastalıkların tümünün, sıtmasının, tropikasının sırtını yere yapıştırmıştır :

"Nasıl unutursun

Tropika ile kucak kucağa

Sevgim nüksetti

Zehirli sıtma.”

Arada bir Ceyhan'a veya Akdeniz'e, Yumurtalık taraflarına gidenler hâlâ Arif'in ayak izlerine ve minik heykelciklerine rastlayabilirler. Aman ne olur ezip geçtiğiniz (ç)akıl-taşlarına dikkat ediniz belki biri Arif'in tezgahından çıkmış bir heykelciktir. Aman ne olur dikkat !

Arif Adana'ya, Çukurova'ya, insanlarına ve kendine ve bize ilişkin başka şiirler de söyledi. Yazdı diyemiyorum: Arif çünkü yazan değil söyleyen şairlerimizdendir: Evet kulakları iyi duyanlar Arif'in arada bir “ifrâz ettiği” şiirlerini duyabilirler:

“Cebeli Nur'u görmeyen

Kimya gibi bir otu ile

Şahmeran'ı dirilten

Lokman Hekimi bilmez

Ceyhan suların yaman

Ceyhan suların acı.”

Bu yetmeyince ekler Arif : “Çukurova sabır ovasıdır.” 15 Ocak 1950 tarihli Yaprak dergisinde yayınlanan “Çukurova” başlıklı şiirindedir bu, şiirin tamamı ise kendine özgü dizilişle şudur:

“Çukurova sabır ovasıdır

Lokmasını

göç edenleri

bilir.

Yakmasını

yıkmasını

boğmasını

bilir.

Çukorova sabır ovasıdır.”

Dev gibi bir adamdır bunları söyleyen. Kalem alan ise ya Yaşar Kemal'dir ya da Orhan Kemal, Adana'nın yüz akları, umudu, geleceği.

Akan zaman duran zaman, Abidin Mayıs 1945'te “mevcutlu olarak” askere götürülecektir: Adana'da “İkamete memur”du Abidin, Kayseri'de sürgün bölüğünde er olacaktır. Ama gelin görünki ressamlığı burada işe yarayacaktır: Çünkü Abidin'in “ressam”lığı duyulunca “komutanı” evinde karyola, duvar ne varsa Abidin'e boyattıracaktı. Ressam değil mi ki ?!

Güzin o sırada Adana'dan Ankara'ya taşınacaktır : Sınavı hakkıyla kazanmıştır ve DTCF'de doçenttir artık ve ders zili çalışıyor ...

Arif Adana'da bir süre daha kalacaktır, Adana'nın en popüler, en cıvıl cıvıl mahallelerinden Kilis Pazarı civarında bir ev kiralayıp, oturacaktır : Sürgünlük bitmedi henüz... Yaşar Kemal ve Orhan Kemal'le yarenlik de hani hiç te yabana atılır cinsten değil ... Onlara Taci Karan, Taha Toros da katılacaktır. Başkaları da. Adana gençleriyle övünebilir. Arif Dino bu evde Nadir Nadi ve eşini ağırlayacaktır, Yaşar Kemal'in şaşkın ve sevecen bakışları altında.

Adana'da Abidin ve Güzin iki değişik evde kaldılar. Birincisi İstasyon Caddesi'nde. İkincisi Abidin Paşa Caddesi'nde. Paşa torununa da hani bu yakışır.

Ahmet malum ünlü otelde. Adı “Yeni Otel”. Küçük Saat Kulesi'nin orada. “Mesai” ise Şehir Kulübü'nde.

Niye mi anlatıyorum bunları ? Mekanlar da unutulmasınlar, onlar da anılsınlar diye : Adana'da kaldıkları evleri, oteli ve eğer tarih onları defterinden silmişse o zaman oturdukları mahalleleri, Halkevi binasını, nefeslendikleri, sohbet ettikleri ve birer ya da ikişer tavşan kanı çay içtikleri, gazoz içtikleri, su muhallebisi yedikleri mekanları, parkı ziyaret etmek ve benzeri birçok etkinlik de yapılabilir. Evet Abidin Dino'yu, Arif Dino'yu, Güzin Dino'yu (ders verdiği lise ne alemde ?) anmak üzere birçok etkinlik düzenlenebilir Adana'da : Resim sergisinden konferanslara, sempozyumlara, kollokyumlara, açık oturumlardan Abidin'in filmlerine ve daha birçok şeye kadar uzanan. “Abidin'lerin Adana haritasını” çizmenin zamanı gelmedi mi ?

Arif, Abidin ve Güzin Dino'nun isimlerinin birer sokak, cadde, bulvar ve meydana verilmesinin de tam zamanıdır.

Kaldıkları evler ayaktaysa, girişine, ön duvarına, artık uygun görülecek bir yerine, şu tarihten şu tarihe kadar bu evde kaldılar notu yazılı birer plaket (küçük metal levha) çakılmalı, törenle açılmalı örneğin.

Evet sonuç itibariyle Adana çocuklarına sahip çıkmalı. Çünkü Dino'lar hiç bir zaman Adanalı olduklarını unutmadılar. Abidin ve Güzin için T büyük harfle Tarih'in önünde tanıklık yapmaya hazırım, elim vicdanımda olarak.

Dino'lar Adana'da pek çok iz ve pek çok anı bıraktılar. Adana'dan onlara çok şey kaldı. Şimdi bunların biraraya getirilmesinin ve yeni kuşaklara sunulmasının zamanıdır. Tam zamanıdır. Tarih bize bakıyor.

Bu alandaki en iyi örneklerden biri Yaşar Kemal'dir : Bilinen. İkincisi Orhan Kemal'dir : Bu konuda pek çok belge sergileyebilirim ama bugün burada birkaç belgeyle yetineceğim :

Birinci belge Orhan Kemal'in 15 Eylül 1960 tarihli ve Abidin'e İstanbul'dan gönderdiği mektubudur, onu sunmak istiyorum, aynen, yani yazıldığı biçimde ve noktalamasına ve hatta virgülüne bile dokunmadan :

"Efendim,

Epeyce oluyor, Yugoslavya'dan bir mektup almıştım. Mektubu ilişik olarak sunuyorum. Bazı şeyler soruyorlar. Cevaplarımı hazırladım, hatta fransızca'ya çevirttimse de, çeviriye itimat edemedim. En doğru yol, size yollamaktı. Öyle yapıyorum. Mektubun karşılığını türkçe verdim. Çok zahmet olacak ama ne yapayım ? Bu zahmetimi de hoş görüverin. Sizden başka güvenip baş vuracağım ciddi dostlar hemen hemen yok, yahut kalmadı.

Geçende DEVLET KUŞU ve VUKUAT VAR [Büyük harfle yazan Orhan Kemal'dir. MŞG] isimli romanlarımı yollamıştım. Bu yakınlarda SUÇLU'yu da yollayacağım. İlk ikisini herhalde aldınız... Yâni DEVLET KUŞU ve VUKUAT VAR'ı.

Bilvesile [el yazısıyla eklenen] evcek sonsuz selâm ve sevgilerimizle.

O. Kemal"

Orhan Kemal mektubunu imzaladıktan sonra el yazısıyla şunları ekliyor :

"Not : Bay Zika Todorune'e [Belki de Todorov ? İsmi ve soyismi doğru okuduğumdan emin değilim. MŞG] oradan [Paris'ten] yollayıverin olmaz mı ? Tabi uygun görürseniz. O. K."

Orhan Kemal'in bir de 30 Kasım 1960 tarihli mektubunu sunmak istiyorum. Anlaşılan Abidin bir önceki mektuba yanıt vermiş, ona roman konusunda kimi tavsiyelerde bulunmuş, ve bunun üzerine Orhan Kemal, yine İstanbul'dan, şu satırları döşenmiştir :

“Sevgili Abidin,

Mektubun öyle bir coşturdu ki, tasavvur edemezsin. Sağ ol, var ol. Ardından gelen şiir parça hele, coşkunu sarhoşluk derecesine vardırdı. Biz burada soluksuz şairlerin yâveleri içinde, ‘Şiirsiz’ yaşıyoruz. Büyük Şair değil, ‘Şair’ yok. Şair yalnız şiiriyle büyük değildir. Bunlarda işte o ‘Şiir’ dışındaki ‘şey’ eksik.

Gelelim Roman’a.

Romana gelmeden önce, kendi hayatımdan söz etmeliyim. Bunu sen de istiyorsun. Evet, İstanbul şehri-şehîri’ndeki ‘hayat’ım. Bilmem dünyanın hangi diyarındaki hangi romancı benim yaşadığım kötü şartlar içinde roman yazmak, yazabilmek cesaretini gösteriyor ? Buna bizim Türkiye’deki romancılarımızı da katabilirsin. Şu satırları yazdığım sıra saat sabaha karşı 3 tür. Gece on bir de yattığıma göre, dört saatlik bir uyku. İçimde, birkaç aydır ödenememiş ev kiralının sıkıntısından, odun ve kömürün alınamamış olmasına kadar, dört çocuğumun hatta ayakabı tâmirini de ekle, birikmiş, yüreğimi kemiren bir sıkıntı. Dört çocuk dedim, buna bir de torun kat [Yazarımız önce “ekle” yazmış sonra çizmiş ve üstüne elyazısıyla “kat”ı kondurmuş. Çünkü “ekle” sözcüğü hemen önce yazılmış bir kez. MŞG] Bilmem işittiniz mi ? Yıldız evlendirmiştik. Kocasını da hiç yabancı değil : Kemal Sülker denilen zatı nâşerif. Dokuz ay evlilik. (...) [Ailesel sorunlar sonucunda Yıldız, Kemal Sülker’den ayrılmıştır. Orhan Kemal bu konuda kimi bilgiler veriyor.] Kız ve çocuğu bir yıldır yanımda. Demek oluyor ki, Yıldız, Nazım [aynen], Kemal ve Işık tan başka bir de torun var : Alev. Siz Nazımı bilirsiniz. Nazım şimdi Vefa lisesinin

son sınıfında ve çok, ama çok parlak bir öğrenci. Onun küçüğü Kemali, orta okulda. Işık dördüncü çocuğum, oğlan, henüz dört yaşında. Kış, kalabalık, homurtulu bulutları, fırtına, bora, kar, ayazıyla ve dehşetle gelmekte. Bense girtlağa kadar borç, gelmekte olan korkunç kışı –Kendi hesabıma değil- korkuyla beklemekteyim. Bu arada kalbimde zaman zaman sıkışıklık. Ama galiba fazla vehimden ileri gelen önemsiz kuruntular.

Bütün bunları 'Acıklı' olsun diye yazmıyorum. Memleketimde, dünyada bu şartlar altında yaşayan yalnız ben değilim. Hatta böyle yaşamak, romanım için malzeme oluş bakımından, kazanç. Bütün bu teferruat dışındaki üzüntüm, mektubunda istediğin çaptaki romanları yazamamak endişesi. Yoksa sanır mısın, o tip romanlara dâir planlarım yok ? Tamı tamına öyle romanlar. Yaşadığımız çağın nasıl hareketli, nasıl korkunç, nasıl yazılası olduğunun elbette farkındayım. Bir sel roman plânım yıllardır bir kenarda durur. Çünkü her şeyden önce düşükler devrinde adımın Komünist'e çıkarılması ve bu şekilde afişe edilmesi, bana karşı iş sahiplerinde bir çekinme yarattı. Film senaryolarında bile. Ki, Türkiye'de 'Film' denmeğe seza, eli yüzü düzgün filim çevrildiğine inanmıyorum. Senaryo adına birtakım siparişler yapıyoruz zaten. Onda bile film sansürü başta, bir kılı kırk yarış. Roman'da da. Benden aşk üzerine, zararsız şeyler istiyorlar. Zararsız ! Aramızdaki düşünce kontrastını [çelişkisini] görüyorsun. Yazdığım romanın şu kadar sayfayı geçmemesi, şu ve şunlardan söz etmesi, gereken yerlerinin çıkarılması ve nihayet fiyat hususunda ucuz olması. Bütün bunlara beni boyun eğmege sevk eden şey, çoluk çocuk. Keçenin dört ucunu salıveremiyorum. İrade eksikliğinden değil, salıverince kurtulabileceğimi sanmamaktan. Ne yapacağım ? Ev ve çocuklar beni hiç olmazsa bir paratoner gibi koruyorlar. Başı boş kalınca, gelsin hovardalık meclisleri. Meyhaneler, bohem hayatı. Sonu ? Evdeki bulgurdan olmak.

Neyse, geçelim bunları. Şahsilik bu kadar yetsin.

VUKUAT VAR'ı okudun mu bilmem. Devamı olan HANIMIN ÇİFTLİĞİ ile, mektubunda sözünü ettiğin 'Bütün'e giden, gidebilecek olan, 'Tipik' bir roman namzedi sayılabilir. Çünkü HANIMIN ÇİFTLİĞİ'nden sonraki cilt, on yıllık düşükler devrini anlatacak. O devir ve o devrin sonu. İstediyin her şey var : İşçisi, patronu, hacısı, hocası, fakiri, zengini, hatta istersem devletlûsu. Ve nihayet otomatik tabancaların Beyazıt meydanında- Bu meydanın adı şimdi Hürriyet meydanı-işçilerle üniversitelileri kahpece kurşunlayışı. İstanbulun [aynen] kaynayan bir kazan gibi taşıdığı günleri, o kaynayıp taşan kalabalığın arasında geçirdim. Elleri bayraklı kızılı oğlanlı üniversitelilerin Bâbîâli caddesinden nasıl bir sel gibi aktığını, yürekleri bu üniversitelilerle birlik olan genç subaylarla aslan Memetçiklerin toplarını nasıl karıncalar gibi istilâ ettiklerini beş metre alargadan, gözlerim yaşararak seyrettim. Gezdim, gördüm, yaşadım, birlikte bağırıp çağırdım. Malzeminin-Hiçbir çeşidinin-lüzumu yok bana. Ham madde anbarlarım dopdoludur. Bana, kirası ödenmiş ev, kaynayan tencere, yalnız roman düşünebileceğim, uzun uzun, gerine gerine düşünebileceğim, müsveddeler yapıp, beğenmeyerek yırtacağım, yenilerini yapacağım, "zaman" lazım. Bu 'Zaman'ı bulabilecek miyim ? Bilmiyorum. Bulamasam bile, eli kolu bağlı duracak değilim. Bu yakınlarda ESKİCİ ve OĞULLARI dizilip basılacak. Bu da, istediğiniz 'Büyük roman'a varılabilmek için geçilmesi zaruri bir aşama. Hem de -Öyle sanıyorum-çok başarılı bir aşama.

Unkapanında, daha doğrusu Cibâlî'de oturuyorum. Bir yanımda tütün fabrikası Tekel'in. Her sabah fabrika borusunun kalın kalın ötüşünü ve pencerenin önünden kadınlı erkekli işçilerin geçişi. Hele yağmurlu, çamurdan günlerin mor sabahlarında, biri kucağında, ikisi yanında, bir lokma ekmek için koşan kadın işçilerin telâşi, yaşamak için çabalamaları, kendimi, kendi dertlerimi bana

unutturuyor. Onların 'Yaşam savaşı' yanında, benimki, bizimki vallahi 'Lüks'. Asıl haklı olan onlar ...

Yıllarca önce bıraktığımız CHP. [aynen] devrine dönüleceğini sanmıyorum. CHP. bile bizat o yılların CHP.si değil artık. Düzenli bir dünya'ya dünyaca gittiğimize olan inancım hiçbir zaman sarsılmamıştı [Orhan Kemal buraya bir x işareti koyup mektubun altına el yazısıyla şu notu ekliyor : "Hitler'in kara günlerinde bile !"] Hâlâ öyle. Çekilenler, arabamızın tekerine rastlayan taşlardır. İnsanlık arabası değil bu taşları, hatta önüne çıkacak hendekleri filân aşmasını bilecektir. (Coş demiştin mektubunda ya !)

Kitapçı Remzi'nin dükkânından alelâcele çiziktirip yolladığım mektubu herhade aldın. Üçüncü viteste çalışıldığına göre, burada tekrarlamağa lüzum yok. Gün gelecek, gene bir arada edebiyat konuşmaları yapıp, çiy köfteler yiyeceğiz. Bizimki, mektubunu okurken pek hislendi. Çok çok selamı var. Evcek hepimizin hepinize, eşe dosta filân selâmları.

Hoşça kal."

Orhan Kemal mektubunu imzaladıktan sonra el yazısıyla şu notu düşüyor, aynen aktarıyorum :

"Not : Hangi hikâyenin çevrilip yayınlanması işini size bıraksam nasıl olur ? Hemen hemen hepsini seviyorum. O. K."

Bu konuda bir belge daha sunayım : Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl kitabını yayınlayınca Güzin ve Abidin'e şu ithafla göndermiştir : "Güzin ve Abidin Dino'lara her zamanki sevgilerimizle. 2 Haziran 965. Ev halkı adına Orhan Kemal."

Sonra Orhan Kemal Abidin için özel bir not düşüyor, aynen akarıyorum : “Abidin Dino, Ben bu kitabı Adana’da senin işaretinle hazırlamıştım. Kısmet bugüne imiş. O. K.”

İşte böyledir : Türkiye, Adana’sı İstanbul’u, Tekel işçileri, kadın ve çocuklarıyla, yazarları ve yazarlarının varlık ve yokluk sorunlarıyla ve ülkenin siyasi çalkanmalarıyla yanibaşınızdadır. Binlerce kilometre ötelere olsanız bile kalbiniz ülkenizle atar. Ayaklarınız buralarda olabilir ama aklınız oralarda kalmıştır. Anılar ise zaten sizi çekip Batı’dan Doğu’ya çağırılmaktadır, aralıksız.

Abidin’i Adana’da uzaktan gören ve anısını taşıyan birini daha anmalıyım burada : Bu ünlü gazetecimiz İlhan Selçuk’tur. 18 Aralık 1993 tarihli Cumhuriyet’teki “Pencere”de yazdığı “Abidin Dino Rumelihisar’da ...” başlıklı köşe yazısından aynen alıyorum :

“Abidin Dino’yu ilk kez Adana’da görmüştüm. Öğrenciydim. Bir yaz ikindisi arkadaşlarla birlikte piyasaya çıkmıştık. İstasyon Caddesi’nde bir aşağı bir yukarı volta atıyor. Avarelik ediyorduk. Halkevi’nin önündeki kaldırımda güneşin aydınlığına izdüşümü vuran adamı tanıttılar :

-Komünistmiş ...

O anı 1960’ların başında Paris’teki evinde Dino’ya anlatacağımı Adana’da iken nereden bilebilirdim ...”

İlhan Selçuk 1960’ların başında eşiyle birlikte geldiği Paris’te Abidin’le ve Güzin’le çok iyi ilişkiler kuracak ve bu ilişkiler hayat boyu sürecek.

Adana, güneş ve ter imparatorluğu, şalgam, kebab, bicibici, mandalina, limon, portakal kokulu, zengin, bitirim, belalı, şirin ve pırl pırl kent eksik olmayacaktır Abidin’in ve Güzin’in günlerinden ve gecelerinden.

Paris'teki günlerinde Abidin Türkiye'deki siyasi gelişmeleri yakından izlemektedir.

Hele 1961'de Türkiye İşçi Partisi'nin kurulması, bir süre sonra genel başkanlığına Mehmet Ali Aybar gibi öteden beri yakından tanıdığı bir dostunun getirilmesi ve onunla birlikte birçok aydının TİP'te görev alması son derece önemli ve ilgi çekiciydi. Bütün bunları merakla ve heyecanla izleyen Abidin o günlerin gazete ve dergilerinde bu konularda yazılar da yazdı, düşüncesini açıkladı, kimi tartışmalarda tarafını belli ederek tavrını koydu.

Bu konularda kendisine değişik kanallardan haberler de iletilmekteydi. Bu kanallardan biri "tarihî bir kanaldır". Bu kanal yeğeni Rasih Nuri İleri'dir. Örneğin 13 Temmuz 1962 tarihli mektubunda Rasih Nuri İleri birçok konu arasında TİP'e ve ülkedeki siyasi gelişmelere de bir paragraf ayırıyor. Aynen şöyle :

"Neyse çark dönmeye başladı, halk kitleleri ise fazlasıyla müsait, kendi mahalleimde eski CHP ocak başkanı, eski DP ocak başkanı, eski Vatan Cephesi ocak başkanı hep müştereken [iki kelimesini okuyamıyorum], son ikisi halen AP'yi ellerinde tutuyorlar, CHPlî fazla aşırı ötekiler daha köklü fakat tabuları var. Yakında kitle olarak geçmeleri çok kolay hazırlıkları yapıyoruz. Kuvvetli fakat bulanık bir sınıf şuuru var, düşman ve hasım olan AP-CHP'liler alt kademede bizim amaçlar etrafında rahat konuşuyorlar, birleşmeye hazırlar, eskiden karşı partilere hücum ederken, şimdi müştereken kendi liderlerine çatıyorlar. Ancak çok iş var ve hele bol neşriyat icap ettiren bir açıklama ve tedris faaliyeti gerek."

Bu siyasi bilgilerden hemen sonra Rasih Nuri İleri şunu ekliyor :

"Agba için acil tedbirler aldım, haber veririm umarım iyi (alt seviyede)."

Rasih Nuri İleri'nin burada "Agba" başka mektuplarında "Agba çiftliği" dediği Abidin Paşa'nın Adana ve Çukurova bölgesindeki mal ve mülküdür.

Bu mal ve mülkün yönetimi, elde edilen yıllık kiranın mirasçılar arasındaki paylaşımı, kimi zaman birkaç parça toprağın, tarlanın, şunun bunun satılması, bunların tapu ve benzeri meseleleri Rasih Nuri İleri'nin mektuplarında önemli yer tutuyor.

Rasih Nuri İleri bu konuda bir parça "şifreli" gibi gelebilecek bir dil de kullansa mesele anlaşılıyor. Abidin'in de o yıllarda oradan gelecek parasal desteğe ihtiyacı olduğu açık. Bu da Abidin'in ve genel olarak Dino ailesinin, Abidin Paşa'nın mirasçılarının Adana ile ilgilerinin sürgitmesindeki belirleyicilerden biridir. Abidin'in 1952 ve hemen sonrasında Paris'teki günlerinin epey zorlu ve yokluk içinde geçtiğini burada belirtmem gerekiyor. İnanmıyorsanız birlikte Abidin'in o günlerine doğru yolculuk yaptığımızda bizzat göreceksiniz. Hele o zamanlarda çekilmiş fotoğraflarını görseniz korkarsınız. Bu Abidin bizim Abidin mi dersiniz. Şaka değil, sıksan ölecek gibi.

ANKARA'DAN KALAN

7 Şubat 1948'de Demokrat Parti (DP) Kütahya milletvekili Adnan Menderes, Kayseri milletvekili Fikri Apaydın ve Eskişehir milletvekili İsmail Hakkı Çevik TBMM Başkanlığı'na bir önerge verdiler:

Temmuz 1943'te Van'ın Özalp ilçesi yakınında 3. Ordu Müfettişi Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emri üzerine sorgusuz sualsiz katledilen otuz üç Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının neden, niçin ve kimler tarafından öldürüldüğünün araştırılmasını, bu konuda neler yapıldığının bildirilmesini istediler.

DP milletvekilleri belki gerçekten "hakikatın" ortaya çıkmasını istiyorlardı; belki istisnasız bütün yurttaşların haklarını savunduklarını gözler önüne sererek oy avcılığı yapıyorlardı. Ne olursa olsun 1943'ten beri öldürülenlerin yakınlarının o kadar başvurusuna karşın hiçbir yanıt alınamayan, hiçbir şey yapılamayan bu mesele birden bire Türkiye'nin gündemine oturdu ve üç yıldan fazla bir süreyle gündemden düşmedi.

TBMM'deki ve basındaki tartışmalar ve katliamın artık saklanamaz hiçbir yönünün kalmaması üzerine Genelkurmay Başkanlığı harekete geçti ve Muğlalı'ya karşı dava açtı.

9 Eylül 1949'da Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde başlayan davada, Muğlalı ve emrindeki asker ve subayları ve astsubayları "cinayet"le suçlandı ve haklarında "idam cezası" istendi. Dava kamuoyunu yakından ilgilendiriyordu ve bu ilgi duruşmalar süresince giderek arttı: 22 Şubat 1951'deki duruşmada Muğlalı kurşuna dizme emrini bizzat kendisinin verdiğini kabul etti ve mahkeme kararını 2 mart 1951'de açıkladı: Muğlalı önce idama

mahkum edildi, sonra yaşlılığı göz önüne alınarak idam cezası 28 yıl ağır hapse çevrildi. Muğlalı Aralık 1951'de cezaevinde öldü.

Bütün bu süre boyunca bu olay elbette Abidin'in, Güzin'in ve arkadaşlarının dikkatini çekti. Sadece bu kadar da değil. O günlerde Güzin'in DTCF'deki öğrencisi ve evlerine sık sık gelenlerden Ahmet Arif nedeniyle de, bu mesele Abidin ve Güzin'i birinci derecede etkileyecektir. Çünkü Ahmet Arif şairdir ve "Muğlalı olayını" "Otuzüç Kurşun" adıyla şiirleştirecek, bu yüzden başı belaya girecektir. 1927 Diyarbakır doğumlu delikanlı, 1940'ların ortasında DTCF'de Felsefe Bölümü'nde öğrencidir. Şairdir:

"Alnımızın aklığında puşt işi zulüm

Ve canım yarı geceler

Çift kanat kapılarına karşı darağaçları." diyen bir şair.

Öğrencidir ve ekmek parasını kazanmak için Ankara'da yayınlanan Ankara Telgraf'ta çalışıyor. Türkiye Gençler Derneği üyesidir. Ve hatta Derneğin 1949'daki fesih kongresinde feshe karşı oy kullanan tek üye odur. Ahmet Arif, Güzin'in öğrencisidir, Abidin ve Güzin'in dostudur. Refik Durbaş'la gerçekleştirdiği söyleşisinde o günleri de anımsıyor: (Ahmet Arif Anlatıyor: Kalbim Dinamit Kuyusu, Piya Kitaplığı, ikinci baskı, İstanbul, 1997.)

"Abidin Dino'nun evine giderdik. Çünkü Güzin Dino benim hocamdı, doçentimdi, Fransızca öğretmenimdi. Ben o evin oğluydum. O evin iki oğlu vardı. Biri Yaşar Kemal, biri ben. Yani ekmeğini yemişiz, öğrendiklerimizin pek çoğunu orada öğrenmişiz."

Ahmet Arif "Otuzüç Kurşun" şiirini Abidin, Orhan Veli, Cahit Sıtkı Tarancı gibi çok güvendiği yakınlarına, sevdiklerine, saydıklarına,

dostlarına okur ama yayınlamaz. Çünkü Ahmet Arif deneyimlidir ve biliyor: Yazılı bir şey “delil” olur, başa iş açabilir. Herkese okumaz çünkü bilir ki “yasak şiir” istenmeyen kulaklara kadar gidebilir. Ama o kadar tedbire rağmen nasıl oluyorsa oluyor ve “Otuzüç Kurşun” şiiri polisin kulağına ulaşıyor. Vay sen misin bu şiiri yazan:

Gayrı eşkiyaya

çık ar adımız

kaçakçıya

soyguncuya

hayına...

Polis bu, şiir dinlemekle yetinse ya. Yetinmez. Gelir ve Ahmet Arif'i götürür. Ahmet Arif anlatıyor:

“İşte bu ‘Otuzüç Kurşun’ şiiri yüzünden geldiler götürdüler beni. Gece sabaha kadar dövdüler. ‘Oku’ dediler, okumadım. (...) Hiçbir yerde tek satır çıkmış değil. ‘Oku’ dediler ya inat ettim, ‘ölürüm okumam’ dedim. Ne hakkınız var. Küfür edip dayak attılar sabaha kadar...

(...) Şimdi Atatürk Spor Salonu var ya, o zaman spor salonu yok, stadyum berilere kadar geliyor. Antrenman falan yapan çocuklar orada. Çevresi tellerle gerili. Dövdükten sonra o tellerden aşağıya attılar beni: Orada öylece kalmışım. Sabah çöpçüler gelip buluyorlar. Sokak köpekleri gelip gelip kokladılar beni. Ödüm koptu, ölü sanıp yiyecekler diye. Acıyıp oradan çıkarıyorlar. Bir taksi çağırıyorlar. ‘*Paran var mı oğlum?*’ diyorlar, ‘*Var*’ diyorum. Ve eve gelip bir hafta yattım.

Kaldığım yer han gibi bir yer. 20-30 odası var. Ev sahibim 'Mebus Hatçe' derler bir kadıncağız. Çok hoş bir kadındı. Bana çorba getirdi içemedim. Komşular arasında garsonlar, bıçkınlar, lumpenler var. Bir bu kadın acıdı bana, komşuları azarladı. Üniversitede okuduğum için seviyordu beni herhalde, koruyordu. Ancak bir haftada kendime gelebildim. Bir hafta sonra sokağa çıkabildim. Hiç kimseye de anlatmadım bu olayı. En yakın arkadaşlarıma bile... (...)

Ahmet Arif gördüğü bu zulmü, işkence, dayak ve rezillikleri, ve sonrakileri de, sadece Abidin'e ve Güzin'e anlatıyor. Bir tek ikisine. İkisinin de sıkı sır sakladığını biliyor çünkü.

Ahmet Arif Ankara'da birkaç defa gözaltına alındı: İşkence ve eziyet, dayak ve zulüm.

31 Aralık 1949'da, "Patriyot" Hayati (Hayati Tözün), İbrahim Erdem ve Hilmi Artan ile ihbar üzerine gözaltına alındılar ve aylarca tutuksuz yargıldılar, ilk gözaltı, işkence ve dayaktan sonra.

Abidin, Ahmet Arif'in anlattıklarını unutmadı asla ve 1950'lerin ortasında Paris'te sergilediği ve ismini "İşkenceler" koyduğu resimlerinde Abidin'in çizgileri işte bunların yansımalarıdır. Abidin bunu bana defalarca söyledi, şunu da ekleyerek "Ahmet Arif'in anlattığı işkenceleri unutmak mümkün değil."

Abidin'in "işkence" desenleri, daha sonra, toplu olarak bir resimsever tarafından satın alındı ve İnsan Hakları Vakfı'na armağan edildi. Vakıf da bütün desenleri *İşkence.Torture* adı altında güzel bir katalogda/kitapta topladı. (Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Galeri Nev Yayını olan bu eserin yayın tarihi unutulmuş. Yanılmıyorsam 1994 olmalı. MŞG)

Kitapta “5.” Resim “isimsiz” olarak takdim ediliyor. Oysa dikkatli bakılınca resmin sol alt köşesinde dört harfli bir sözcük bulunuyor. 5 Mayıs 2005’te bu desene Güzin’le birlikte bir daha baktık ve dört harfli bu sözcüğü çözmeye çalıştık. Güzin’le aramızda bir parça hayalüstü ve hayalaltı, anılarla git-gelli, epey garip ama gerçek şu konuşma geçti:

MŞG: Bunu nasıl deşifre edebiliyorsunuz?

GD: Keje.

MŞG: Efendim?

GD: K var E var, üstünde nokta var bu J, E var. Keje okunur, yani şöyle bakınca.

MŞG: Evet ben de Keje okudum. Desende sırt üstü uzanmış veya uzatılmış bir erkek var.

GD: Acaba bir şeyin formülü mü? Bilemediğimiz bir işkence formülü mü?

MŞG: Bilemiyorum. Ben de onu merak ediyorum.

GD: Bunu ben de bilemiyorum, Keje, yahut birisinin bir arkadaşı mı?

MŞG: Bir isim olabilir.

GD: Bize işkenceleri tafsilatıyla anlatan Ahmet Arif’tir. Zaten “önsöz”de bahsediliyor.

MŞG: Keje niçin önemli biliyor musunuz? Çünkü bir Kürt ismidir, aynı zamanda.

GD: Ahmet Arif Kürttü.

MŞG: Evet Ahmet Arif Kürttü. Bir de bu işkencelerden önce yazdığı bir şiir vardır "Otuzüç Kurşun " diye; orada geçen kahramanlardan birinin ismi olabilir mi?

GD: Bilmiyorum.

Abidin'le bir gün Ahmet Arif'i ve Ankaralı günleri konuşurken yeri geldi ve kitaplığındaki Ahmet Arif'in o çok sevilen, o çok ünlü şiir kitabı: Hasretinden Prangalar Eskittim'i (Bilgi Yayınevi, Ankara, Kasım 1968) gösterdi: Ahmet Arif birinci sayfasına yazmış şu satırları ve imzalamış. Tek harfine dokunmadan aktarıyorum:

"Değerli Hocam Prof. Güzin Dino ile sevgili Ağabeyim Abidin Dino'ya, sevgiyle, saygıyla, onurla... 29 Ocak 1969. Ankara".

İşte bu kitabın son şiirinin ismidir "Otuzüç Kurşun".

"Lo biz seni hapislerde sevdik... Biz seni sürgünlerde..." Halkım benim. Benim ülkem.

Ahmet Arif daha sonra 1951'de İstanbul'da "48 kişinin tutuklandığı davada" tekrar içeriye alındı: O günleri de "Dokuz gün dokuz gece dövdüler..." diye anımsar Ahmet Arif.

Sonra Ekim 1951'de İstanbul'da başlatılan TKP tutuklamalarını izleyen ve Eylül 1952'de Ankara'da başlatılan TKP tutuklamalarında bir kez daha gözaltına alındı. Önce Ankara'da uzun bir tutukluluk dönemi, sonra İstanbul'a "transfer" ve Sansaryan Han'da işkence ve bin bir türlü rezillik...

Abidin de Ekim 1951'de, bu tutuklama salgını sırasında İstanbul'da Setüstü'ndeki evinde, bir sabah gözaltına alındı, akşama kadar tutuldu. Abidin bunların acısını unutamazdı ve bir gün veya başka bir gün ortaya çıkmaları kaçınılmazdı, Paris'te olmanız hiçbir şeyi değiştirmez. Aklınız ülkenizde, halkınızda, ülkenizin çocuklarındaysa. Mazlum çocuklarındaysa.

“Vurulsam kaybolsam derim

Çırılçıplak bir kavgada

Erkekçe olsun isterim

Dostluk da, düşmanlık da

Hiçbiri olmaz halbuki

Geçer süngüler namluya

Başlar gece devriyesi, jandarmaların.”

Ozan'ın Akşam Erken İner Mahpushaneye isimli şiirinden.

ABİDİN'İN PARİS'İ

Paris Abidin'in yaşamının en uzun dönemini geçirdiği kenttir. Paris başkenttir. Başa bela bir kenttir.

Çocukluk yıllarındaki geliş ve gidişlerinden sonra, Abidin tek başına Paris'e 1937 sonbaharında geldi. Tristan Tzara ile ve ABD'li yazar Gertrude Stein ile tanıştı. Onların aracılığıyla veya belki onlarla birlikte Pablo Picasso ile de. Gertrude Stein Picasso'nun ününün ABD'de yankılanmasında birincil derecede rol oynamıştı.

Bütün bunlar çok doğaldı : Çünkü Picasso, Gertrude Stein'in çok iyi bir portresini yapmış, ABD'li bayan yazar da Picasso için kalem oynatmıştı. Dahası Picasso'nun Paris'teki atölyesiyle Gertrude Stein'in dostu Alice Toklas'ın evi, birbirine çok yakın iki sokakta, Paris'in tam göbeğinde, neredeyse yanyandı. Gertrude Stein ve Picasso komşuydular ve herkes aşağı yukarı her öğlen aynı lokantada yemek yiyor, akşam üzeri yeniden biraraya geliyor, birer aperitif eşliğinde çene çalıyorlardı : Ya yine aynı lokantada, bar tarafında, ya da birinin atölyesinde veya öbürünün evinde...Veya iki adım ötedeki Seine Nehri kıyısında tur atarak.

Abidin de, neredeyse gelir gelmez, bu kervana katıldı. Kendisini çok kültürlü, çok dilli, çok vatanlı bir topluluk içinde buluverdi. Abidin o günlerde Gertrude Stein, Alice Toklas ve köpekleri Basket ile Seine Nehri'nin sol yakasındaki köprülerin altından çok geçti.

O günlerde Picasso "Guernica"yı bitirmek üzeredir. Nitekim Abidin o büyük eseri Picasso'nun atölyesinde seyretmek zevkini tattı. Abidin bunu, daha sonra, bir makalesinde anlattı...

Aynı günlerde Abidin İspanya'ya gitmek, Cumhuriyetçiler safında faşizme karşı savaşmak için Uluslararası Tugaylar'ın Paris'ten gönderilme işini kotaran komiteye baş vuruyor. O sırada Pari'te bu

işleri yönetenlerden birinin daha sonra Yugoslavya Sosyalist Federasyonu'nun kurucusu ve ilk başkanı Tito olması ise tarihin bir anlamda göz kırpmasıdır...

Ama maalesef “artık çok geçti ve Cumhuriyetçiler yitirmek üzereydiler”, bunu bu şekilde Abidin'e söyleyen kısa bir süre önce İspanya'dan dönmüş olan Tristan Tzara'dır. Almanya'dan nazilerin ve İtalya'dan faşistlerin bütün uluslararası kuralları hiçe sayarak aralıksız gönderdiği silah, uçak ve askerlerine karşı savaşmak maalesef mümkün değildi : O kadar cesaret, o kadar can kaybına, o kadar mücadeleye rağmen geri çekilmek zorunda kaldı Uluslararası Tugaylar. Ve Abidin Paris'te Picasso'dan dinledi Katalonya'yı, Madrid'in cansiparene direnmesini, Bask halkının kahramanlıklarını, Bask Ülkesi'ndeki katliamları ve İspanya'daki son gelişmeleri. Fransızca gazetelerden de. İngilizce, Rusca, gazete ve dergilerden de...

Aradan yıllar geçti. Gel zaman git zaman. Binbir acı, binbir zulüm, baskı ve işkence yılları da...

Günler devrildiler, birbirlerini izleyerek, demokrasi mücadelesinde her gün bir adım öne çıkarak demokratlarla yarınlardan umutlu.

1952 Sonbaharı'nda Paris'e yeniden kavuşan Abidin'in Picasso ile yolları yeniden keşişti ve bu kez iki ressamın arkadaşlığı birlikte yaratmaya kadar vardı. Şöyle :

1952 Sonbaharı'nda Abidin Paris'e dokuz ay kadar kaldığı Roma'dan vardığında tam anlamıyla beş parasızdı. Veya birkaç kuruşu vardı ama bunlar kısa sürede tükeniverdiler. Roma'dan getirdiği resimleri de kısa sürede satıldı, o paralar da harcandı ve Abidin Paris'in ortasında beş parasız kalıverdi. Paris böyledir işte, nitekim Quartier Latin'deki en ucuz otellerde bile kalsanız para

harcandır ve biter... Dahası Abidin Paris'e yalnız gelmemiştir. Yanında Roma'da tanıştığı ve bir süredir birlikte yaşadığı sinema oyuncusu Sophie Venek vardı. Şişşşşt bu aramızda kalsın. Bunu sakın Güzin duymasın !

Abidin'in, beş parasız kalan Abidin'in, yardımına dostları koştı. Abidin'in, 1937-1938 Parisli günlerinde tanıştığı ve iyi dost olduğu Dada akımının kurucusu, şair ve yazar Tristan Tzara Abidin'e el uzattı : Tzara'nın önerisiyle ve Picasso'nun kabul etmesi üzerine Abidin, Picasso ile seramik çalışmasına başladı. Maksat ekme parasını çıkarmak olunca...

Dahası Abidin Ankara yıllarında, 1950 ve 1951'de, seramik çalışmış, seramikten çok ciddi işler çıkarmış, hatta 1952 Ocak ayında ülkeyi terketmesinden sonra Abidin'in seramikleri gözaltına alınmış, Abidin'in imzasında "orak ve çekiç işaretleri varolduğu" iddiasıyla hakkında dava açılmış, seramiklerinde "orak-çekiç izleri" aranmış, bu amaçla bir, iki hatta üç bilirkişi kurulmuş, raporlar filan hazırlanmış, ama derslerini iyi bilmeyen bütün bilirkişiler sınıfta kalmışlar, seramikler ise alınlarının akıyla bütün sınavlardan geçmişlerdi.

Bunları biliyorsunuz mutlaka. Bu ayrı ve trajik-komik bir başka öyküdür...

1952 Sonunda ve 1953 başında ise, Fransa'nın güneyinde Vallauris'teki seramik atölyesinde Abidin Picasso ile biraradadır : Abidin'in görevi, Picasso'nun yarattığı seramiklere yine bizzat Picasso'nun çizdiği desenleri kopya etmektir. İsterse orak ve çekiç te çizebilir. İsterse orak ve çekiç bizzat yapabilir. Özgürlük esiyor Fransa'da ve güneyinde.

Çeket yakalarında karanfil, boyunlarında kızıl eşarp veya atkılarla işçi sınıfının güleç yüzlü kadınlı erkekli çocukları geçer bazen

Vallauris'ten ve Picaso'yla iki satır söze oturdular o günlerde. Ve her birine Usta birer armağan verirdi ayrılmalarına çeyrek kala. Cömerttir Picasso. Bilhassa yoldaşlarına ve işçi sınıfının sevimli çocuklarına.

Vallauris'te, o yörenin kırmızı toprağından seramik yapmak için 1938'de Suzanne Ramier isimli girişken ve cesur bir kadının kurduğu Madoura Atölyesi'nde, Picasso Abidin'e aylıklı olarak böyle iş verdi. Abidin ekmek parasını seramikten çıkarmaya başladı. O Abidin ki sırası gelmiş ekmeğini taştan çıkarmıştır. Paşa torunu olmak herkese nasip olmaz, ama hem Paşa torunu olmak hem de akıl almaz işlerde çalışmak ta.

Böylece hem bir süre düzenli bir gelire sahip oldu Abidin. “Evet maaşlı çalıştım. Ve bu sayede bir süre rahat ettim.” diye anlattı Abidin. Hem de Picasso ile birlikte yarattı. Ayrıca kendi seramiklerini de kendisi için yaratabildi. O günleri Abidin'den dinlemeliyiz :

“Orada seramik çalışıyordum, ama amacım seramikçi olmak değildi. Her sabah aynı masada Picasso ile ve haftanın üç gününde Chagall ile birlikte olmak, birlikte çalışmak olağanüstü güzellikte bir ayrıcalıktı.

PİCASSO İLE CHAGALL VALLAURIS'TE SERAMİK ATÖLYESİNDE.

(M. Şehmus Güzel koleksiyonu.)

Düşünün bir an : Picasso ile Chagall... Birbirlerine bu kadar zıt ve birbiriyle bu kadar iyi anlaşılan iki yaratıcıyı o güne kadar hiç görmemiştim. Size o günlerden küçük bir öykü anlatayim :

Picasso, bir gün elinde bir güvercin veya başka bir şey için biçimlendirdiği çamuru bırakıp, atölyesinin içinde topallaya topallaya yürümeye başladı. Picasso'nun olağanüstü bir mim yeteneği vardı : Öyle topallaya topallaya yürürken, şöyle dedi :

'Ben işte aynen böyle topallarım',

Sonra farklı bir biçimde topallamaya başladı ve

'Chagall böyle topallar' dedi.

Daha sonra bana dönüp

'Sen de şöyle topallarsın' deyip beni taklit etti.

Bütün bunları çok iyi 'oyladı' Picasso. Picasso'nun çok iyi bir oyuncu yeteneği vardı.

Ne demek istiyordu Usta? Sanki şunu : Hepimizin sonuçta belli sayıda sakatlıkları ve eksikleri vardır ve işte bunlardır bizim özgünlüğümüzü, üslubumuzu yaratan. Donup kalmıştım o gün : Çünkü Usta, Chagall'ın sakatlığının veya eksikliğinin onun özgünlüğünü ve üslubunu yarattığını gösteriyordu. Chagall'ı Chagall yapan onun defolarıydı [Fransızcası : *défauts*. Eksikleri. Sakatlıkları. MŞG]. Picasso'yu Picasso yapan da onun defolarıydı. Elbette bu defoların yanına ustaların o sonsuz zenginlikteki yeteneklerini de eklemek lazım.

O gün Picasso'nun ne demek istediğini anlamıştım. Ve dersimi almıştım. Evet Picasso ve Chagall ile geçirdiğim o kısa ama o son derece sevimli birkaç ay içinde böyle yüzlerce, binlerce ders, anı, olay artık adını nasıl isterseniz öyle koyalım, yaşadım Vallauris'te.

Picasso ve Chagall ile çamuru yoğurup ona biçim vermekten mutluydum.”

Abidin'in Chagall ile Rusça konuşması aralarındaki dostluğun pekiştirilmesinde başka bir unsur oldu.

Chagall, Rusça “büyük adımlarla yürümek” anlamına geliyor : Eh bizim burada adını andığımız Chagall ise bırakın yürümeyi iri adımlarla “uçuyor”. “Uçmak” zorunda kalıyor : İkinci Savaş yıllarını canını kurtarmak için sığındığı ABD'de geçirdikten sonra, Chagall, savaş bitiminde artık tamamen Fransa'nın güneyini mesken tutmuştur.

Chagall ve Picasso'nun hiç te iyi anlaşamadıklarını ve hatta aralarında akıl almaz bir yarış ve kıskançlık bulunduğunu 1945'ten 1952 nisan ayına kadar Chagall ile yaşayan, fakat Chagall üzerine yazılı “resmi tarihlerin”, (aslında buna subjektif tarih demek lazım, hani “beğenilmeyenlerin”, artık “sevilmeyenlerin” aile fotolarından silindiği pespaye tarih) tümünde “yok” sayılan, hayat arkadaşı ve Chagall'ın David isimli oğlunun annesi Virginia Haggard Ma Vie Avec Chagall (Chagall'la Hayatım) isimli kitabında anlatıyor (Presses de la Renaissance, Paris, 1987.)

Chagall'ın Matisse'e hayran olduğu ancak Picasso'yu pek sevmediği ise devlet sırrı değil. Picasso'nun ise sadece Picasso'yu sevdiği çok biliniyor artık...

Abidin'in Picasso ile Vallauris dönemine ilişkin başka anıları da var. Örneğin sanat eserlerine ödenen tutarlar, sanat eserlerinin fiyatları konusunda : Abidin anlatıyor :

“Picasso bile şaşırıyordu bu işe, ‘Rezalet’ diyordu, ‘baksana, çizdiğim en ufak zırlıtı, bankaların bastığı en iri banknottan daha çok para ediyor!’ Ve bunu söylerken gülüyordu Picasso.”

Abidin sürdürüyor anılarını : “Picasso general gibi, fırından taptaze ekmek gibi çıkan seramiklere bakıyor ve ‘Chagall Rus, Abidin Türk, benimkiler İspanyol.’

Yani Usta’ya bakarsanız kökenimizden mutlaka bir şeyler de kalıyordu sanat eserlerimizde.”

“Picasso ellerime bakıp bakıp dalıyordu zaman zaman. Hem kendi ellerime hem de 1930'ların başından beri çizdiğim ve artık bir tür alamet-i farikam olan ‘ellerime’ ve ‘parmak istiflerime’. Kendisi de bir ara bu ellerin aşırı cilvesine kapılır olmuştu. Picasso’nun ‘Mavi Dönemi’ bu açıdan değerlendirilmeli örneğin. Hatta bir gün bana ‘Herkes el çizebilir ama bence en iyi el çizen iki ressam var : Sen ve ben’ diyerek beni epey mahcup etmişti.

Ben de Picasso'nun ellerini seyrediyordum. Bir gün yine öyle Picasso ile seramik atölyesindeki o büyük çalışma masasına oturmuş, Picasso'nun seramiklerine çalışırken ellerine dalmıştım. Sağ elinin küçük parmağının tırnağı onca uzundu ki Çinli bir ‘mandaren’ tırnağı sanılabılırdi. Sorulu bakışıma bir gün karşılık verip ‘pergel işini yapsın diye böylesine uzun’ sözleriyle bir açıklama getirmişti kısaca. Gerçi kimi zaman bu azgın tırnağa dayanıp bir kavis çizdiği oluyordu sahiden, ama o tırnak olmasa da pekâlâ çizebilirdi dilediğini. O halde bu zamanı geçmiş cilve neyin nesiydi? Belki de Barcelona'da resim hocası olan babasından, ya da gençlik yıllarında geçerli olan modadan kalma bir süs? Picasso ellerine iyi bakıyordu besbelli. Değil mi ki çalışma araçları idi bu biraz küt, güçlü eller.”

Abidin'in Picasso'dan bir başka anısı “görmek” ve görmek meselesiyle ilgili : Bunun ressamı ve resimseverleri birinci derecede ilgilendireceğini sanıyorum : “Vallauris'te yağmurlu bir akşam üstü, Madoura seramik atölyesinde Picasso ile başbaşa kalmıştık. Kollarını çaprazlama kavuşturmuş, üşümüş ellerini

koltuk altlarına sıkıştırmıştı. Önünde duran, o gün yaptığı iri kıyım bir vazoya durmadan bakıyordu, dalgın, iri, kara gözlerle... 'İnsanoğlu topu topu bir iki sefer görür ömründe, sahiden topu topu iki kez, o da, göreceği tutarsa...' demişti Picasso. 'Görür' sözcüğünü vurgulamıştı, anlamlı biçimde.

Kişisel olarak dediği doğrudu Picasso'nun, toplumsal olarak da öyle.

Dünya, görülmesi gereken bir resimdi. Ressamın, öncünün işi yeni bir görmenin, duymanın, 'anlamanın', ipucunu vermektir, bir perdeyi yırtmak, kaldırmaktır ortadan."

O yıllarda Picasso'nun çevresinde kaynaşan, oluşan, bir araya gelen, birleşen, dağılan, yeniden buluşan, canlı bir topluluk vardı : Kadınlardan ve erkeklerden seçmelerle. Picasso bütün bu topluluk içinde bir "Usta" edasıyla dolaşıyordu. Gazetecileri asla ihmal etmeden. Çünkü öteden beri biliyordu : İsminin unutulmaması için mutlaka medyada arzı endam etmek şart, mümkünse gününbirlik bir şekilde.

Abidin Vallauris'te zamanını doldurduktan sonra Paris'e dönüyor : Başkentine, renklerine, kokularına yeniden kavuşabilmek için. Koltuğunun altında bizzat yarattığı seramiklerle : Abidin'in toprak, ateş, su dönemlerinden ikincisinden gelen seramikler :

"Vallauris'ten elli kadar seramikle Paris'e döndüm. Seramiklerim kapış kapış satıldılar. Evet çok ilginç hepsini sattım neredeyse."

Paris'te ucuz otel odalarında yatmak veya bir pansiyonda bir oda kiralamak için, boyalar renkleri satınalabilmek, resim yapmak, ucuz lokantalarda karın doyurmak ve arada bir bir kadeh bir şey içebilmek için bir süre Abidin'in işine yaradı seramiklerin getirdiği üç-beş frank.

Abidin'in Picasso ve Chagall'lı Vallauris dönemi seramiklerinden günümüze ne kadarı ulaştı? Bilmek zor. Yanıtlamak ta. Ama yanılmıyorsam Abidin ve Güzin'in Paris'teki ev-atölyelerinde o dönemden kalan bir, belki iki parça bişeyler bir köşede duruyor. Güleç yüzlü ve anılarla dolu.

Abidin ve Picasso dostluğu Usta'nın 1973'te vefatına kadar kesik kesik bile olsa sürdü. Her karşılaştıklarında sarılıp öpüşüyor, hasret gideriyorlardı.

Örneğin 1958'de Antibes'te Grimaldi Şatosu'nda, Abidin, Avni Arbaş ile ortak sergi açtığında Picasso serginin açılışına katıldı. O an çekilen çok sevimli bir fotoğraf var : Abidin ve Picasso'nun, sanatçı bu iki dostun sarılıp öpüşüklerini gösteren.

Bu Şato daha sonra Picasso Müzesi ismini alacaktır. Picasso o Şato'da onca duvarı baştan aşağıya resimlerle donatınca başka türlü de zaten olanaksızdı. Bugünden bakınca Picasso'nun bu donatım işini bunun için yaptığını söylemek te mümkün. Artık o kadar da olacak. Picasso, tarihi olduğunu ve tarihe kalacağını çok iyi biliyordu. O kadar deneyimden sonra başka türlü de olamazdı zaten. 20. Yüzyılı onun hızıyla bir baştan öbürüne geçen çok az insan vardır. Belki bir de Nâzım Hikmet ve Abidin.

Evet Abidin.

Yıllar geçer aradan ve Les Lettres Françaises'in kitap fuarında Picasso'nun imza gününe gider Abidin : Elinde ismi yazılı minik kağıtla sıraya girer. Sırası gelince kitabı Picasso'ya uzatır : Picasso, Abidin'in ismini görünce eski yılların yoldaşını hemen anımsar, başını kaldırıp gülümser: "Kuş tüyü hala bende" der. Sarılıp öpüşürler.

Bu, Abidin ile Picasso'nun son görüşmesi oldu.

2003'te açılan “Picasso'nun Arşivleri : Ne Sakladıysak Oyuz” isimli sergi sayesinde Picasso'nun bir özelliğini daha öğrendik :

Picasso neredeyse kendini bildiğinden beri her şeyi biriktirmiş ve itinayla saklamış : Su şişelerinin etiketlerini, mektuplarını, kullanmış olduğu metro biletlerini, tren biletlerini, kendisinden söz eden gazete haberlerinin tümünü, günlük kısa notlarını, kapıcısına bıraktığı notlarını, isimlerini yazmaya cesaret edemeyen isimsizlerin kendisine küfür dolu mektuplarını, kira faturalarını, bizzat yazdığı şiirlerini, 80. yaş yıldönümü için aldığı 751 adet kutlama kartını ve aklınıza gelebilecek her şeyi. Evet aynen böyle : Yani hesabını yapınca Picasso'nun toplam yüzon bin “belgeyi” sakladığı ortaya çıktı. Anlaşılan Picasso sanki kimi notlarını kapıcısına, şuna buna bıraktıktan sonra geri almış ve saklamış !!! Adam sadece ressam değil, aynı zamanda “arşivci” ve bir parça da “deli” mutlaka. Bu kesin!

Abidin'in 7 Aralık 1993'te aramızdan ayrılmasından sonra “kağıtları” arasından çıkanlara bakınca bu alanda da Picasso'dan kimi şeyler öğrendiğini söylemek olası: Çünkü Abidin de her şeyi saklamış: Kutular dolusu, sandıklar dolusu “belge” biriktirmiş ve saklamış. Abidin örneğin gönderdiği her mektubun müsveddesini saklamış. O yıllarda fotokopi bulaşıcı hastalığı bütün mekanlara henüz girmemişti. Evet en sıradan mektubun bile müsveddesi var. Resim tablolarını taşıyan şirketlere, galerilere, arkadaş ve dostlarına yazdığı her mektubun müsveddesi bulunuyor Abidin Dino arşivinde. Mahmut Makal'la Bizim Köy'ün Fransa'da yayınlanmasına ilişkin yazışmaları örneğin, bir dosya dolusudur. Herşeyi evet herşeyi saklamış Abidin. Yüzlerce, belki binlerce fotoğraf. Aynı fotoğraftan iki-üç, bazen daha çok sayıda var. Dolayısıyla ileride kurulacak olan Abidin Dino Vakfı çalışanlarının önünde uzun zaman alacak hacimli bir iş bekliyor : Abidin'i daha iyi tanımak ve daha iyi anlamak için gerekli ve yararlı bir iştir bu.

Abidin'e bu konuda Güzin'in de önemli katkısı olduğunu burada belirtmem lazım. Yoksa Abidin emin olun bu kadar belgeyi depolamazdı. Depolayamazdı. Filiz Aygündüz'ün söyleşisinde Güzin'e "Abidin Dino'nun eşi olarak mı yaşadınız daha çok, Güzin Dino olarak mı?" sorusuna Güzin'in şu yanıtı burada daha çok anlam kazanıyor : "Abidin Dino'nun eşi olmak, Güzin Dino Olmak sayesinde gerçekleşti. Kendisini anlayan birine düştü Abidin mi diyelim..."

PARİS'TEKİ TÜRKİYE

Abidin Paris'e geldiğinde, yıllardan beri Paris'e yerleşmiş, Paris'te yaşayan ve ekmek paralarını kazanan bir dost ve tanıdık çevre buldu. Fikret Muallâ ve Avni Arbaş en başta. Pertev Naili Boratav eşi Hayrunissa Hanım ve aile üyeleri. Fahri Petek, eşi Neriman Hanım, kızları Gaye. Ve diğerleri.

Daha başkaları da kısa süre sonra gelip bu takıma katılacak.

Kimi kısa bir süre kalacak Can Yücel, Sabahattin ve Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kuzgun Acar gibi.

Kimi temelli : Tiraje Dikmen, Mübin Orhon en bilinenleri.

Abidin onlarla ve daha sonra gelen gençlerle, öğrencilerle ilgilendi. Listesi çok uzundur. Bunların arasında Onat Kutlar'ı burada anımsatmak isterim.

Abidin "beğendiklerini" bağrına bastı, onlara ağabeylik, hatta "babalık" yaptı, diğerlerine fazla yüz vermedi. Abidin'in seçmesi sıkıydı ve kendine özgüydü ama yanıldığını da kimse görmedi. Eh o kadar insan, o kadar topluluk içinde yaşamış, binbir sınavdan birincilikle geçip o günlere gelmiş Abidin uygulamalı toplumbilimci ve birinci derecede insan sarrafıydı ve yanılması da mümkün değildi. Dostlarını çok sevdi, dostlarına ve anılarına hep bağlı kaldı Abidin.

Abidin'in Türkiye ile ilgisi Nâzım Hikmet ve çevresi aracılığıyla da canlıdır : Nâzım'ın Mayıs 1958'de Paris'e ilk gelişinden başlayarak ve giderek hızlanarak. "Şair Baba"nın eserlerinin Fransızcaya çevrilmesi, yayınlanması ve bunlarla ilgili birçok konuyla ilgili olarak. Nâzım Hikmet'in aramızdan ayrılmasından sonra onunla ilgili konulardaki uğraşları asla sona ermemiştir. Anısını yaşatmak

ve eserlerini kalıcılaştırmak için Abidin aralıksız çabalamıştır. Bu konuda dünya kadar örnek var ama burada orijinal olması açısından Münevver Andaç'ın Varşova'dan 8 Ocak 1964 tarihinde Abidin'e yazdığı ve burada ilk kez yayınladığım mektuba, aynen, yer vermek istiyorum :

“Canım Abidin

Mektubuna cevap vermekte geçiktim kusura bakma, burada yoktum, yeni döndüm, artık gelenek oldu, her yılbaşını arkadaşlarla geçiriyorum. Bu seferki misafirlik onbeş günü de geçti. Epey de yorucu oldu. İşlerimize gelince : Senden bir ricam var : Bana sormadan, faydalı gördüğün her teşebbüse giriş, sana tam salâhiyet veriyorum. Ne istersen, nasıl istersen, yap. Bu film işi çok ilginç doğrusu. Hiç durma, kabul et herif tam bir teklifte bulunursa. Her bakımdan faydalı olur. Christiane Rochefort'un hakkı var, bu gibi pazarlıkları bir ajana da bırakabiliriz. Benim bu işlere hiç aklım ermez. Ne kadar istemeli, bunu tahmin bile edemem. İstersen Sonia ile tanış [“t” sonra “da”ye çevrilmiş o nedenle belki “danış” oluyor ve böylece “Sonia’ya danış” biçiminde okunmalı. MŞG]. Dedim ya, neyi münasib görürsen, bana sormadan bile yap. Veraset vesikası bana yakında geliyor. Simonov’dan mektub geldi dün, formalitelerin tamamlandığını yazıyor. Bugünlerde de resmî bir mektupla resmen mirasçı olarak kabul edildiğimizi bildireceklerini söylüyor. Bu vesikanın bir de belki vasiyetnamenin bir fotokopisini gönderirim hemen sana. Belki de Aragona [aynen] gönderirim, dili malum zira. Ona da tarafımdan teşekkür et, bu işlerle meşgul olduğu için. (Gördüğüme göre bütün angaryalar sana yükleniyor ya. Neyse !) Senaryo işini de sen yapmalısın tabîî. Sanatkâr olmasaydın da, yine bu senaryo işini yapmanı rica ederdim. Gâvurların bizim – hele o zamanki- şartlarımızı bilmesine imkân mı var ? Tekrar ediyorum, sen bu işlerde hemen kendi kendine karar ver. İçindesin bir kere.

Benden çok iyi bilirsin bu işleri. Hiç çakmadığım işler zaten. Almanyada [aynen] büyük bir kitabeviyle anlaştım, en principe [Fransızca “kural olarak”, “genel olarak” anlamında]. Antoloji, roman filân. Yalnız kontratı yapmadan önce İtalyadaki [aynen] kontratların muhtevasını (türkçesi neydi ?) öğrenmek istiyorlar. Burada da antoloji çıkacak her halde. Faizden kalmış borçları ödeyebileceğim böylece. Tzara'nın ölümüne üzüldüm çok. Oğlu genç midir çocuk mudur, bilmem. Neyse, yazarım bir şeyler “cher ami” [Fransızca “Aziz/sevgili dost”] diye. Onbeş yaşındaki delikanlıya da Cher ami denir ya. Ne kadar yorgunum, bilemezsin. Ama etrafıma baktıkça turp gibi olduğuma kanaat getiriyorum. Millet hasta, yürekten, karaciğerden. Hasta olmayışım bir anormallik adeta. Saat on oldu, daha altı yedi tane mektub yazmam gerekiyor bu akşam. Bir kâtibe tutmak yerinde olur. Yahut bir kâtip. (Klasik bahane sanma sakın. Colette'in bir lâfı vardı : “Je n'aime pas le veau ...” Hep öyle idim yaşlandım, öyle kaldım.) [Fransa'nın ünlü kadın yazarlarından Colette'den söz eden Münevver onun “Dangalak/dana sevmem ...” deyişine atıfta bulunuyor.] Aklıma nedense şimdi Joyce geldi. Barış Konseyi'nde beni çok güldürdü yine. Ne ömür kadın. Millet bizi karıştırdı durdu. İkiz kardeşler diye ad taktılar. Oğlunu [Joyce Lussu'nun oğlundan söz ediyor] çok seviyorum. Bu kadar akli başında çocuk nasıl çıkmış bizim Joyce'dan, hep buna şaşarım. Onlara da söyledim, ama benim gibi halledemiyorlar bu meseleyi.

Neyse, bu akşamlık bu kadar. Güzin'in senin gözlerinden öperim. Tekrar tekrar teşekkürler !

Münevver.”

Mektupta bir “film işinden”, onun senaryosunun yazılmasından söz ediliyor. Kesin ve açıkça belirtilmemekle birlikte bu film büyük ihtimalle Nâzım Hikmet'in yaşam hikayesiyle ilgili olmalı.

Münevver'in resmen mirascı olarak kabul edildiklerini ve "vasiyetname"den söz etmesi de bu savı güçlendiriyor. Mektupta ismi geçen Christiane Rochefort'un konuyla ilgilenmesiyle de: Adı geçen çünkü hem gazeteci ve yazar, hem senarist olarak Fransız sinema dünyasında tanınan bir kadındır. Abidin'in yakın dostudur. Uzun yıllar Cannes Film Festivali'nin basınla ilişkiler sorumluluğunu taşımıştır. Hatta bir seferinde o taraflarda, 1967'deki hastalık ve ameliyat sonrası dinlenen Abidin'e de bir gazeteci kartı uydurup Abidin'in Festivali izlemesini ve gazeteci rolünü hakkıyla oynamasını sağlamıştır. Abidin de bu işi ciddiye alıp paşa paşa filmler izlemiş ve harika film eleştirileri patlatmıştır : O günkü dergilerde, özellikle Ant'ta, izleri bulunabilir. Christiane Rochefort Sinematek bünyesinde İzmir doğumlu Henri Langlois ile birlikte çalışmıştır. Resim, müzik, heykel konularında da eserler vermiştir. Döneminde Fransa'da feminizm hareketinin kurulmasında ve gelişmesinde belirleyici roller oynamıştır : Simone de Beauvoir ve diğerleriyle birlikte. Christiane Rochefort'un Le Repos du Guerrier, Les Stances à Sophie, Les Petits Enfants du Siècle, Printemps Au Parking gibi romanlarını da geçerken anımsatmak isterim. Hani vaktiniz olursa bir göz atın diyerek. Kimi filme de çekilen bu eserler zamanında iz bırakanlardandır. Günümüzde kısmen unutulmuş olsalar da.

Münevver Andaç'ın mektubunda bahsettiği filmin hazırlığı için ne tür çalışmalar yapıldığı, neden gerçekleştirilemediği ve ilişkili meseleler araştırılmayı hak eden konular.

Mektupta vefatından söz edilen Tzara, Abidin'in 1937'den beri ve sorasındaki Paris zamanlarının kadim dostudur. Tristan Tzara 25 Aralık 1963'te Paris'te vefat etti. Romanya doğumlu ve gerçek ismiyle Samuel Rosenstock, 1925-1942 döneminde evli olduğu İsveçli sanatçı ve şair Greta Knutson ile Christophe isimli bir oğul sahibiydi. 15 Mart 1927 doğumlu Christophe 1963'te 36

yaşındaydı ve Münevver'in taziye mektubunda "Cher ami" diye yazmasının çok yerinde olacağı kesindi. Tzara Montparnasse Mezarlığı'na gömüldü. Abidin'in cenaze törenine katıldığını tahmin ediyorum. Ama maalesef bunu Abidin'le konuşmak olanağı bulamadım.

Aslında 1963'de Abidin iki yönlü öksüz kalmıştır: Önce "Şair Baba"nın vefatı, sonra Tzara'nın ayrılması Abidin için gerçek kayıplardır. Yerleri doldurulabilemez iki büyük dostun eksikliğini sürekli duymuştur Abidin. Aragon, Picasso, Jean Lurçat ve diğerleri hâlâ hayattaydılar ama o giden ikisinin yerleri çok farklıydı.

Münevver'in sevecenlikle sözünü ettiği Joyce ise Joyce Salvadori Lussu'dur. Çevirilerindeki ve çeviri konusunun zorluklarını anlattığı eserlerindeki ismiyle sadece Joyce Lussu. İtalyan Komünist Partisi'nin inanmış üyelerindendir. Dünya Barış Konseyi'nin İtalya delegelerindendir. Haziran 1958'de Dünya Barış Konseyi konferansında tanıştığı Nâzım Hikmet'in aşk ve kavga şiiirlerine hayran olan ve onları İtalyancaya çevirmeye koyulan Joyce hemen o günlerden itibaren kendi kendine başka bir hedef daha belirlemiştir: Münevver'i ve iki çocuğunu Türkiye'den çıkarmak. Haziran 1960'da İstanbul'a kadar gelip Münevver'le tanışan, onun yaşamını, polis denetimi altındaki sıkıntılı, dertli, zorlu koşullarını gözleriyle gören Joyce, bir yıl kadar uğraştıktan sonra Temmuz 1961'de Münevver'i iki çocuğuyla birlikte yurtdışına çıkarmayı başaracaktır. Bu serüvenin tamamını ayrıtılı bir biçimde Memet Fuat'ın hazırladığı A'dan Z'ye Nâzım Hikmet isimli çalışmada (YKY, İstanbul, 2002) "Lussu, Joyce Salvadori" maddesinde bulabilirsiniz (s. 215-218), Joyce'un Nâzım'la birlikte çekilmiş harika bir fotoğrafı da cabası. Joyce ile Münevver'in birbirine benzemesi de epey çarpıcı.

Münevver'in Türkçesi bir parça Osmanlıca kokuyor. Nitekim mektubun bir yerinde Abidin'e "muhtevası" kelimesini yazmak zorunda kaldıktan sonra parantez içinde (Türkçesi nedir ?) diye soruyor. Bu da bana Münevver'in Parisli günlerinde, Abidin'lerde karşılaştığımızda bizzat saptama olanağı bulduğum gibi, Abidin ve Güzin'le Yaşar Kemal'in bir yapıtındaki bir kelimenin Fransızca en iyi karşılığını bulmak için yaptıkları ve kimi zaman bir saat süren tartışmalarını, kibarca ve arada bir iğnelemeli, mizahlı karşılıklı konuşmalarını anımsattı. Yeri gelmişken hakkını vermeli : Münevver Andaç yaşamının son kertesine kadar çeviri kalemini elinden düşürmedi. Böylesine ciddi ve sıkı çalışan, işine böylesine önem veren az çevirmen bulunur. Kesinlikle. Bunu da bir yere not etmeli.

Abidin, Ocak 1966'da Moskova'ya resim sergisinin açılışı için giderken Varşova'da gara gelen Münevver'le iki satır sohbet zamanı buluyor ve onun "çok iyi" olduğunu 21 Ocak 1966 tarihli mektubunda Güzin'e yazıyor. Münevver 1969'da Paris'e yerleştikten sonra ise dostluklarının arasına artık bir siğara kağıdı bile giremiyor.

“GOAL !»

Nâzım Hikmet'in yaşamına ilişkin olacağını sandığım film girişiminin sonucunu bilemiyorum. Ancak o filmin gerçekleştirilemediği kesin. Abidin o filmin meraklılarına sunulmasını sağlayamadı ama bizzat yönetmen olarak yarattığı ve Türkiye'de “Altın Goller” ismiyle sinemalarda gösterilen film 1966'da futbolveverlere ve seyircilere takdim edildi. Bu film birçok açıdan taşıdığı özellikleriyle büyük ilgi topladı. Abidin Dino böylece herkese nasip olmayacak bir biçimde uluslararası üne kavuştu. Abidin Dino ismini Türkiye'de de duymayan kalmadı. Doğrusunu isterseniz filmin çevrilmesinden beri medya filme ve yönetmenine yakın ilgi göstermiş, Abidin Dino ismi bu vesileyle defalarca gazetelere yansımıştı. Bir örnek olarak 21 Eylül 1966 tarihli Yeni Gazete'den şu satırları okuyabiliriz :

“Dino, ‘bu film tekniskop tekniği ile çevrilmiştir’ demiş ve son olarak şunları eklemiştir: ‘İkiyüz bin feet film çevirdik ve bunu iki saatlik bir film yaptık. Renklidir, final maçı da on dokuz kamera ile

çekilmiştir. Sahaya makinaları yerleştirmek için dokuz çukur kazılmış, [final maçındaki] meşhur ihtilafli [tartışmalı] gol pozisyonu çekilmiştir.”

23 Eylül 1966 tarihli Cumhuriyet’te, İlhan Selçuk “Pencere”de şunları yazıyor :

Abidin Dino “Şimdi de Londra’da yapılan Dünya Futbol Kupası maçlarının filmini hazırlamaktadır. Yirmi-otuz kişilik bir büyük kadronun başındadır. İki saat sürecek film, on dokuz kemarayla çekilmiştir. Renklidir. (...) Abidin Dino’nun Dünya Futbol Kupası filmini çok merak ediyorum.”

Filmin Londra’daki ilk gösteriminden sonra ilgi daha da arttı.

Film önce 3 Ekim 1966 pazartesi sabahı Londra basınına gösterildi. Sonra 5 Ekim çarşamba gecesi “Londra galası” yapıldı.

Galaya Abidin ve film ekibiyle birlikte 1966 Dünya Kupası’nı kazanan İngiltere futbol takımı oyuncuları da katıldı. Abidin Dino’ya “çoşkun tezahürat yapıldı”.

4 Ekim 1966 tarihli The Daily Mail’de Cecil Wilson şu satırları yazıyor : “Adına ister belgesel, ister haber filmi deyin, ama Dünya Kupası maçlarını anlatan 108 dakikalık bu film, birçok konulu filmi yaya bırakıyor. Televizyonda maçları izlediğinizi sanıyorsunuz belki, ama bu filmdeki renkleri, yakın plan çekimleri, ağır çekimleri ve dondurulmuş kareleri gördüğünüz zaman heyecanınız daha da yoğunlaşıyor. Film, konunun içinden dramatik ve komik olayları seçip çıkarmış ve İngiltere’nin finaldeki başarısının isterik bir zafere dönüşmesine değin herşeyi anlatmış.”

Filmin bu başarısı bizim gazetelere de yansdı elbette : Bir örnek olarak 8 Ekim 1966 tarihli Hürriyet gazetesine bir göz atalım isterseniz :

Birinci sayfadan ve hemen manşetin altından, “Bir Türk rejisörü Londra’da alkışlandı” üst başlığıyla ve iki fotoğrafla birlikte, Demir Baran Sarol Londra’dan haber veriyor. Birinci fotoğrafta birbirinden güzel dört bayan, birinin elinde futbol topu, ve güya futbol takımı formasıyla poz veriyorlar. Fotoğrafın altında “GALA gecesinde misafirleri futbolcu kıyafeti giymiş İngiliz dilberleri karşılamıştır. (...)” notu hemen dikkat çekiyor. Genç ve güzel bayanlar “The Football Stars of 16 Nations in Goal” yazan dev bir film afişi önünde poz vermişler. Haberin başlığında ise şunlar yazılı : “Abidin Dino’nun rejisörlüğünü yaptığı ‘DÜNYA KUPASI’ filmi çok beğenildi”. Bu başlığın hemen altında ise “Film bir-iki aya kadar Türkiye’de de gösterilecek” bilgisi veriliyor.

Başlığın solundaki ikinci fotoğrafa bakıyoruz : Abidin ve Güzin de bize pardon objektife bakıyorlar. Abidin papyon kravatlı, takım elbiseli, pardösülü, elleri ceplerinde. Güzin de pardösülü, kara gözlüklü ve tebessümle bakıyor. Zorlu geçen uzun ve güneşi her yoklamada bulunmayan Londra günlerinden sonra beklenen günün gelmiş olmasından ikisi de son derece memnun. Evet Abidin’in büyük özenle hazırlayıp oluşturduğu film nihayet beyaz perdede.

Sarol haberinde şunları da yazıyor :

“Futbol sahasındaki heyecanı sinemaya getiren Abidin Dino’nun yalnız maçlara önem vermeyerek bazı mühim ve artistik detayları da zaman zaman ön plana almasını eleştirmenler çok başarılı bulmuşlardır. Gala gecesi İngiliz Millî Takımı oyuncularını da rejisör Dino’yu tebrik etmişler, oyun sırasında kendi hallerini tesbit eden bazı espriler için şakalaşmışlardır. Türk rejisörüne yapılan büyük tezahürat Türk kordiplomatiğini de çok memnun bırakmıştır. Dino’ya çiçekler yağdırılmış, dakikalarca rejisör ve yardımcıları alkışlanmışlardır.”

Abidin Paris'teki ve başka yerlerdeki sergilerinin açılışı için her zaman Paris Büyükelçiliği'ne daveteye göndermiştir, bu onun için bir ilke meselesiydi, bir tür mesaj iletmekti "Bakın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bir sanatçınız sergi açıyor, açılışa sizin de katılmanızı bekliyor" demekti, işte aynı bağlamda filmin galası için de, Londra Büyükelçiliği'ne davetiye gönderdiği veya gönderttiği ve Büyükelçilik'ten de diplomatlarımızın galaya katıldığı anlaşılıyor.

Bu doğal, çünkü filmin çekimi için Londra'da geçirdiği zaman dilimi içinde Abidin'in ve Güzin'in zamanları olduğunda diplomat çevrelerden tanıdıkları ile zaten ilişki içinde olduğunu biliyorum. Güzin defalarca anlattı. Abidin'in ailesinden ve bizzat kendi gençlik günlerinden gelen diplomatik çevrelerle dostluğunu da biliyoruz. Arkadaşlarından zaman içinde konsolos, başkonsolos, büyükelçi olanlar eksik değildi. Osman Okyar, Hamit Batu, Refik İleri hemen ilk akla gelenler.

"Technicolor" ve "techniscope" olarak ve o günün en ileri teknolojisiyle çekilen Filmde, 1966 İngiltere Dünya Futbol Şampiyonası, sadece maçlar, oyuncular, hakemler, antrenörler, yöneticiler ve seyircilerin gösterilmesiyle yetinilmemiştir. Maçların öncesi ve sonrasıyla Londra ve insanları toplumbilimsel bir bakış açısıyla, futbolun ekonomi politiği, siyasi ve toplumsal önemi açılarındadır da yansıtılmıştır.

Abidin'in futbola merakının çocukluk ve ilkgençlik yıllarına indiğini anımsamalıyız. Çocukluk ve ilkgençlik yıllarında sportif çalışmalarının başında yüzme ve futbol geliyordu. Gerçek hayatta ve filminde Abidin futbolu sadece top oynamak ve doksan dakikalık bir maçla sınırlı bir eylem olarak görmedi asla. Bu konudaki düşüncesini bakın nasıl açıklıyor :

“(...) futbol topunun içinde büyük bir dünya saklı, rengârenk bir film... Maçın başlama düdüğünden çok önce festival başlar sokaklarda, bir cümbüş futbol rüzgârına karışır, insanların içi kıpır kıpır, en güzel kıyafetlerini donanırlar, renk renk bayramlıklarını...”

Nitekim Abidin, filmini hazırlamaya başlamasından itibaren, Londra'nın popüler mahallelerini, futbolla yatıp futbolla kalkan gençlerini, “pub”larda futbol konuşup “futbol içen” “ultralarını”, fanatiklerini, “tarafhtarlarını” kadın ve erkeklerini, ara sokaklarını kaydetmiştir.

Filmin hazırlıkları için Londra'ya yerleşmiş, filmin çekimi ve sonrasında eserinin en iyi şekilde sonuçlandırılması amacıyla bir süre daha orada yaşamıştır.

Abidin Dino böylece futbolun bütün yönlerini, spor olarak güzelliklerini, kimi oyuncunun “numaralarını” ve futbolun çirkin yönlerini, oyuncuların ve seyircilerin, yöneticilerin ve antrenörlerin sevinçlerini ve üzüntülerini de aktarmaya olanak bulmuştur.

İşte bütün bunların sonucunda Abidin'in filmi sportif bir kurgu yapıtı özelliği yanında toplumbilimsel bir inceleme havasına da bürünmüştür.

Bu arada bir futbol maçının filmi nasıl kotarılır konusunda uygulamalı ve kalıcı dersler bırakmıştır. Bu konuda bir örnek olmuştur. “Altın Goller”den önce bir futbol maçı nasıl filme çekiliyordu ile sonra nasıl çekildi konusunu karşılaştıran herkes bunu hemen saptayabilir. Abidin bu filmle bir yenilik örneği vermiştir. Abartma gibi de gelse bir çığır açmıştır demek zorundayım.

Abidin filmin çekiminden önce birçok, belki onlarca, belki yüzlerce çizgiyle, daha önce SSCB'deki sinema alanındaki çalışması sırasında bizzat bulup geliştirdiği “çizgi senaryo” yöntemiyle oyuncuların, seyircilerin ve bütün “kahramanlarının” hangi konumlarda kameralarca ölümsüzleştirilmesini, maçların hangi anlayışla çekileceğini, kameraların hangi açıdan hangi derinliklerle kaydedeceklerini özenle, büyük bir titizlikle kararlaştırmış ve futbola sanatçı gözüyle yaklaşımın en ilginç, en çarpıcı örneklerinden birini vermiştir.

Filmin çekimi ve kotarılması yine de kolay olmamıştır. Bunu Abidin Dino'dan dinleyebiliriz :

“Filme başlamadan önce, yüzlerce resim çizerek, maçların hangi anlayışla çekileceğini, kameraların ne zaman, hangi açılardan, hangi büyüklükte, nasıl yaklaşımlar ve uzaklaşmalarla konuyu deşeceklerini kararlaştırdım. Başka başka sahanlıklara yerleştirilen kameraların planlanması yanında, final maçında Wembley'de 4 kamerayı çukurlara oturtmak uğruna, federasyon başkanı Sir Stanley Rous ile az mı tartıştık !

Alanın düzeyinden tut da, kale arkasına, ya da ışık kulelerine varıncaya kadar her şeyin hesaplanması önemli idi. Kameraları talkie-walkie'lerle yönetmek de bana düşüyordu.

Fakat her şeyden fazla, çizgi senaryonun fayda sağladığını düşünüyorum. Rejisör olarak seçilmem de, bu hazırlık çalışması sonrasında kesinleşti.

Elbette rejisörün bir maçtaki olayları önceden bilmesine imkân yok, ancak belli bir durumda operatöre ondan beklenen şeyi anlatmak pekâlâ mümkün. Örneğin oyuncularla hakem kavgasının hangi maçta patlak vereceğini bilmiyordum, ama kamaremanlara bu durumda nasıl çalışacaklarını anlatmıştım. Nitekim Arjantin -

İngiltere [final] maçında [oyuncularla hakem arasında itişme kakışma çıkınca] resimlerim fazlasıyla işe yaradı.

Yaralanma, kırmızı kartla oyundan çıkarılma, penaltı, seyircilerin tutumu ve takımların özelliğine göre birçok konunun nasıl çekilmesini arzuladığımı önceden belirttim. Hiçbir kamera başıboş çalışmamıştır.

Renk konusu, maçlardan önce, 'Technicolor' uzmanları ve çekicilerle başka başka saatlerde ve hava şartlarında yapılan deneylerle araştırıldı, kararlaştırıldı. İngiltere'de, yağmurlu bir günde, saat 19.00'dan sonra biten bir maçı renkli olarak çekmek olanaksız sayılıyordu, biz bunu aştık ve geç saatlerde bile renki film çekmeyi başardık. Filmin renkli baskısında, laboratuarda ayrıca önemli değişiklikler yapıldı. Bugün artık belirli bir negatiften bambaşka renkler elde edilebiliyor, kimi söndürülebiliyor, hatta büsbütün değiştirilebiliyor.

(...) filmin kurgusu için geceli gündüzlü çalıştım. Bu uğurda, üçer kişilik, dört grup kurgucunun başında, aralıksız bir seçme sorumluluğunu yükledim. 300.000 feet filminden gerekli parçayı bulup yerine yerleştirmek için, belleğimizi fazlası ile kullanmamız gerekiyordu. Tokyo Olimpiyat filmini 8 ay boyunca kurgulayan Japon sinemacıların bol vaktine karşılık, bana verilen zaman bir tek aydan ibaretti. Ayrıca, bir ay seslendirme ile renkli denetleme eklenirse, 2 ay gibi rekor sayılabilecek bir süre içinde, filmi kontrat tarihine yetiştirdik."

Abidin Dino Arşivi'nde, Abidin'in özel kağıtları arasında bulduğum belgelerden "Tokyo Olimpiyatlarına" ilişkin film üzerine pek çok belgeyi incelediği anlaşılıyor.

Abidin'in uzun ve sıkı ön hazırlıklardan sonra başladığı ve başarıyla bitirdiği film seyircilerden tam not aldı. Londra'dan sonra birçok başkentte ve kentte gösterildi.

FLAHERTY Ödülünü kazanan film ALTIN GOLLER ismiyle Türkiye'de gösterime girince Ankara ve İstanbul başta gösterildiği yer yerde gerçek bir olaya dönüştü. Neredeyse siyasi ve çok ciddi toplumsal bir olaya. Ankara'da Sıhhiye'de gösterildiği sinema önünde uzun kuyruklar oluştu. Türkiye'de sinema tarihinde belki ilk kez sinema önlerinde o kadar uzun kuyruklar görülüyordu. Hele o kuyrukta yer alanlar arasında görülenler ise tam anlamıyla sanki Bir Mayıs gösterisine katılmak için biraraya gelmişlerdi. Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi olarak birçok arkadaşımla, aklımda kaldığına göre İstemihan Talay, Uluç Gürkan, Mehmet Can, Mustafa, "Moruk" nam-ı diğer Yakup Maltaş ve diğerleriyle gittiğimizde örneğin Mehmet Ali Aybar'ı, Sadun Aren'i, Behice Boran'ı da, Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) önemli yöneticilerini ve çiçeği burnunda milletvekillerini de kuyrukta görmemiz mümkündü. Filmi onlarla birlikte seyretmekse başlıbaşına siyasi bir eyleme dönüşüyordu ve hele ekranda "Direct by Abidin Dino" yazınca salondan harika ve kalbî bir alkış yükseliyordu. Hani maçların çekiciliği bizi alıp götürmeseydi orada kalkıp "Akın var güneşe akın/Güneşi zaptedeceğiz/Güneşin zaptı yakın" demek te mümkündü. Çünkü o günlerde, daha önce ve daha sonra olduğu gibi, Abidin Dino ismiyle Nâzım Hikmet ismi birbirinden asla ayrılmıyordu. İşte o nedenle ve bizzat Abidin'in namuslu ve hakiki bir sanatçı olarak tanınması sonucu ona ve yaptıklarına ilginin artması da son derece doğaldı. Şolohof'un Ve Durgun Akardı Don ciltlerini de yutuyorduk aynı zaman dilimi içinde. Yani her açıdan "doluyduk".

O günlerde aynı zamanda umut dolu günler yaşıyorduk. TİP Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onbeş evet onbeş milletvekiliyle,

bir veya iki senatörle temsil ediliyordu. Aralarında yıllardan beri Akşam'da ve gittiği her gazetede "Taş"larını ve köşe yazılarını okuyarak adam olmaya çalıştığımız Çetin Altan gibi dev bir yazar, maraton koşucusu Mehmel Ali Aybar ve herbiri bir diğerinden mütevazı işçi önderi sendikacı milletvekillerimiz vardı ve onlarla övünüyorduk. Sadun Aren hocamızdı, Behice Boran kız arkadaşlarımızın modeli, ve böyle giderse yakında Sosyalizmin bayrağını TBMM'ne dikeceğimize yüzde yüz garanti gözüyle bakıyorduk. Umutla doluyduk ve küçük bir bulutun üstünde dolaşıyorduk. Kızılay'da, Kurtuluş'ta, Bahçelievler'de, Dikimevi'nde, Cebeci'de, Ulus'ta.

İşte o coşku ve umut dolu günlerde Abidin Dino İstanbul'a geldi. Bir sergisi için. Bunun TİP'e de yansıması ve katkısı da olacak. Bakalım :

İSTANBUL 1969

Abidin, Ocak 1952'de terketmek zorunda kaldığı İstanbul'a 1969'da döndü. Aradan geçen uzun yıllardan sonra İstanbul'a bir sergi vesilesiyle geldi. Şimdiye kadar hemen hemen herkesin, hepimizin, Abidin'in "ilk kişisel sergisi" biçiminde nitelendirdiği(miz) bu sergi aslında Abidin Dino ve Kuzgun Acar'ın ortak sergisidir. Abidin Dino Arşivinde'ki kağıtları arasında bulduğum bir belge bunu apaçık ispatlıyor :

Sergilenen eserlerin fiyat listesinde "Resimler" başlığı altında 43 esere, "Heykeller" başlığı altında ise 15 esere yer verilmiştir. Aynı belgenin altında ise "Abidin Dino ve Kuzgun Acar" isimleri yazılıdır. Abidin'in eserlerinin fiyatları 800 lira ile 1200 lira arasındadır. Kuzgun Acar'ınkilerse 800, 1750, 2250, 2750 lira.

Galeri 1'deki serginin 20 Mayıs 1969'da başladığını ve 2 Haziran 1969'a kadar sürdüğünü de aynı belge sayesinde öğreniyoruz.

Burada önemli olan Abidin'in yıllar sonra geldiği gönlünün sultanı İstanbul nam kentte gördükleridir, yaşadıklarıdır, yaptıklarıdır.

Beyoğlu'ndaki Galerideki serginin ismi başlı başına bir alem: "İSTANBUL GÖZLER KAPALI". Gözler kapalıyken en iyi görür. Bilindiği gibi.

Abidin de gördüklerine hem aşık olmuştur yeniden, hem de kendisine verdiği ilhamla hemen yeni resimler yaratmıştır. Evet tam da İstanbul'da. Renkli olarak.

İstanbul'u, gördüklerini, tanıştığı yeni insanları ve geçmiş dönemlerin kadim dostlarındaki yenilikleri, umudu ve geleceğe yönelik tasarıları o kadar çok sevdi ve bunun üzerine İstanbul'a

dönüp yerleşmek konusunda o kadar ciddi kararlar aldı ki o yıl Türkiye'ye bir kez daha geliverdi. Birazdan okuyacağız.

Ülkesine 1969'daki bu ilk dönüşünde, mayıs ayından haziranın sonuna kadar kaldı: Önce İstanbul'da kısa bir süre geçirdi.

Sergisinin açılışından birkaç gün sonra ise Ankara'ya gitti, oradaki havayı kokladı, Mehmet Ali Aybar en başta bütün arkadaşlarını ziyaret etti, onlarda kaldı.

Aslında Adana'ya da uğramak istiyordu ama elinde olmayan nedenler sonucu Adana'ya yolculuğunu bu defalık gerçekleştiremedi. Nitekim bu nedenle ve bu yolculuğunu artık kesinleştirmek umuduyla 30 Ekim 1969'da yeniden Türkiye'ye döndü ve bir süre kaldı: İstanbul, Ankara ve Adana'da. Bu ikinci yolculuğun amacı birincisinden bir parça farklıdır. Göreceğiz.

Birinci gelişi tam abidinik bir biçimde oluyor : İstanbul'a varan Abidin, uçaktan iner inmez polislerce tutuklanıyor. Abidin'i Sansaryan Han'a götürüyorlar.

Bu olayı Güzin ve Abidin değişik tarihlerde bana anlattılar. Güzin'den aktarıyorum:

“Polisler Abidin'i götürmek isteyince, kendisini karşılamaya gelen birçok insan arasında bulunan Cevat Çapan ve Jak Şalom ‘Biz de geliriz’ deyip Abidin'i yalnız bırakmıyorlar. Cevat kendisini tanıtıyor. Jak ise ‘Siz kimsiniz’ diye soran polise ‘Ben oğluyum’ yanıtını veriyor, son derece kızgın.”

Cevat Çapan o günlerde tanınan bir çevirmendir: Örneğin Sean O'casey'den Sağlık Yurdu isimli piyesi çevirmiştir. Ve Piyes 1962'de yayınlanmıştır. Jak Şalom ise İstanbul Sinematek'in yöneticilerindendir. Hüseyin Baş, Onat Kutlar ve diğer arkadaşlarıyla sinema kültürünü ve sinema sevgisini yaymak gibi o

günlerin çevre koşullarında zor ama zevkli bir iş için yıllardan beri koşturmaktadır.

Abidin'e ilişkin birçok kitapta yayınlanan bir fotoğraf vardır, mutlaka görmüşsünüzdür :

“Cevat Çapan ve Abidin Dino, Emniyet I. Şube merdivenlerinde, 1969” alt yazılı. Cevat Çapan kravatlı, kostümlü, pardösülü, sağ eliyle saçını arkaya doğru düzeltiyor. Çok ilginçtir bu fotoğraf: Çünkü anda iki dirhem bir çekirdek giyim kuşamlı Abidin de aynı hareketi yapıyor: O da sağ eliyle saçını düzeltiyor. Herkes kendine sanki çeki düzen veriyor. Fotoğrafı çeken kim? Yüzde yüz Jak Şalom (mu?).

Abidin, yıllar sonra, 1969'u ve Jak'ı bakın şöyle hatırlıyor: “Jak, Sansaryan Han'da da peşimi bırakmamıştı. Üst kata kadar gelip, ne olur ne olmaz beklemişti o zamanlar.” (Ölüm mü? Ne Buluş! : s. 37'de.)

Abidin neden gözaltına alınıyor biliyor musunuz? 1952'de “beraat eden seramikler yüzünden” (!!!) Anımsayın lütfen, hani haklarında “komünizm propagandası yapıyorlar” diye dava açılan seramikler yüzünden.

Abidin bir yerde aynen şunları söyledi : “1969'da İstanbul'a döner dönmez, uçaktan iner inmez tutuklandım, Sansaryan Han'ı boyladım. Bütün bunlar, Türk modern seramik sanatına bir katkıda bulunma hevesi yüzünden.”

Sonra ne oluyor peki? Güzin kitabında şunu yazıyor:

“(…) uzun uzun sorgu sualden sonra, ertesi gün artık bu dosyanın kapatılabileceğine karar verdiklerini söylüyorlar Abidin'e.” (A. g. k., s. 167.). Abidin, bu konuda Andre Velter'e, France-Culture'deki programında, şunları anlattı : 1969'da “Türkiye'ye o ilk

dönüşümde bir-iki gece gözaltında tutuldum.” A’dan Z’ye Abidin Dino’da ise şu satırları okumak mümkün : “(...) ve sabaha karşı, Cevat Çapan’ın kefaletiyle, ertesi sabah 9.00’da orada [Sansaryan Han’da] olmak şartıyla serbest bırakıldı, Ertesi sabah gittiğinde bazı kâğıtları inzalaması istendi ve özür dilendi.” (s. 205).

14 Mayıs 1969 tarihli Günaydın’a bir göz atmanın tam sırasındır : “Dünyaca ünlü Türk sanatçısı Abidin Dino Türkiye’ye döner dönmez siyasi polis yakasına yapıştı” gibi epey alengirli ve “vurucu” bir başlıkla, Abidin’in fötr şapkalı ve yüzünde tebessüm bir fotoğrafıyla ama imzasız haberde aynen şunları okuyoruz. Okuyalım mı ? Haydi okuyalım :

“Uzun süreden beri Paris’te yaşayan ve komünizm propagandası yaptığı iddiası ile hakkında dava açılan tanınmış ressam Abidin Dino önceki gün Yeşilköy Havaalanında uçaktan indiği sırada siyasi polis tarafından yakalanmışsa da hakkındaki dava düştüğü için serbest bırakılmıştır.

13 yıl [Ocak 1952’den Mayıs 1969’a 13 değil, benim hesabıma göre 17-18 yıl oluyor, yanılıyor muyum ? MŞG] önce Fransa’ya gidip Paris’e yerleşen Abidin Dino, son Dünya kupası maçlarını filme almış ve çektiği film bütün dünya sinemalarında gösterilmiştir.”

Neyse acı tatlı bir an(ı)dır bu ve gelip geçiyor.

18 Mayıs 1969’da Abidin kaleme sarılıyor ve Paris'te kalan Güzin'e haberlerini iletiyor :

“Güzinim,

Sana ilk mektubum, İstanbul'a öylesine daldım ki, adım adım seninleyim, mektup yazmak, sanki bildiğin şeyleri tekrarlamak.”

Sonra Abidin birden ona kadar bir sıralama yapıyor, böylece enazından ona kadar sayabildiğini ispat ediyor. Aynen şöyle:

“1/Dostlar herşeyime dikkat ediyorlar. Su, uyku, yiyecek...

2/Şehri acelesiz ve otomobille geziyoruz.

3/Renkli resimler yapmam gerekli idi, onları yapmak üç gün sürdü, sanırım fena olmadılar.

4/Beni sakın merak etme, bir ay sonra gelmemem için hiçbir engel çıkmaz kanısındayım.

5/İstanbul berbat ve harika.

6/Boğaziçi daha da güzelleşmiş, erguvana batmış.

7/Seni soran sorana, sensiz gelmiş olmanın cezasını çektiriyorlar.

8/Bu gece Füreya'nın evinde İstanbul'un yarısı ile beraberiz.

9/Adana'ya ayın 29'unda gitmeyi düşünüyorum.

10/Seni yüreğimin dibinden seviyorum.” (Mektuplar: s. 181.)

Sergi Galerisi 1'de. Ama galerinin ismini GALERİ BİR olarak yazanlar da var. Her neyse yerini biliyoruz: Beyoğlu Parmakkapı'da. Parmak kadar kapıyı nasıl bulacağız diye merak etmeyin. Şuradaki kalabalığı görüyor musunuz? İşte tam orası.

Tamam biz de kalabalığa katılıyoruz. Resimlere ve heykellere dalıyoruz.

Abidin henüz gelmemiş. Neden acaba? Güzin'e yazdığı mektubu bitirmeye çalışıyor da ondan, işte ispatı:

“20 Mayıs 1969. Saat 16.

Sevgili biricik Güzinim,

Biraz sonra sergiye gidiyorum, açılışa, fakat sensiz hiçbir şeyin tadı tam değil. Şehir kıyasıyla saltanatlı ve yetim, üstelik zirdeli, yani İstanbul hep bildiğin gibi. Okunup da unutulmuş kitabı, şaheser kitabı, yeni baştan buluyorum. Her sayfasında sen varsın, ikimiz varız ve de bütün sevdiklerimiz.

(...)

Muazzez Hanım'la telefonda konuştuk, bu akşam sergiye gelecek.

Daha şimdiden sekiz resim satıldı.

Beni hiç merak etme, yarın iki-üç günlüğüne Melih'e [Melih Cevdet Anday'a. MŞG] gidiyorum, uyumaya..."

Neler sergiledi Abidin? Bu sorunun yanıtını Ferit Edgü'nün Abidin Dino Üç Şehir isimli kataloga yazdığı "Üç kentin bir ressamı" başlıklı tanıtım yazısında buluyoruz:

"1968 yılında, yeni açılan bir galeriden bir çağrı aldığında, on yedi yıllık bir ayrılıktan sonra, Paris'te, düşlerindeki İstanbul'un resimlerini gerçekleştirdi. Daha doğru bir deyişle, düşlerindeki İstanbul'u resimledi."

Edgü, şunları da ekliyor, makalesinde: Abidin Dino "Kendisini, Batı'da yaşayan Doğulu bir sanatçı gibi duyuyordu. Rönesans sonrası yağlıboya tablo resminden çok, Osmanlı hattatları ve Uzakdoğu ressamı soyundan geldiğine inanıyordu. Batı resminde ışığın dışardan geldiğini ve resmin dünyasının üstüne düştüğünü, Doğu resminde ise resmin, resmedilenin içinden fıskırdığını gözlemlemişti. *Antibes* ve *Paris* resimleriyle, *İstanbul* resimlerini yan yana seyrettiğimizde, bu sözcüklerin somut olarak ne anlama geldiğini anlamamız kolaylaşıyor. (...) Uzun bir aradan sonra özyurdunda açacağı ilk sergi için 1966-67 yıllarında gerçekleştirdiği *İstanbul* resimleri ise guvaş ve suluboya. Paris'te

gerçekleştirilen bu resimler yaklaşık yirmi yıllık bir özlemin resimleri. Abidin, bu çok renkli, çok hareketli resimleri sanki gözlerini kapayıp bir İstanbul düşü gördükten sonra kağıda dökmüş.”

Biraz önce yazdığım gibi, serginin isminin “İstanbul Gözler Kapalı” olması boşuna değil. Dahası Shakespeare'e göndermede bile bulunabiliriz: “Gözler kapalı görür en iyi” gibi bir şey yazmamış mıydı Şair?

“BANA BEYEFENDİ DİYE HİTAP ETMEYİNİZ. BEN SADECE ABİDİN’İM.”

Abidin’in arşivinde bulduğum ama maalesef yayın tarihi ve yayınlandığı gazetenin belirtilmediği bir gazete kesintisinde Asım Can imzalı ve “Türkiye’deki ilk kişisel sergisini açtı : Abidin Dino, hayalinde yaşattığı İstanbul’u yansıtıyor” başlıklı haber ve söyleşide benzer şeyler yazılı. Mahir Çerçi’nin çektiği Abidin fotoğrafıyla donatılmış söyleşide, Asım Can, Abidin’den aktardığı sözlerle meseleyi ortaya koyuyor. Abidin’in resim konusundaki kimi görüşlerine yer veren, geçmişine de bir parça ışık tutan bu haber ve söyleşiyi bütünüyle ve aynen aktarıyorum, tırnak yerine o yıllarda parantez kullanıldığını bir kez daha anımsatarak :

“Avrupa’da büyük bir şöhrete ulaşan ressamımız Abidin Dino, ilk defa Türkiye’de kişisel sergisini açmış bulunuyor. Kendisi ile yakın arkadaşı Azra Erhat’ın evinde konuştuk. Açık fikirli, samimi ve babacan bir hali var. ‘Bana beyefendi diye hitap etmeyiniz. Ben sadece Abidin’im’ diyor.

Resim sanatının inceliklerine vakıf Abidin Dino, Avrupa’daki haklı şöhretini küçümsüyor. Amerika, Fransa, Cezayir, Çekoslovakya Millî Müzeleri ile Avrupa ve Amerika’daki zenginlerin ve sanat meraklılarının özel koleksiyonlarındaki eserlerinden hiç bahsetmek istemiyor. Hayatı hakkında bir kaç söz söylemesini istedik :

‘Mesleğe Babiâli’de karikatürist olarak başladım. Cumhuriyetin 10. yıldönümü şenlikleri münasebetiyle Türkiye’ye gelen (...) rejisör YURTKOVIÇ’in [Gazetede aynen böyle ve büyük harfle yazılı. Doğrusunun Yutkeviç olduğunu biliyoruz. MŞG] resmî dâveti üzerine Rusya’ya gittim ve orada üç yıl boyunca sinema üzerine

çalıştım. Çalışmalarım 'Çizgi senaryosu' diye isimlendirebileceğim bir sahada oldu. Türkiye'ye döndükten sonra (D Grubu) kurucu ressamı arasına girdim. Yeni bir Türk resmi, yeni bir anlatım arıyorduk. Daha sonra Paris, Londra ve diğer şehirlerde bulundum. Picasso ile seramik çalıştım. Paris ve diğer şehirlerde açılan sergilere iştirak ettim. Ama hiçbir zaman çok sevdiğim vatanımı unutmadım. Hayalimde yaşadığım İstanbul'u resimlerimde belirtiyorum. Zaten bu açtığım sergi de bir bakıma hayalimde, daha doğrusu hafızamda kalan İstanbul'u yansıtmaktadır. Ondokuz yıldan beri İstanbul'dan uzaktayım. Gelir gelmez burada bir kaç resim daha yaptım.”

Bu girişten ve kısa tanıtımdan sonra Asım Can Abidin'e birkaç soru sorup yanıtlarını alıyor. Şimdi onları okuyalım :

“-Sizce sanatçı toplum sorunları ile ilgilenmeli midir ?

-Sanatçı olayların dışına çıkamaz. Toplum sorunları ile iki şekilde iç içedir :

1) Sanatçı olay karşısında bir tepki duyar. Bu tepkiyi kendi kurduğu özel bir çalışma sistemi içinde işlemelidir.

2) Sanatçının devrimci özelliği vardır. İnsan-Doğa ilişkilerinde, günlük olayların içinden kavramlar kapar. Bu, gerçeğin dışında değil, toplumun içinde bir çabadır. Yani sanatla olay iç-içedir. Ve sanatçı olayların dışında kalamaz.

-Modern Türk ressamlarını, Batılı sanatçılarla mukayese eder misiniz ?

-Türk sanatı ile uzaktan da olsa ilgilendim. Sanat alanında Türkiye az gelişmişlikten kurtulmuştur. Paris, Londra veya başka bir Avrupa şehri artık sanat merkezi olmaktan çıkmıştır. Her yerde önemli çalışmalar var. Sanatçı her yerde yoğun bir (arama) içersindedir.

Bu da (bulma) demektir. Türk sanatçıları değerlerini ispat etmektedirler.

-Sizce sanatçının hayal gücü, eserinde gerçeği ne dereceye kadar değiştirebilir ? İç veya dış gerçek mi figürasyonda önem rol oynar, yoksa hayal gücü mü ?

-Buna Gustave Flaubert'in bir sözü ile cevap vereyim. Sanatçı öyle bir kerteğe varır ki, artık bütün uydurdukları bir gerçektir. Gerçeğe öylesine dalmak lâzımdır ki, gerçekten başka şey olmaya ! ... İnsan 90 yaşından sonra resim yapmaya başlar. Ben daha işin çıraklık devrindeyim.

Gençlik yıllarında İstanbul liman işçileri arasındaki çalışmaları, yedi yıl süre ile dolaştığı Anadolu'daki Türk köylüsünün hayatını yansıtan çalışmaları ve Avrupa'daki çalışmalarının ürünü olan eserleri, sanat çevrelerinin dikkatini çeken nitelikte ve güzelliindedir.”

Haber-söyleşi böyle bitiyor. Bu vesileyle açılan serginin Abidin'in "ilk kişisel sergisi" olmadığını bir daha vurgulamalıyım. Abidin Türkiye'deki ilk kişisel sergilerini 1940'ların ikinci yarısında Ankara'da açmıştır. İstanbul'daki bu sergisi Kuzgun Acar'la birlikte gerçekleştirdikleri ortak sergidir. Öte yandan gazetecinin, Abidin'in iç sürgün günlerine ilişkin "yedi yıl süre ile dolaştığı Anadolu" nitelemesi traji-komik kaçıyor. Keşke öyle olsaydı demek istiyorum. Keşke öyle olsaydı. Öte yandan Abidin'in de, "Ondokuz yıldan beri İstanbul'dan uzaktayım" diyerek ülkeyi terkediş tarihi olarak 1951'i aldığını saptıyoruz. Oysa bugün elimdeki belgeyle İstanbul'dan ayrılışının kesin tarihinin 27 Ocak 1952 olduğunu biliyoruz ve böylece İstanbul'dan uzak kaldığı sürenin de onsekiz yıl olduğunu. Önemli olan bu değil, önemli olan ayrılış sadece on sekiz gün bile olsa İstanbul'a ve ülkeye duyulan hasrettir. Özlemdir.

Gelin şimdi biz yeniden İstanbul'a, Abidin'le randevumuza ve 20 Mayıs 1969'un şirin akşam üstüne dönelim. Evet Abidin'le randevumuz var. Galeri 1'de :

Serginin açılışında Asım Can ve başka gazeteciler de mutlaka oradaydı. Ama bendeki üç fotoğrafın hiçbirinde görünmüyorlar. Sağlık olsun.

MAYIS 1969. İSTANBUL, SERGİ AÇILIŞINDA DOSTLARIYLA.

(M. Şehmus Güzel koleksiyonu.)

Bendeki fotoğraflara baktığımız zaman Abidin'in kadim dostlarıyla çevrili olduğunu görüyoruz. Kadim dostlarının tümü veya tümüne yakını açılıştan yanında. Kimler yok ki: İşte Sabahattin Eyüboğlu, Oktay Rifat, Necati Cumali, Şehnaz Akıncı, İdris Küçükömer, Suavi Koçer, Mengü Ertel, Nehar Tüblek, ve elbette serginin ikinci kahramanı değerli sanatçımız Kuzgun Acar... Ve maalesef isimlerini bilemediğim ve bu nedenle beni bağışlamalarını rica ettiğim birçok şirin ve şık bayan, ve başka bir dizi sevimli insan.

Yaşar Kemal eminim oralarda bir yerde olmalı. Niye fotoğraflarda yok? Belki henüz varmamıştı o saatte. Tilda da gelmiş miydi? Azra Erhat nerede? Mina Urgan? Belki birazdan ugrayacaklar. Mutlaka Şakir Eczacıbaşı da. Gül Ar ve diğerleri de...

Daha sonra gelenlerden bir kısmının izine, adına "Sergi Defteri"nde rastlanıyor : Abidin Dino Arşivi'nde bulduğum bir belgede Âşık İhsanî, Âşık Sinem, Âşık Temelî, Âşık Reyhanî isimlerini gördüm : Kimi kısaca "geldik, gittik" diye bir not konurmuş, kimiye upuzun bir şiir-türkü döktürmüş. İlham kaynakları Abidin'in "işleri" olunca.

Çok sevimli oldu açılış. Çok gülündü: Fotoğraflar ispatıdır. Çok sigara içildi. O gece orada çok sakal, çok da bıyık vardı. Çok sohbet edildi. Çok çok çoklandı. Yılların biriktirdiği hasret öyle birkaç saatte geçer mi sanıyorsunuz? Hele İstanbul nam dersaadette.

MAYIS 1969. İSTANBUL, SERGİ AÇILIŞINDA DOSTLARIYLA.

(M. Şehmus Güzel koleksiyonu.)

Elbette her şeyi açılışta, ayak üstü birkaç saatlik sohbetlerde konuşmak ve bitirmek mümkün değil. O zaman açılış sonrasında mutlaka bir yerlere gidip, yiyip içmek ve sohbete devam etmek gerek.

Abidin o gece, hemen açılış sonrasında, nasıl yaptıysa yaptı, Güzin'e birkaç satır daha yazdı:

“Sergiden çıkıp sıırıslıklam elbiselerimi değiştirip (şehir fırın gibi) Şehnaz'ın arabası ile Tarabya'ya geldik. Sergi görülmemiş bir kalabalıkla hınca hınç doldu. Kaç resim satıldı bilemiyorum. Kavgalar çıktı (resimleri paylaşmakta). Çiçek buketleri, televizyon, gazeteciler, fotografçılar vb ... Hepsi bir yana bana seni gerek seni.”

Güzin, 25 Mayıs 1967 tarihli mektubunda İstanbul'daki Abidin'e Paris haberlerini iletiyor: “Herkes senin dönüşünü bekliyor, hep soruyorlar, (...) Şimdi Nesuhi (Erteğün) ile yemek yedik ve o New-York'a uçtu. (...)

Nesuhi Erteğün Abidin'in 1937'den, gençlik günlerinin Paris'lerinden beri kadim dostudur.

Abidin'in mektubunda ismi geçen Şehnaz Akıncı ise, İstanbul'un o yıllardaki dillere destan terzisidir, Paris'e her geldiğinde bavullar dolusu giysiyle gelir. Ve onların tümünü, evet tümünü, Güzin'e bırakır dönerdi. Nitekim bakın Güzin biraz önce okumaya başladığımız mektubunda Abidin'e ne siparişler yapıyor:

“Oradaki sergi parasından eğer başka ciddi bir şeye [Buraya bir mim koyalım: Çünkü bu ciddi iş belki bir ev satın alınmasıdır. Birazdan göreceğiz. MŞG] toptan yatırmayacaksan, bana öte beri al ve özellikle bir kışlık palto, ŞEHNAZ YA DA NEZİHE getirirler. Nezihe kabul etti. Palto hem spor hem şık olsun, sen ŞEHNAZ'LA SEÇ 42 beden bir de ipek jarse elbise mümkünse yakalı.

Tiraje'ninki gibi, Şehnaz bilir, açık renk, çanta. Ama toptan parayı bankaya yatıracaksan bir şey istemem.”

Daha ne isteyeceksin Güzin Hamın? Belki şunu: “Zaten aslında, senin bir an evvel gelmeden başka bir şey istediğim yok.”

Ama Güzin bu, gazetelerde özellikle *Cumhuriyet*'te sergiye ilişkin iyi haberleri okuduktan sonra, sergi ve açılışının başlıbaşına bir “olay” haline döndüğünü öğrendikten sonra, 31 Mayıs tarihli mektubunda yeni siparişler ekliyor listesine: “Kendine kostüm yaptırman çok iyi, bana, para yetişirse paltodan başka, bir de ince yünlü kumaştan bir tayyör de al, getirecek insan bulursan bir iki tane renkli, yollu çarşaf, dört köşe yastık yüzü.”

Önemli olan memleket malı giysileri taşımak, onlarla örtünmektir, memleket renklerini taşımaktır. Hasret gidermenin Güzin'cesinin adıdır bu. Güzin İstanbul'u görmeyeli şaka maka onbeş yıl olmuştur kuzum. Memleket malı yatak çarşafı ve yastık yüzleriyle, Yaşar Kemal'in eli ve gözü değmiş kilimlerle Anadolu'dan kokular, renkler, sesler bile gelebilir. Toroslar'dan, Adana'dan, Çukurova'dan, Balıkesir'den, Edremit'ten, Mecitözü'nden, bakarsınız taaa Çorum'dan, Kayseri'den, Ankara-Mankara'dan. Ve o zaman sadece o zaman evet babam buralar bizim vatanımızdır dersiniz. Sadece işte o zaman ! Memleket, vatan yatağınızı çarşaflamak, yastıklarınıza yüz geçirmektir. Yaşlanılacak aynı yastıklara bilhassa. Elli yıl aynı yastığa başkonulacak kardeşlerim.

25 Mayıs tarihli mektubunda, klasik tavsiyelerini yapıyor Güzin. Yazayım mı? Yazmıyorum. Meraklıları Mektuplar'da (s. 184) okuyabilir. Abidin de o bildiğimiz kibarlığıyla ve Güzin'in çok iyi tanıdığı iç sıkıntılarını gidermek için mektuplarında hep güzel ve iyi haberler verir : “10.30'da uyudum” gibi. Gel de inan bakalım !

Burada tam sırasıdır Güzin'in 31 Mayıs tarihli mektubundan birkaç satırı aktarmam lazım: Güzin'in Abidin'in sağlığı üzerine nasıl "titrediğini" göstermek için, evlere şenlik: "Yeme içmelere dikkat ediyorsun değil mi? Sular hep kaynıyor değil mi? Dondurma, şerbet, gazoz filan da içmiyorsun ya, buzdolabındaki buz parçaları kaynamış su ile yapılıyor değil mi?"

Nasıl? Nâzım Hikmet'in, Mayıs 1958'de Paris'e geldiğinde, o günlerdeki eşi Doktor Galina Grigoryevna Kalesnikova'nın yazdığı ve Paris'te Güzin'in Nâzım'ın canını çıkarırcasına harfi harfine uygulamakta ısrar ettiği "onbir emirinden" daha somut değil mi?

Güzin bir parça abartsa bile o günlerde Abidin'in ciddi sağlık sorunları olduğunu biliyoruz. Bu nedenle Abidin'in birçok konuda hepimizden daha fazla sağlığına özen göstermesi gerekiyordu. Bu açıdan Güzin'e çaktırmadan bıyık altından gülümseyerek bu satırları okuyabiliriz. Siz de öyle yapın. Ne olur ne olmaz, Güzin farkedirse çıra gibi yandığının resmidir. Bütün bunlar aynı zamanda, bendeniz kulunuzun yıllar boyunca tanık olduğum Güzin'in kronik tedirginliğinin ve bu konulardaki akıl almaz derecedeki ve kimi kez en inanmışları bile çıldırtan titizliğinin örnekleridir.

Güzin, 25 Mayıs tarihli mektubunda, şunları yazıyor: "Bense İlhan Selçuk'tan mektup bekliyorum. Nazım (Kalkavan)la dün telefonda konuştuk. Salı günü İstanbul'da olacak."

İlhan Selçuk'tan beklediği mektubun hangi konuyu ilgilendirdiğini bilemiyorum. Ama Abidin'in Nazım Kalkavan'la "sinema işleri" için İstanbul'da görüşmek istediğini ve Kalkavan'ın İstanbul'a dönmesini beklediğini biliyorum: Birazdan göreceğimiz gibi.

Güzin daha sonra, Paris'teki ABD'li ressam dostları, yakın arkadaşları, iki sokak ötedeki komşuları, Cecil ve Lil Michaelis'lerin

çok yakını George Ball'dan söz ediyor: "George"a şamfıstığı getir, hafta sonunda geliyor o."

Aslında Güzin o günlerde doktora tezinin savunmasının hazırlıklarıyla ve İNALCO'daki (Doğu Uygarlıkları ve Dilleri Ulusal Enstitüsü'ndeki) derslerinin yoğunluğuyla boğuşuyor aynı zamanda. Biraz panik havası içinde.

Abidin, İstanbul'da Nazım Kalkavan, Şakir Eczacıbaşı başta ve diğer dostlarıyla birçok işi kotarmak istiyor: Örneğin sürekli bahsi geçen bir "sinema işi" var. Sonra eş, dost-akraba ziyaretleri... Sonra geçmiş dönemlerin kalıcı arkadaşlarıyla görüşmek, dolaşmak, hoşça vakit geçirmek. Sonra onca sevilen İstanbul'la özlem gidermek. Bütün bunlar öyle pek kolay işler de değil. Bakın "tarihsiz" ama Mayıs 1969'da yazıldığı içeriğinden belli mektubunda neler diyor, Abidin:

"Bu sabah 9'da Selçuk Milâr [1940'ların Ankara'sı merhaba! MŞG] geldi, tatlı tatlı konuştuk.

10.30 Sabahattin'le [Eyüboğlu] Şakir [Eczacıbaşı] beni gelip aldılar, Beyazıt bitpazarına gittik, bir derya...

Orada Aktedron Fikret'e rast geldik, abuk sabuk küçük şeyler satın aldık. Şaheser kilimler vardı, kocaman 200-300 lira arasında. Derken, bir genç, sahaflardan çıktı, bana Nâzım'ın *İstiklal Harbi Destanı*'ni imzalattı, resimlerden tanımış."

Gel de mest olma bakalım! Böylesi şeyler Abidin'in bayıldıklarındandır çünkü.

O günlerde neredeyse bütün gazetelerde Abidin ve sergisine ilişkin epey fotoğraf ve makale ve haber yayınlanması, serginin hem kültürel hem de toplumsal bir olay biçimine dönüşmesi üzerine söz konusu genç demek ki Abidin'i gazetelerde yayınlanan

fotograflarından tanıyor. Bu aynı zamanda bana Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne ilk kavuştuğu günlerde Kadıköy'den geçerken, oradaki dükkanlardan birinden bir gencin onu tanımadan belki de tanıyarak sokağa fırlamasını ve "Şair Baba"nın önünde onun bir şiirinin birkaç mısraasını okumasını anımsattı. Ne hoş.

Abidin arkadaşlarıyla İstanbul'daki gezisini anlatmayı sürdürüyor:

"Açık havada, yoğurtlu kebab yemeğe, Sultanahmet'e gittik, arkasından Sokullu Cami'ne, oradan Azra'ya (Erhat) geldim, iki saat uzandım. Şimdi araba gelecek, Oktay'lara [Rifat] gideceğiz."

Abidin o İstanbul günlerinde Melih Cevdet Anday'la da görüşüyor: "Melih'le çok tatlı vakit geçirdik, arada bir iki kere Anadolu sahilinde balık yedik, günde hiç olmazsa bir kere balık yiyorum ve yavaş yavaş balıklaşıyorum. (Balık yerken Lil'le Cecil'i düşünüyorum [Dikkat dikkat ! "Cecile" değil : Mektuplar, s. 175'te yazıldığı gibi. Pes! "Cecile" bir bayan isimdir oysa burada Abidin'in sözünü ettiği Cecil Michaelis'dir. İngiliz savaş uçağı pilotu ve Osmanlı ailelerinden gelen Lil'in eşi. Nuriye Hanım'ın damadı. MŞG], çılgın bir tad ve bolluk!)

(Nâzım) Kalkavan ancak çarşamba gelecek. Sinema işleri için onu bekliyorum."

İsmi bir türlü konmayan bu "sinema işleri" Abidin'in 1969'da Türkiye'ye ikinci gelişinde de sürüyor : Örneğin Güzin'e Adana'dan gönderdiği 19 Kasım 1969 tarihli mektubunda şu satırları okumak mümkün: "(...) gider İstanbul'da film işlerimi ilerletirim, biraz da para kazanırım." (Mektuplar: s. 204.)

Abidin, bildiğimiz gibi, Mayıs 1969'da aslında Adana'ya da gitmek niyetindedir. Nitekim aynı mektubunda, Abidin daha sonra Adana'ya gidip gitmeyeceğinin yakında belli olacağını, Galeri'nin 1 Haziranda kapanacağını yazıyor ve şunları ekliyor:

“(…) Ankara'dan haber bekliyorum, seramik hikayesi üstüne, onu da anlayınca ve işlerimi bitirince, Paris'te satış mevsimini kaçırmadan dönerim.”

Bu mektubunda Melih Cevdet Anday'la “Cudiye Hanımı ziyaret ettik. Çok iyiydi.” diye yazıyor. Cudiye Hanım Güzin'in teyzesidir. Teyzelerinden biridir. Güzin'de çünkü teyze pek çok. Anday, Abidin'in vefatı sonrasında Cumhuriyet'deki yazısında o günleri şöyle anımsıyor:

“Ben o zaman Moda'da oturuyordum. Bizde kalmıştı bir iki gece. Sabahlara dek süren tartışmalarımızın konusunu bulamıyorum şimdi, unutmuşum. Öteye beriye gitmiştik birlikte. Gittiğimiz yerlerden birisi nasılsa aklımda kalmış. Güzin'in teyzesinin eviydi. Teyze Hanım Güzin'i sorduğunda ‘iyi’ yanıtını vermişti Abidin, sonra da ‘Her geçen gün daha çok seviyorum onu’ diye eklemişti.” (Anday'ın önce Cumhuriyet'te yayınlanan bu makalesini 10-16 Aralık 1993 tarihli Cumhuriyet Hafta'da okudum.)

Abidin, başka bir mektubunda, Mektuplar isimli kitapta “(İstanbul pazartesi tarihsiz” olarak sunulan fakat içeriğinden 31 Mayısın önce yazıldığı anlaşılan mektub (s. 177'de) akraba ziyaretlerine devam ettiğini yazıyor:

“Bu sabah Resmiye teyzeye gidebildim, cin gibi. Yalnız ve çok fakir. Demin Zinnur [Güzin'in halası oğlu ve bilhassa çocukken yaptıkları bütün yaramızlıklardaki “suç ortağı” ve nihayet “G.V.Z.”, yani Güzin, Vahit, Zinnur'un baş harflerinden oluşturulan biraz Zorro biraz Tarzan “örgütü”, ama kısaltılmışı hızla okununca “geveze” biçiminde telafuz edilen ve “üçlünün” ciddi bir özelliğini gözler önüne seren takımın elemanlarından. MŞG] telefon etti, biraz sonra galeride buluşacağız.”

Sonra şunu ekliyor: “Muzaffer bugün yarın geliyor. Onunla ev işini konuşacağız.”

İşte meselenin püf noktasına ulaştık: BURADA ABİDİN'İN İSTANBUL'DA BİR EV ALMAK NİYETİ BİRAZ DAHA BELİRGİNLEŞİYOR. Bunun için de Adana'ya gitmek veya ağabeyi Ahmet Dino ile Ankara'da buluşup durumu değerlendirmek niyetinde. Ahmet Dino Adana'daki mal ve mülkün yönetimiyle ilgilendiği için görüşmeleri zorunlu.

Ancak, Ankara'ya kadar giden Abidin, Adana'da sıcakların azgınlaşması ve açıklamadığı başka nedenlerle oraya gitmekten bu seferlik vazgeçiyor. Ama ev satın almak işinin peşini bırakmayacak hemen ve Adana'ya kadar gidecek: 1969 Kasım ayında. Yani Türkiye'ye o yılki ikinci gelişinde.

Ankara'ya gideceğini Güzin'e 6 Haziran 1969 tarihli mektubunda bildiriyor. Ne hikmetse bu mektup Mektuplar isimli kitapta “6 Haziran 1968” tarihiyle takdim ediliyor. Büyük ihtimalle dizgi hatası olmalı (s. 178'de.):

“Ankara'dan Mehmet Ali (Aybar) telefon etti, onda kalmamı istiyor. Pazar sabahı uçakla gideceğim.”

Aynı mektubunda biraz sonra bu konuda şunları ekliyor : “Ankara'dan gelen habere göre seramik hikayesi kapanmış, yine de gitmeden önce vaziyeti sağlama bağlamaya çalışırım ki son dakikada bir eksik çıkmasın...”

Abidin'i her zaman İstanbul'da veya başka bir yerde mutlaka sıradan bir şey daha bekliyordur ve Abidin'le birlikte herkes için sıradan olan bu şey birdenbire başka bir boyut kazanabilir. İşte bir örnek: Aynı mektubunda ve biraz yukarıdaki cümleyi yazdıktan hemen sonra şunları ekliyor, parantez içinde:

“(Şimdi zil çaldı, beş-altı yaşında bir oğlanla altı-yedi yaşında ablası geldiler, karnelerini göstermeye, sınıflarını geçmişler. Azra'nın balkonu altındaki gecekonduda oturuyorlar, ahbab olduk, kız bana çiçek getiriyor bazı bazı. Adı 'Yeter'. Annesi fazla çocuk istemediğinden ötürü bu adı takmış.)”

Abidin çocukları hep çok sevdi, işte ispatı. Bu yetmiyor olabilir, o zaman işte bir örnek daha: Bir mektubunda o günlerde 13-14 yaşlarında olan Samih Rifat için aynen şunları yazıyor: “Dün akşam Oktaylarda idik, tam bizim Caddesbostan'daki [1949, 1950, 1951 yaz aylarında Abidin ve Güzin'in kaldıkları mekan. MŞG] evle burun buruna (...) Sabişi [Sabiha Oktay], Oktay, Mina [Urgan], Şehnaz, Azra, Sabahattin ve Oktay'ın oğlu vardı, görsen ne candan çocuk!” (Mektuplar: s. 177.)

Abidin, 6 Haziran 1969 tarihli mektubunda Cumhuriyet gazetesinin ustası Nadir Nadi'nin Tarabya'daki yemek davetini anlatıyor: “(...) evvelki akşam Tarabya'da yemek yedik. Nadir Bey'in misafiri olarak, Sabahattin, İlhan Selçuk'lar ve Nadir Bey'in Hanımı, Bugulama levrek vb ... (...) Bu sabah ta resim yapıyorum.”

Abidin'in İstanbul'da kadim dostlarından Fikret Adil'i de ziyaret ettiğini biliyoruz: Bir fotoğraf sayesinde: Bu fotoğrafta, Abidin, Fikret Adil ve iki bayanla birlikte: Kolkola duruyorlar, yemek masası başında, ayakta ve Abidin'in gagasında yine hep o meret: Cigarası!

12 Haziran 1969, Güzin'in kişisel ve meslekî tarihi açısından çok mühimdir: Çünkü o gün Asnières'de, İNALCO merkez binasında doktora tezini savundu. Kahramanca. Ve Abidin sonucu öğrenmek için, TİP Genel Başkanı ve o günlerde TBMM'de milletvekili, Mehmet Ali Aybar'ın evinden telefon etti. Olumlu sonuç Ankara'da da gerektiği biçimde kutlandı.

Abidin 13 Haziran 1969 tarihli ve Ankara'dan gönderdiği mektubunda coşkusunu dile getiriyor: "(...) akşam sonuca hiç şaşmadım ama, yine de çok çümbüş ettik.

Siret [Aybar] ve Mehmet Ali de benim kadar sevinçli. Aferin! Yarın İstanbul'a dönmek istiyorum.

(...) İstanbul'da da hiç vakit kaybetmek niyetinde değilim. Ancak Claude [Duthuit olmalı. MŞG), hesapça 15'inde geliyor, film işlerini kesin bir yola dökmek lazım."

Ha gayret ! "Film işi"nin perdesi bir parça aralanıyor gibi. Ha gayret !

TİP'E MERHABA

Attila Aşut Türkiye'nin en iyi ve çok mütevazî gazetecilerinden biridir. Bir zamanlar Aydınlık'ın ikinci sayfasında “Üçüncü göz” üst başlıklı köşesinde güzel şeyler yayınlıyordu. İşte 18 Aralık 1993'te “Çok yaşasın ölüler” başlıklı köşe yazısında bildiği, tanıdığı Abidin'i anlatırken kimi anılarını da aktardı. Anılarından biri bizi burada yakından ilgilendiriyor. Aynen aktarıyorum:

“Onu (Abidin Dino'yu) ilk kez 1969 yılında Türkiye İşçi Partisi'ni ziyareti sırasında tanıdım. (...) TİP'e ve Mehmet Ali Aybar'a büyük saygısı vardı. Uzaktan da olsa Aybar'la ilişkilerini sürdürmeye özen göstermiştir.

Burada az bilinen bir olayı anlatmak istiyorum:

1969 genel milletvekili seçimleri yaklaşırken, Mehmet Ali Aybar, partinin ünlü ‘Çark-Başak’ amblemini değiştirmeye karar verdi. Bunun gerekçesini o sıralar şöyle açıklamıştı: ‘Bütün burjuva partileri, Amerika'da olduğu gibi, hayvan figürlerini amblem olarak kullanıyor. Biz, bu geleneği değiştireceğiz! Madem ki, ‘her şey insan için’ diyoruz simgemiz de insan olsun...’

Partililerin gönlü, pek amblem değiştirmekten yana değildi. Çünkü ‘Çark-Başak’ı çok seviyorlardı. Ama, Aybar bastırınca, Genel Yönetim Kurulu, bu öneriyi ‘kabullenmek’ zorunda kaldı.

‘Yeni amblem’ siparişi Abidin Dino'ya verildi. Aybar'ın isteğini ‘görev’ sayan Dino, kısa sürede eskizleri hazırlayıp gönderdi. ‘İşçi’den çok, semiz bir ‘köylü’yü çağrıştıran ‘kasketli adam’ amblemi böylece ortaya çıktı.

TİP, 1969 seçimlerinde, bu amblemi, ‘Oyunu hayvana değil, adama ver!’ belgisiyle kullandı ama pek umduğunu bulamadı.

Parti, daha sonra yeniden 'Çark-Başak' amblemine döndü. Abidin Dino'nun 'bir seçimlik parti amblemi hikayesi' de böylece tarihe karıştı."

Abidin'in TİP'i ve Aybar'ı desteklediği bilinen bir gerçektir. Hatta bunun sonucunda 1968 Mayıs-Temmuz ayları boyunca süren siyasi bir polemikte taraf olmak zorunda bile kaldı: Mihri Belli veya yazılarında o sırada kullandığı ismiyle "Mimoğlu" ile Şevki Akşit, Abidin'in, 28 Mayıs 1968'de Ant'taki "Niçin TİP" başlıklı makalesi üzerine Abidin'e "yüklendiler". (Abidin'in makalesi Yazılar'da: s. 607-611.) Şevki Akşit ve Mihri Belli, Türk Solu isimli dergilerinde Abidin'i yanıtladılar. Sonra Abidin yanıtladı ve bu mesele birkaç ay sürdü ... (Abidin'in "Mimoğlu ile Akşit'e birkaç söz" başlıklı makalesi 2 Temmuz 1968 tarihli Ant'ta yayınlandı. Yazılar'da: s. 615-617.)

Özetle Abidin TİP bünyesinde herkesin bir araya gelmesinin ve seçimlerde başarı olasılığını artırmanın yararını vurguluyordu. Bu arada sosyalist hareketteki "iç çekişmelere" dikkat çekiyor ve TİP'in başarılı olmasını engellemeye aday "darbeci" veya benzeri "soldan" sataşmaları eleştiriyor ve şu soruyu soruyor: "Bu son zamanlarda, yanlış değerlendirmeleri bir ömür boyu sürenlerin, eski günleri andırır küfürleri neden birdenbire arttı? Yoksa TİP'i dolaylı yollardan yedeğe mi almak istiyorlar?"

Bunun üzerine Abidin'in o günlerde TİP'e "soldan" ve radikal çözüm taraftarı olarak bindiren Mihri Belli ve taraftarlarını "suçladığı" sonucu çıkarıldı vesaire vesaire ... Şevki Akşit, "eski defterleri" karıştırdı ve hatta Abidin'in 1951 tevkifatı başladıktan sonra yurtdışına çıkmasını bile manidar bularak Abidin'i suçladı. Aynen şöyle: "Oysa Dino, tevkifat başladıktan sonra, pasaportunu almış, Paris'e atmıştır kapağı."

Bugün işin ayrıntısını biliyoruz artık ve değerli bir komünist militan olarak yaşayan ve aramızdan ayrılan Şevki Akşit'in haksızlığını da.

Baba-oğul ilişkileri içinde 9 Temmuz 1968 tarihli Ant'ta Yaşar Kemal, "Abidin Dino'ya mektup" başlıklı makalesiyle "pederini" savundu... Bunu da bir yere not edelim. O günlerde Mayıs 1968 olaylarıyla sarsılan Paris ve Fransa'daki gelişmeler ve solun sallanması ve hemen bir süre sonra bütün sosyalist devletlerde "yarılmalara" yol açacak Prag olayları yanında Türkiyeli komünistler arasındaki bu tartışma, bir miktar kayıkcı dövüşü düzeyinde kalıyordu, maalesef. Son derece yararlı savlar ve karşı savlar ileri sürülmesine karşın beklenen ilgiyi bulamadı bu tartışma. Ve unutuldu (mu?).

Abidin'in ve Güzin'in TİP'e desteği başka bir biçimiyle daha ispatlıdır : Abidin Dino Arşivi'nde bulduğum iki belge sayesinde : İlk belge 18 Nisan 1968 tarihini taşıyor ve Güzin Dino'nun Asar (Aşar ?) Köksal'a 500 (Beş yüz) lira "Bağış" yaptığını gösteriyor. 22 Mayıs 1968 tarihli olan ikincisinde ise Güzin Dino'nun Remzi Kırıkkanat'a 1000 (Bin) lira "Bağış" yaptığını.

AH ! “KULEDİBİ EVİMİZ” OLSA İSTANBUL'DA !

Abidin,1969'da Türkiye'ye ikinci kez döndü: 30 Ekim 1969'da İstanbul'dan Güzin'e gönderdiği mektubunda yazıyor:

"Dünya güzeli bir uçuştan sonra akşam pembeliğinde İstanbul havaalanında yere indik. Yaşar'la [Kemal] Baldwin [Siyah yazar] karşıladı, arkasından da Sabahattin, Azra, Şehnaz, Tilda. Dosdoğru (kebab yemeğe) Yaşar'ın Basıncıköy'deki evine gittik. Sonra Sabahattin ve Azra'ya. Saat 10'da yatakta idim! [Gel de inan Abidin'e: Bana kalırsa Güzin'in merak etmemesi için bunu yazdı. MŞG]. Azra'da güzel, yeni bir odam var, perdeli, gıcır.

Bu sabah telefonlar gırla. Herkes seni soruyor. İstanbul güneşi Paris'ten sıcak. Bu sabah telefon edenlerin başında Tiraje, korku ile senin ona karşı duygularını sordu, şenlik olsun diye büsbütün telaşlandırdım!"

Abidin'in ülkeye yeniden dönmesinin nedeni Adana'daki tarlaların satışı sonucu elde edilen veya edilmek üzere olan veya edilecek olan paralardan kendi hissesine düşecekleri İstanbul'da bir ev satın almaktır. Nitekim daha ilk mektubunda Güzin'e durumu bildiriyor:

"Bu akşam Ahmet'e telefon ediyorum." Ahmet Dino'dur söz konusu olan. Ahmet Dino öteden beri Adana'da işlerin başındadır, yapabildiğince Adana'daki otlakiye ve tarla işlerini idare ediyor, arada bir gerekince tarlalardan bir-iki parçayı satıyor. Abidin ağabeyiyle bu konuları görüşmek ve gerekeni yapmak üzere 7 Kasım 1969'da Adana'ya gidecek.

Rasih Nuri İleri ile bu konuyu 17 Aralık 2006'da telefonda konuştum :

MŞG: Adana'daki toprak işlerini nasıl hallettiniz?

RNİ: Zar zor. Adana'nın 1940'lardaki valisi Akif İyidoğan'ın toprakları köylülere haksız yere dağıttığı mahkeme kararıyla saptandı.

MŞG: Dava ne zaman sonuçlandı?

RNİ: 1966'da bir iki dava kazandık. Sonra bir iki tane daha.

MŞG: Abidin 1969'da Türkiye'ye geldi. O sırada Adana'ya da gidiyor. Bu vesileyle toprakların bir bölümünü sattı mı tapu karşılığında?

RNİ: Sattı elbette. Para aldı. Ben de aldım.

MŞG: Güzin'e gönderdiği mektuplarında "tapu dağıttık" diyor...

RNİ: Doğru, tapular dağıtıldı ve paraları alındı satılan tarlaların.

Satılan topraklardan ele geçen para o sırada Abidin Paşa'nın mirasçuları arasında paylaşılıyor. Büyük olasılıkla bu paylaşımdan Abidin'e düşen bir bölüm daha önceki bir tarihte Rasih Nuri İleri tarafından Paris'e gönderiliyor: Abidin'in Güzin'e yazdığı 26 Nisan 1967 tarihli mektubunda bu konuda bir işaret var: "Öteki, Rasih'in paraları, gelecekse, toptan bir şey satın almak daha doğru gibi... Borç hikayeleri tatsız." (A.g.k., s. 122.)

ABİDİN AĞABEYİ AHMET DİNO İLE.

(M. Şehmus Güzel koleksiyonu.)

Görüldüğü gibi önemli tutarda bir paranın gelmesi olasılığı bulunuyor ve Abidin o durumda "toptan bir şey satın almak"tan bahsediyor: Bu, işte, burada konumuzla kesişiyor : Abidin'in o sıradaki en büyük arzusu İstanbul'da bir ev satın almaktır ve bunun içinde elinden geleni yapmaya hazırdır. Abidin'in arzusu şudur: Birkaç yıl önceden kalan bu parayı, ve yeni tarla satışlarından eline geçecek parayı, daha önce sergisinde satılmış eserlerden elde ettiğiyle birleştirmek ve İstanbul'da bir ev satın almak: ÇÜNKÜ ABİDİN ARTIK İSTANBUL'A DÖNMEK VE KALICI OLARAK İSTANBUL'A YERLEŞMEK İSTİYOR. Ülke hasreti ve Paris'te kendine ayrılan zaman dilimini doldurduğuna inancı sonucu bu karara varmıştır. Öte yandan İstanbul ve Türkiye ve insanları, kadın ve erkekleri, çocukları ve gençleri o günlerde son derece çekici gelmektedir Abidin'e.

Mektuplar'da "(İstanbul) Salı (Tarihsiz)" notuyla takdim edilen bir mektup var (s. 207-208), Abidin'in 2 Aralık 1969 ile 9 Aralık 1969 tarihli iki mektubunun arasına konulmuş. Oysa içeriğinden Abidin'in bu mektubunu Adana'ya gitmesinden, Adana'dan Güzin'e gönderdiği 7 Kasım 1969 tarihli mektubundan önce yazdığı çok açık bir biçimde anlaşılıyor.

Mektuplar kitabını hazırlayanların, mektupları sıralamalarındaki tek hataları maalesef bu değil. Ama bu en önemli hataları: Çünkü bu mektubunda Abidin İstanbul'da görüp neredeyse, deyimi mazur görürseniz "aşık olduğu" evden söz ediyor. Ve bütün mesele işte bunun üzerine ve o andan itibaren bu evin satın alınması etrafında dönüyor. Abidin'in Türkiye'deki o anlardaki bütün faaliyetleri artık bu evin satın alınması için neler yapılması etrafında yoğunlaşıyor. Elbette Abidin Ekim 1969'da yeniden İstanbul'a geldiğinde, İstanbul'da bir ev satın almak istiyordu. Ama bu evi görünce artık mesele BU EVİ SATIN ALMAK biçimine dönüşüyor. Nitekim bu mektubun sonunda Abidin, "Az sonra

Ankara'ya hareket ediyorum" diyor ve bir notta şunu ekliyor: "Aktarma akşam saat 6'da Adana'ya." (s. 208.)

Şimdi isterseniz Abidin'in mektubuna bir göz atalım ve "resmen vurulduğu" eve onunla birlikte gidelim: Görmeye. Ahmet Dino, Abidin'e "salı da gelsen olur" deyince Abidin uçak biletini iptal ettiriyor, Adana'ya gidişini biraz erteliyor ve çok ta iyi oluyor çünkü hayallerindeki evi işte o zaman ve neredeyse bir rastlantı sonucu görecek. Mektubunda anlattığı gibi aktarıyorum:

"Biletimi iptal ettirdikten sonra sabah, Şişhane'den Galata Kulesi'ne saptım, meydanın en güzel, en güneşli binasına imrenerek baktım, hele en üst katına, ufak balkonu ile (üçüncü kat). Kapıcıya gidip, satılık bir şeyler olup olmadığını sormak için binaya girdim, 'Yok' dedi...

Köşedeki turşucudan bir emlak komisyoncusu sordum ve buldum. Adam beni dosdoğru o beğendiğim kata çıkardı, HA-Rİ-KA [Böyle yazan Abidin Dino'dur. MŞG]. Fakat 70.000!

Yedi pencere manzaraya karşı, tertemiz odalar, üç iyi boy oda, bir tane de küçük. Büyük mutfak (yemek yenir mükemmel), banyo yeri biraz acayip fakat düzeltilebilir, hela iyi, su deposu, merdiveni dik değil, zemin ve ilk katta Akbank yerleşmekte, yani giriş temizlenecek, boyanacak. Velhasıl, yer muşambaları müstesna her şey tamam. Manzara, Kız Kulesi filan.

Simsar [emlak komisyoncusu], yüzde beş alıyor. On gün zarfında bankadaki para ile işi kapatmak mümkünmüş, örneğin, 15.000 ile. Tabii Adana vaziyetini önce anlamam lazım, üç aya bağlamak olanağı var arka kısmını velhasıl 13 Quai Saint-Michel'in biraz daha büyüğü (sanırım 150 metrekareden fazla) [Abidin burada kara mizah yapıyor, kendi kendisiyle de alay ediyor: Çünkü Paris'te o sırada yaşadıkları ve on dört yıldır, "çok iyiydi şuydu buydu"

demelerine rağmen bir anlamda çile doldurdukları iki küçük odadan oluşturulmuş çatı katı belki onbeş, evet 15, metrekare bile değil haydi belki onbeş metrekare diyelim. Yani şu anda sözünü ettiği evden on kat küçümen. MŞG] ve şirin mi şirin, evin altı taksi, hiç tırmanmadan düz sokaktan Şişhane vs... Bakalım, olursa çok beğeneceksin sanıyorum.”

Abidin bayılmış eve. Güzin'i de ikna etmeye başlamış bile. Güzin'in ne kadar “zor-beğenir”, müşkil-pesent dememek için, olduğunu çok iyi bildiğinden işe erken başlamış diyebiliriz.

Abidin bundan sonraki zamanını, Adana'da ve Ankara'da, bu 10-15.000 lirayı bulmanın peşinde geçiyor, ve zaman zaman bu evi hayal ediyor, Fikret Muallâ'nın deyişiyle bu ev işini "düşüş" olarak nitelendiriyor. Abidin bu evi satın almak için gerekli parayı tamamlamak, Mayıs-Haziran 1969'da gerçekleştiremediği Adana ziyaretini yapmak ve işleri bizzat yerinde haledebilmek umuduyla Kasım başında Adana'ya gidiyor.

Nihayet o kadar aradan sonra Adana. Selam Çukurova. Adana merhaba iki gözüm. İki gözüm Toroslar merhaba :

“Önce akşam, sonra gece birdenbire yuvarlandı ovaya Toros'un tepesinden. (...) Adana değil toslarcasına Toros vardı karşılarında. Boydan boya arşa kadar yükselen, kanatları gergin kocaman bir kuş. (...) Selçuk tadı taşıyordu bu Ramazanoğlu yapısı.” Adana gerçekten bir gece ve gün şehriydi.

ADANA'DA KEBAB TAPULU

Abidin Adana'ya varıp, ağabeyi Ahmet Dino ile ve kadim kentle hasret giderdikten, havasını teneffüs ettikten hemen sonra tapu karşılığında tarlaların satışı işine başlıyor. Abidin'in yanında eğer Şehir Klubü'ndeki "çalışmalarından" zaman ayırabiliyseyse Ahmet Dino da var, bir de avukat "İsmail Bey": Abidin'in bir mektubundaki deyişle, "bir kol çengi, tam bu işin adamı". Ve işler "ufak tefek" başlıyor.

İşte Adana'dan Güzin'e gönderdiği 7 Kasım 1969 tarihli mektubunda yazıyor: "İlk iş muamelesine başlandı, ufak tefek. Maksat bir an evvel tapu verildiğini göstermek. Bakalım."

8 Kasım tarihli mektubunda ise şunları belirtiyor: "Görünüşe göre işler fena gelişmiyor. Bir grup alıcının, (küçük bir grup) tapusu salı günü verilecek, böylece 'tapu verildiği' ortaya çıkmış olacak. İkinci bir grup da hazırlanıyor galiba. Sanırım, gelecek hafta sonuna doğru vaziyet daha açık olarak anlaşılacak.

Onun için, (evi kaçırmamak bakımından) Etibank işini hazırlamalıyız."

Abidin, Güzin'den, Güzin'in annesi Ferdiye Hanım'ın Etibank'taki bir hesabından çekilmesi gereken bir miktar para için birtakım belgeleri göndermesini istiyor. Ama bu belge işi binbir bürokratik işlem vesaire yüzünden bir türlü çözümlenemiyor.

Abidin 8 Kasımda henüz ümidini yitirmemiştir ve şunları yazıyor: "Tabii, gelecek hafta sonuna doğru yeteri kadar para birikmişse, (ilk muameleye başlamak için, yani 10-15.000 lira) bankadaki paraya dokunmam. Muameleler grup grup, parsel parsel yapılıyor, parayı veriyorlar, işlem başlatılıyor. Hayli ilginç durum ve konuşmalar, Huchette tiyatrosundan iyi."

Abidin dedesi Abidin Paşa'dan kalan tarlaların satışında parası ödenen her tarlanın tapusunun teslim edildiğinin, tapuların dağıtıldığının köylülerce duyulması, öğrenilmesi üzerine daha çok alıcının çıkaçağını sanıyor. O nedenle iki de bir "tapu verildiği ortaya çıkmış olacak" veya "maksat bir an evvel tapu verildiğini göstermek" diye yazıyor. Ancak satışıyla birlikte tapusu da verilse tarla satışları beklediği biçimde ve ölçüde gelişiyor.

Nitekim kısa süre sonra Abidin'in Adana'ya ilk vardığı anlardaki kadar umutlu olmadığı anlaşılıyor, ama evi mutlaka almaktan da vazgeçmiyor, işte 11 Kasım tarihli mektubundan bir parça:

"İşleri sorarsan ilerliyor, aheste beste, Adliye Sarayı, tapu daireleri, hepsi benim için ilginç, o sayede hiç canım sıkılmıyor.

Sanırım evi kaçırmayacağım."

15 Kasım tarihli mektubunda ise şunu okuyoruz: "Bugün ya da en geç pazartesi, bir miktar tapu dağıtılacak, böylece işlerin yürüdüğü meydana çıkmış olacak. Sanırım, önümüzdeki üç-dört haftada, işin önemli kısmı biter. Allah vere de Kuledibi evini kaçırmamam, o bir düşüş..."

Maalesef Etibank'tan parayı alamadığım için geçikmiş olmaktan korkuyorum. Salı-çarşamba belki burada 10-15.000 sağlar, işi bir kontrata bağlarım (arada satılmadıysa) [Abidin bu arada "Kuledibi Ev" in başka birine satılmasından fena halde korkuyor.]

Neyse, ne yapalım, böyle oldu."

19 Kasımdaki mektubunda satış işlerinin iyi gitmediğini yazıyor. Ve bu arada bazı alıcı gruplarının tapularını almadan önce paralarını ödemiş olduğunu da belirtiyor. Yani önceden ödenmiş ve harcanmış anlamında. Ve şunu ekliyor: "Şimdi önemli ödemeler

yapılacak mı? Nazlanmalar var, fakat belki birkaç gün sonra vaziyet değişebilir.

Banka işi burdan olmadı, belki Ankara'da çaresi bulunur."

Satışlar, maalesef Abidin'in evi almak için ilk başta ödemesi gereken tutara ulaşmasına yetmiyor. Banka işini Ankara'da da halledemiyor. Ve İstanbul'a dönüyor. Adana'dan haber bekliyor.

Mektuplar'da "tarihsiz 1969?" biçiminde sunulan bir mektup var (s. 203'te), büyük olasılıkla Abidin'in, Adana ve Ankara'dan umduklarını elde edemediğinden döndüğü İstanbul'dan Aralık 1969'da gönderdiği bir mektup. Abidin, artık epey umutsuzdur, ve şunları yazıyor Güzin'e:

"Bugün yarın Adana'dan haber gelir, ben de dönüş tarihini yazarım biletimi alır almaz.

Para gelirse, çabucak bir şeyler alırım (arsa ya da ev, miktara göre) ama hiçbir şey bitmemiş olabilir de... Umurumda değil pek."

Burada önemli olan nokta kanımca şudur : Abidin "Kuledibi Ev"te ısrarlı değil artık ve paranın durumuna göre bir ev satın alabileceği gibi, olmazsa bir "arsa" ile bile yetinebileceğini vurguluyor. Bütün amacı İstanbul'da bir yere sahip olmak ve ülkeye dönmek. Arsa satın almak, bir evi, kendilerinin evini a'sından z'sine bizzat yaptırmak, dayayıp döşemek Abidin'in en derin arzusudur. Ama istediği gibi gelişmiyor işler.

Nihayet 9 Aralık 1969 tarihli mektubunda teslim bayrağını çekiyor Abidin, tamamen umudunu yitirmiş bir vaziyette:

"Şimdi yarın, öbür güne kadar haber bekliyorum, bir şey olmamışsa Adana'da, fazla kalmakta fayda görmüyorum. Sanırım, o vakit on güne kadar gelirim! Bu sefer Adana'yı ve Anadolu'yu gördüğüm için çok sevinçliyim."

Evet Abidin için bu bir sevinçtir, ülkeyle hasret gidermek, sarılıp koklaşmak mutlaka çok önemlidir, ama bu maalesef eksik bir sevinçtir. Çünkü Abidin arzuladığı evi alamadan, ev olmazsa bir arsayla yetinerek yeniden İstanbul'a yerleşebilmek için ilk adımını atamadan dönmek zorunda kalıyor.

Abidin bu gelişinde Ekimden Aralığa kadar iki ay kadar bir zamanını geçiriyor ülkede : Bu sürenin önemli bir bölümünü de Adana'da. Çocukluk anılarının peşinde. Sonra iç sürgün yıllarından kalan ve nereden bakılırsa bakılsın "Güzin kokan" Adana caddelerini, sokaklarını dolaşıyor, Türk Sözü gazetesi günlerinde çalıştığı mekanları, birinci ve ikinci evlerini ziyaret ediyor: Sokaktan.

Örneğin şu satırlarda, 26 yıl sonraki haliyle birinci evi anlatıyor:

"Dün İstasyon'daki küçük evimize gittim. On katlı apartmanlar arasında kalmış, kurumuş, yıkılmış, yanık kestane kabuğuna dönmüş. Etrafında hep o deli bitkiler, teneke bahçe duvarı. Biz gittikten sonra sanki kimse oturmamış."

Hoş değil mi? Merhaba hüzün!

Mektuplarında çok nefis Çukurova ve Adana tasvirleri var: Bir içim su. Bu bölümü uzatmamak için buraya tamamını alamıyorum ama kitaptan okunmalarını tavsiye ederim. Burada tadımlık şu birkaç satırı aktarmama ne olur izin veriniz:

"Cumartesi-pazar günü Çukurova, düğün alayları ile bayram yerine döndü. Rengarenk kocaman taksilerin antenlerine, mor, vişneçürüğü, tekke yeşili, kocaman 'müslin' şenlik bezleri takılıp, son hızla ve klaksonları basa basa dolaşılıp duruldu. Köy yollarında taksi yerine kamyon ya da traktörlere takılı naylon arabaları düğün alaylarını taşıdı durdu. (...) Giyim kuşam düzgün. *Kanalet* dedikleri beton arklar gittikçe yayılıyor. Trahomlu kimse yok ortalarda."

Şiirsel ve güzel değil mi?

Abidin bu, boş duracak değil ya: O arada fırsat bu fırsattır Tarsus'u, Mersin'i dolaşiyor. Yumurtalık'ı da. Resim bile yapıyor: "Akşamüstleri köylerde güneş batışları dehşetli güzel, birkaç suluboya döktümdüm."

Ülkesini ve ülkesinin çocuklarını bu kadar seven insan elbette yeniden özyurdunu bulmak arzusuyla çırpınır: Gelip yeniden o parfümleri koklamak, levreklerin, tapulu veya tapusuz ama bilhassa tapulu kebabların tadına bakmak, alabildiğine çay içmek... Bayıldığı muhallebinin tadına bakmak. Ülkesinin küçük büyük kadın erkek her türlü insanını dinlemek ve seyretmek:

"Okalıptüs kokusu, baharat, kebab, at fışkısı, hepsi karışıp, insanın burun direğine, Çukurova'yı haber veriyor." Yazan Abidin Dino'dur: 19 Kasım 1969'da, Adana'dan Paris'teki eşine: Güzin Dino'ya.

İLLE BİR EV İLLE İSTANBUL'DA

Ev satın almak işini 1969'da çözemeyen Abidin, bir parça üzgün Paris'e dönüyor. Ama işin peşini de bırakmıyor. Akli biraz daha fazla İstanbul'da. Emlak komisyoncusu "Şerafettin Bey" ile yazışıyor. Ve ev satın almak işi için, 19 Şubat 1970'de yeniden İstanbul'a geliyor. Abidin'in pasaportundaki Orly'den "çıkış" damgasından bu sonuca ulaşıyorum. Ama bu belki kesin değil, ve 1970'deki geliş tarihi Nisan ayının başı da olabilir.

Mektuplar'da Abidin'in Güzin'e gönderdiği bir mektub " (İstanbul) cumartesi (Tarihsiz 1969?)" biçiminde sunuluyor (s. 192-194.) Görece uzun olan bu mektup içeriğinden anlaşılabilceği gibi 1970'de gönderilmiş olmalı. Ya 20 Şubatta, eğer Abidin 19 Şubatta İstanbul'a döndüyse, veya nisan ayında vardıysa vardığının ertesi günü.

Abidin Güzin'e şunu yazıyor :

"Bu seferki gelişim daha hoş oldu, sanki İstanbul, Paris'in kapı komşusu. Yalnız Yaşar [Kemal] vardı havaalanında, dosdoğru evine gittik, 10.30'da yattım."

Yaşar Kemal o günlerde Basıncıköy'de oturuyor.

Abidin varışının ertesi günü hemen simsara gidiyor. Bu çok açık bir biçimde Abidin'in İstanbul'da bir ev satın almak işini mutlaka bir sonuca ulaştırmak niyetinde olduğunun ispatıdır. Simsar hasta olduğu için ortağı ile ve Yaşar Kemal'le, birkaç eve bakıyor. Hoşuna gitmiyor bu evler: "kimisi fazla yüksek, kimisi kusurlu."

Sonra para işleriyle uğraşılıyor:

"(...) bir iki kişiye ugradım, bulamadım ve erken saatte Basıncöy'e döndüm. Kitap resimleri için 1.500 aldıktan sonra +800. Yine erken yattım."

Ertesi gün tekrar emlak bürosuna uğruyor, yanında her zamanki gibi Yaşar Kemal var:

"Şerafettin Bey, zavallı solgun molgun bizi bekliyordu. (...) Bürosunun üstünde ikinci kattaki daireyi, 'Bir kere daha gezin' dedi bana. Yaşar'la çıktık. 250 metrekare. Üç odasının ferahça bir manzarası var, ötekiler pek bir şey görmüyor, fakat güneşli ve çok hoş hale getirilir içi. Merdiven mermer, tavanlar yüksek, banyo yok, fakat odaların biri (arkada) banyo haline sokulur, üst kattaki öyle yapmış. Mutfak fena değil. Geniş bir hela var, bir el yıkama yeri ve ayna eklenebilir. Yaşar bayıldı, illa bana alın diye tepindi. Hakikaten de bu sefer ben de daha çok hoşlandım. Ankara'da iş biter, arada daha iyi bir şey çıkmazsa, bu ev muazzam büyük ve fena değil. Tesadüf tam evin altında bir kaloriferci ustası var, çok ucuza tesisat yapıyor. Ha, unuttuyordum sokak seviyesinde bir de bodrumunda bir yeri var, sokaktan kapı açıp (pencereyi büyütme suretiyle başkalarının yaptığı gibi) bir dükkan yapılabiliyor, ya da atölye.

Şerafettin Bey, kirası en azından 500 lira diyor. Neyse, velhasıl böyle bir imkan var.

Sonra Rasih'e ugradım o işi bitirdim, parayı bankaya yatırdım. (...)

Öğleden sonra Mefkure'ye gittim, işlerimizi bitirdik. Daha da satışlar olacak bugünlerde. 4.900 tuttu geçen satışlar."

Evet çok açık bir biçimde Abidin'in ev satın almak için geldiğini görüyoruz. Rasih Nuri İleri'den 1969'da satılan tarlalardan kendi payına düşen parayı alıyor. Mefkure Hanım büyük olasılıkla Galeri I'nin sahibi, ondan sergide ve sonrasında satılan eserlerinin parasını

alıyor. Bu arada kitap kapakları vesaire paralarını da topluyor. Böylece evi satınalabilecek kadar parayı toparlayabildi mi? Bilemiyorum. Bir de Ankara'ya gitmesi gerekiyor: Anlaşılan orada da bazı parasal sorunları çözmesi gerekecek:

"Ben yarın akşam trenle Ankara'ya gidiyorum. Rasih, Ziraat Bankası müdürünü görmemi istedi, tam imza tarihlerini öğrenmem için. Bakalım ordan ne diyecekler?"

Abidin, Ankara'da ilk birkaç gün Mehmet Ali Aybar'larda kalıyor. Sonra Güzin'in annesinin evine yerleşiyor. Anne, Ferdiye Hanım, 1968 sonundan beri Paris'te yaşıyor: Abidin'lerin ev-atölyesinin bulunduğu çatı katındaki bir "chambre de bonne"da oturuyor. Abidin de Ferdiye Hanım'ın Ankara'da bıraktığı evine yerleşiyor.

Mektuplar'ı okuduktan sonra, Güzin'le 13 Nisan 2005'te yaptığım söyleşide, kendisine sorular sorarken ve bu konuları konuşurken, bana şunları anlattı:

"Abidin sonradan tek başına gitti ya buradan, annem evi bırakmamıştı, ev satılmamıştı eşyalar filan. Abidin o evde kaldı. Bir hafta mı on gün mü? Hatırlamıyorum."

Mektuplar'da 1970'e ilişkin olanlar sadece Abidin'in gönderdiği dört mektuptan ibaret: Birincisi 20 Şubat veya Nisan başında olabileceğini belirttiğim "tarihsiz", diğerleri ise 18 ve 23 Nisan 1970 tarihli mektuplar. Kitapta bu fasıl 16 Nisan tarihli olanla başlıyor (s. 210-211 vd.).

Bu durumda birkaç saptama yapmamız mümkün: Abidin eğer Şubat 1970'de vardysa önceki mektupları nerede? Nisan başında vardysa 16 Nisandan önce mektub yazmamış olması mümkün değil. Çünkü biliyoruz: Güzin'le yaptığı sözleşmeye göre her gün mutlaka bir mektup yazması gerekiyor. Güzin'in de mutlaka her gün bir mektup yazma sorumluluğu var. Dahası Abidin, 23 Nisan

tarihli mektubunda "Üst üste üç mektubun gelince eve, içim rahat etti." diye yazıyor. O zaman Güzin'den gelen mektuplar nerede? Onlar da belki bir gün Abidin'in ve Güzin'in kağıtları arasında bulunur, belki yayınlanır ve böylece o günlere ilişkin daha çok bilgi sahibi olabiliriz.

Kitapta yer verilen Abidin'in 16, 18 ve nihayet 23 Nisan 1970 tarihli mektuplarında ev işinden, para ve banka meselelerinden kısa kısa söz ediliyor: 16 Nisan tarihli mektubunda: "Mübin Bey iki gündür yazıhanede yok, yarın Ziraat Bankası'na telefon edip işlerin durumunu anlamak için bir buluşma isteyeceğim."

18 Nisan tarihli olanda: "Mübin Bey hala yok, bugün yine ararım, daha olmazsa bizim işle ilgili banka müdüründen randevu isterim. Görüştüğüm İstanbullu bir avukata göre ev satın almam zaten meseleyi halleder. Bakalım."

23 Nisan tarihisinde: "Ben de mayıs başında dönmüş olmak istiyorum ki resim işlerini kaçırmamayım.

Adana işinin bu sefer olmayacağını üç dört gün sonra anlarım. Alıcılardan yana formalite takıntıları var henüz."

Evet iş yine bir yerlerde takılıyor ve Abidin yine ev satın alamıyor. Ve büyük olasılıkla Mayıs 1970'de Paris'e dönüyor.

Abidin Dino İstanbul'da bir ev satın almak ve hatta bir ev satın alana kadar bir ev kiralayıp oturmak ve artık ülkesinde çalışmak, üretmek, yaratmak yani neresinden bakarsak bakalım Paris sayfasını kapatıp, belki temelli kapatıp, İstanbul'da ve ülkede yeni bir sayfa açmak arzusunu bir türlü gerçekleştirilemiyor : Ne 1969 ilkbaharında, ne 1969 sonunda, ne de 1970 ilkbaharında. Ne kadar yazık.

Sonra Türkiye'de siyasi havanın ağırlaşması,15-16 Haziran 1970'deki tarihi işçi direnişi sonrasında birkaç ilde ilan edilen sıkıyönetimin uzatılması, sonra dramatik olaylar ve nihayet 12 Mart 1971'deki askeri darbe üzerine, Abidin ve hele Güzin ülkeye dönmek, ev satın almak arzularını tümünden erteliyorlar.

Evet ne kadar yazık: Abidin'in yaşamında mutlaka büyük bir değişime yol açacak bu ev satın almak ve Paris'ten İstanbul'a taşınmak işi 1969 ve 1970'de istenen sonuca ulaşamadı.

Dahası 12 Mart 1970'deki askeri darbeyi izleyen aylarda ve sonrasında olup-bitenleri bugünden görünce "İyi ki dönemediler" dememiz de mümkün. Çünkü anımsatmakta yarar var: 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Tilda ve Yaşar Kemal ile daha birçok aydınımız akıl almaz suçlamalarla tutuklandılar. İlhan Selçuk, Murat Belge ve daha pek çok aydın, gazeteci, yazar, bilim kadın ve adamı, dünya kadar siyasi lider, devrimci öğrenci, işçi ve sendikacı akıl almaz işkencelere tabi tutuldular. Hepsedildiler. Öldürüldüler.

Abidin ev satın alamadı ama artık 13, Quai Saint-Michel de gerçekten dar gelmeye başlamıştı: Ondört yıldır oturlan bu ev-atölye artık ve mutlaka değiştirilmeliydi. Yıllardır birikmiş malzeme, tablolar, resimler ve daha binbir şey sonucu ev-atölyede hareket edecek yer bile kalmamıştı.

Türkiye'ye dönmek mümkün olmayınca en iyisi Paris'te mahalleyi değiştirmektir. Abidin ve Güzin de öyle yaptılar:

10 Rue de l'Eure'deki ev-atölyeye bu şartlar altında taşındılar: Daha geniş, daha ferah bir mekan. Yeni bir mahalle, yeni bir bakkal, yeni lokantalar vesaire... Ama Paris merkezinden çok uzak. Bilhassa 1950'lerin başından beri alışılmış ve dünya kadar dost edinilmiş bir mahalleden ayrılmak. Hele Türkiye'den Paris'e gelen

neredeysse herkesin çat kapı ugrayabildikleri bu mekandan, bu ilk ve kalıcı ev-atölyeden ayrılmak epey insandan da uzaklaşmak anlamına geliyordu ve Abidin'in yalnızlaşma veya daha da yalnızlaşma süreci de böyle başladı diyebilirim. Enazından Fransız arkadaşlarından, dostlarından, tanıdıklarından, sık sık görüşebildiği meslektaşlarından ayrılıyordu bir anlamda Abidin. 1952 Sonbaharından beri yaşadığı her sokağını, her kaldırımını tek tek tanıdığı her köşesinde bir, bazen birden çok anısı bulunan mahallesini terk ediyordu çünkü. Bu herhangi bir mahalle de değildi : Tarihi ve dünya kadar olaya tanık Quartier Latin'di.

Aslında Quartier Latin'den Abidin'lerin yeni mahallesi Alésia'ya metro, otobüs, taksi ile veya hatta yürüyerek gitmeye kalksanız çok uzak sayılmaz ama sıkı bir pariziyeni, hele Paris'in merkezi mahallelerinde oturmaya alışkın bir pariziyeni alışık olduğu bir mekandan alıp, ne alması canım "koparıp", yeni bir mekana alıştırmamız çok zordur. Hatta imkansızdır.

Bu durumda Abidin "Fransa'dan" ve Fransızlardan uzaklaştığı ölçüde de Türkiye'ye ve Türklere daha da yaklaşmıştır demek te mümkün. Belki böylece biraz teselli olabiliriz, ama Abidin'in ve Güzin'in fakat bilhassa Abidin'in arzusu Paris'te yaşayıp Fransa'ya "yabancı" ve Türkiye'ye "uzak" kalmak değildi.

DOSTLAR ANKARA'DAN

1969 ve 1970'deki ülke hasreti ve hasret giderme günleri bölümünü kapamadan önce, Abidin'in o bir iki haftalık Ankara günlerinde görüştüğü eski arkadaş ve yoldaşları ile, yeni tanıştığı dost, arkadaş ve akrabalarından bahsetmeden geçmek onlara karşı ayıp olacak diye korkuyorum.

Böylece aynı zamanda Abidin'in 1940'lı yılların ikinci yarısını geçirdiği Ankara ile kuçaklaşmasına da tanık olacağız. Bu nedenlerle izninizle Abidin'in bahsettiği ölçüde bile olsa bu konulara da değinmeye çalışayım:

Mehmet Ali Aybar ve eşi Siret Hanım ve Siret Hanım'ın kızkardeşi en başta. İşte Abidin yazıyor : "Mehmet Ali -nazar değmesin- ümit ettiğimden çok daha iyi, öylesine kıyametler kopardı ki, onda kaldım üç gece. Hiç istemiyordu taşınmamı."

Abidin daha sonra Ferdiye Hanım'ın evine taşınacak : "Nejadlar yerleşmeme, evin [Ferdiye Hanım'ın Ankara'daki evi] temizlenmesine çok yardım ettiler, hizmetcilerini gönderdiler iki kere."

"Bu akşam [16 Nisan 1970] Mehmet Aliler ve Haletlerle [Çambel mi ? Halit Çelenk'ler mi ?] bir lokantaya gidilecek."

"Biraz sonra beni buradan alıp götürecekler. Yarın [17 Nisan] akşam Füsun [Füsun Akatlı. Güzin'in yeğeni] da yemekteyim. Pazar günü öğleyin Fahir'de."

"Dün sabah [17 Nisan], yerinden oynayan kuronlu dişim için Sabih Bey'e gittim, çok sevimli şekilde karşıladı, meğer annenin evi arkasındaki sinemaya gitmişler iki gün önce, bizlerden

bahsetmişler bol bol. İlla bir akşam onlara gitmemi istiyor, tabii gideceğim. Para da almadı, pek güzel yerleştirdi dişimi."

"Bu akşam [18 Nisan] Halitlerle [Halit Çelenk olmalı] yemek yiyoruz."

"Dün akşam [22 Nisan] İlhan Berk'te idim, Nermin [Menemencioğlu-Streater] de yeni gelmişti Londra'dan, çok iyi oldu görüştük. Nermin yaşlanmış, biraz da şişmanlamış. Senden bahsettik. Orhan'ın [Orhan Veli'nin] ses bandını hafta sonunda elde ederim, yani Cündoğlu [Celal Cündoğlu] döner dönmez seyahatten. Pek de iyi değilmiş [Bunu o sırada aradığı Orhan Veli'nin şiirlerini okuduğu ses bandı için yazıyor. MŞG] ama daha iyisi de yok Türkiye'de."

Orhan Veli'nin şiirlerini okuduğu ses bandını belli bir süredir arayan, Abidin nasıl mı izini buluyor? Biraz önce sözünü ettiğim bir mektup var ya, hani *Mektuplar*'da (s. 192) "(İstanbul) cumartesi (Tarihsiz 1969?)" diye verilen, işte onda anlattığı gibi: Rasih Nuri İleri'den aldığı parasını bankaya yatırmaya gittiğinde bakın ne oluyor :

"Tasadüf banka müdiresi Orhan Veli'nin kız kardeşi, ikram gırla. Tabii derhal Orhan'ın banda alınmış sesini istedim. Onda yok, sadece normal pikapta duyulmayan kötü bir plak varmış... Ankara'da bulurum."

Bu olgu, aynı zamanda o "tarihsiz 1969?" mektubun 1970'da Abidin'in İstanbul'a vardığında Güzin'e gönderdiği ilk mektub olduğunu da gösteriyor: Bir kez daha. Yani 1970 nisan başında veya daha önce gönderdiği mektubudur.

Abidin 23 Nisan 1970 tarihli mektubunda bir bilgi daha veriyor: "Evvelsi sabah radyoda resim üstüne bir küçük oturma yaptık. Bu arada Semih'i de gördüm, çok selam eder."

O günlerde Abidin "Hitit Kitabevi'ne uğruyor ve Güzin'e iyi bir haber bile iletiyor: "Senin kitabını sonbaharda basmak istiyor, pek iyi olur."

Abidin Ankara'da, Esin Afşar'ın yazdığına göre, onun şarkı söylediği "yere gelmiş ve bir resmini yapmış": "Oracıkta çiziktiriverdiği bu resmi, eline geçirdiği bir flomastermli kalemle yapmıştı. Bana verdiği bu çok değerli armağanı çerçeveletip, piyanomun üstüne, ödülleriimin yanına as"tım. (Sonrası için Esin Afşar'ın Anılar Yanıltır mı? başlıklı kitabına bakılabilir: s. 294 vd. Esin Afşar, Abidin'in vefatı sonrasında 12 Aralık 1993 tarihli Milliyet'te yayınladığı "Sen, mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?" başlıklı sevimli makalesinde bu öyküyü daha önce anlattı.) Fransa'da yayınlanan Oluşum/Genese dergisinin Abidin Dino özel sayısında (Kasım-Aralık 1993, s. 14) Abidin'in deseni meraklılarına sunuldu: Abidin kalabalık bir topluluk önünde şarkı söyleyen bir Esin Afşar çizmiş ve el yazısıyla "Abidin'den Esin'e. 25.4.70. Ankara" diye yazıvermiş. Demek ki Abidin 25 Nisan 1970'de Esin Afşar'ı dinledi: Ankara'da. Bu tarih doğruysa, Abidin, demek ki o tarihte hala Ankara'daydı.

Abidin'in belki 1970'de belki daha önceki gelişinde yani 1969'da, Ankara'da tanıdığı bir sanatçı daha var: Bu Abidin'in kaleminden "Esmer, inatçı, sinirli, etkileyici, sert ve değerinden emin" diye tanımlanan Yılmaz'dır. Yılmaz Güney.

"Yılmaz'ın bir karizması vardı: İmgenin karizmasıydı bu. İmge düşsel imge, düşlem ve giderek düşlenmesi olanaksız şeyler, Yılmaz'ın asıl varoluş nedenini oluşturuyordu. Rastlantının da yardımıyla önce sinema oyuncusu, sonra da tüm Türkiye'nin taptığı bir kişi oluverdi."

Bu satırların tümü de Abidin'den : Sözcükler'in Eylül-Ekim 2006 tarihli 3. sayısındaki " 'Üç Bilinmeyenli Eşitsizlik Sistemi': Yılmaz

Güney" başlıklı makalesinden aktarıyorum. Daha önce Le Cinema Turc isimli ortak yapıtta yer alan bu makale adı geçen dergide Samih Rifat'ın mükemmel çevirisiyle sunuluyor.

Abidin Yılmaz'ı Ankara'da tanıdı. İnsan Yılmaz Güney isimli kitabımdan bu tanışma ve sohbe ilişkin birkaç satırı, Abidin'in Eylül 1990'da bana anlattığı biçimiyle, sunmak isterim: "Abidin (...)
Yılmaz Güney ile ilk kez Ankara'da bir dost evinde karşılaştı. O gece Yılmaz bir tasarısından söz etti. Abidin Eylül 1990'da anımsıyor:

'Tek kollu bir adam. Sazlar, kuşlar arasında, bir göl kenarında yaşıyor. Derken 13-14 yaşlarında bir kız çıkageliyor. Adamla kız arasında şiirsel bir dostluk ve aşk başlıyor. Adem ve Havva'yı çağrıştıran bir sevişme. Sonra müthiş belalı bir adam varıyor. Kızı ana-babasından satın almış belalı ile tek kollu adam inanılmaz bir kavgaya tutuşuyor... ' Abidin öyküyü bitirdikten sonra şunları ekledi: 'Yılmaz'ın inanılmaz hüneri buradaki, imgelerle anlatıyordu bu senaryoyu, öylesine canlı, çarpıcı imgeler ki, belleğimde kalanlarla filmini yapacak olsam, film benim değil, Yılmaz Güney'in olur yüzde yüz. İmgelerin yaratıcı sırrını keşfeden öncü Yılmaz." (s. 236-237.)

Abidin'in 1970'de Ankara'da tanıştığı ve herhalde en beğendiği yeni dostlarından biri Metin Altıok oldu. Füsun Akatlı'nın eşi, Zeynep Altıok'un babası Metin Altıok hem şairdir hem de ressam.

Ya bir dostun, belki örneğin Mehmet Ali Aybar'ların, akşam yemeğinde tanıştılar. Ya da, ya dası yok, 17 Nisan 1970'de Abidin'i davet ettikleri kendi evinde akşam yemeğinde. Biraz önce yazdı ya Abidin: "Yarın akşam Füsun'da yemekteyim."

Dahası 18 Nisan 1970 tarihli mektubunda yeniden yazıyor: "Dün Füsun'da yemek yedim akşam, yani halim içgüveyinden hallice." Abidin'in "Füsun'da" dediği Füsun Akatlı, Metin Altıok ve

Zeynep Altıok'un evidir. Abidin fırsatı yakalamışken şipşirin minik bir kız çocuğu olan Zeynep'in hemen, oturmuş haliyle resmini bile çiziyor. (Bu "portre" A'dan Z'ye Abidin Dino'da s. 27'de seyredilebilir).

Abidin, ki hiç bir resmine tarih atmamasıyla tanınır, Ankara günlerinde sanki Tarih'e iz bırakmak ister gibi orada çizdiği enazından iki resime tarih koymuş: Birincisi Esin Afşar için, ikincisi Zeynep Altıok için.

İşte bu şirin kız çocuğunun resminin altına kondurmuş tarihi: "Nisan 1970" ve bir de "Zeynep" diye yazıvermiş.

A'dan Z'ye Abidin Dino 'da "Altıok Metin" maddesinde şunları okuyoruz : Abidin ve Metin Altıok arasındaki "Bu tanışıklık, hızla, akrabalık çerçevesini aşarak dostluğa dönüştü. Birçok ortak konu buldular, saatlerce konuştular.

Metin Altıok, bir ressam olarak, Abidin ile akraba olduğunu düşündüğünden, bunu kanıtlamak için gece boyunca ona resimlerini gösterdi. Sabaha karşı ise Abidin, Metin'in fırçasını alarak, sohbe katılmak isteyen, Metin'in iki yaşındaki kızı Zeynep'in resmini yaptı.

Birkaç gün sonra, Abidin Dino ve Metin Altıok birlikte TÜBİTAK grevine gittiler, birlikte dev panolara resim yaparak grevcilere destek verdiler. [Bu dev panolardan birini ve hemen önünde Abidin'i görmek için adı geçen kitabın 28. sayfasına bakmanız yeterli olacaktır.]

Altıok o sıralarda Mehmet Ali Aybar'ın çevresinde toplanan Bağımsız Türkiye Sosyalistleri Birliği grubunun etkili bir üyesiydi. Abidin ile sosyalizm, çıkarmakta oldukları Forum dergisinin biçim ve içeriği, sanatın sosyalizm ile bağı üzerine tartışıyorlardı.

Sonra Abidin Metin'den keçe motifleri üzerine bir araştırma yapmasını istedi ve onu Konya'ya gönderdi. Bitmez tükenmez sohbet konularına keçe de eklenmişti.

Abidin'in Türkiye'ye geliş gidişlerinde bu dostluk sürdü.

[Abidin'in 1977'deki] Doksan Çiçek Dokunsan Çiçek sergisi Altıok'u çok etkiledi ve Abidin'in bir dergide yayınlanan çiçeklerinden birinin üstüne şu şiiri yazarak Paris'e gönderdi:

“Abidin Dino'ya

İnsan dediğin saçaktaki

Güvercinin farkında olacak

Ve bir çiçek açacak kendince.

Bu aşk var ya, bu aşk:

Dikkat!

Yangında ilk kurtarılacak.”

Metin Altıok'un 1985 tarihli bir çizgisini gördüm: Abidin'in, okuduktan sonra, bana hediye ettiği birçok dergiden biri olan Trabzon'un kültür ve sanat dergisi *Kıyı*'da (Sayı: 99, Haziran 1994, s. 12). Bir el, ortasında bir göz, Alevilerin simgelerinden biri, parmaklar Abidin'e göz kırpmıyorlar: Dostların birbiriyle işaretleşmesi bazen böyle olur bizde.

BIRAK YAKAMI PARİS BIRAK

Evet, dön dolaş yine kürkçü dükkanı meselesi, İstanbul'da ev alamayınca, bir ev bile kiralayıp kısa bir süre için, hoşunuza giden bir ev satın alana kadar oturamayınca, yine geldik 13, Quai Saint-Michel'e. Buradaki ev-atölyenin Osmanlı sarayı olmadığını artık biliyoruz. Ne de "malikane"dir. Daha sonra, hemen sonra Abidin ve Güzin'in taşındıkları 10, Rue de l'Eure'deki ev atölye de öyle anlı şanlı bir apartman değildir. Ama olsun tebdili mekanda ferahlık vardır. Abidin'le Güzin de aynı şeyi yaptılar.

Abidin ülkeyle ilişkisini kesmedi. Kesemezdi. Ülkeden gelenler, buradan ülkeye gidenler eksik olmadılar. Sağolsunlar. Eski dostlar, arkadaşlar, yakınlar, akrabalar da gelip gittiler. Abidin'lerin evinde her gittiğinizde bu nedenle mutlaka yeni getirilmiş rakı, fındır, fıstık, nane şekeri, lokumlar, çikolatalar (Güzin bayılırdı), Antep işi veya Diyarbakır'dan kalkıp İstanbul'lara kadar taşınan "Tatlıcı Şehmus'un" kuru baklavaları, yani işte bildiğiniz gibi mutlaka birşeyler bulunurdu. Çayla birlikte harika. Enfes. Müthiş.

Elbette sürekli gönderilen dergileri de saymalıyız. Gazeteleri de ve en önce Abidin'in ve Güzin'in onsuz güne başlayamadıkları Cumhuriyet gazetesini.

Ülke özlemi her geçen gün daha artar. Onat Kutlar'ın 12 Aralık 1993 tarihli Cumhuriyet'teki yazısındaki şu satırlar Abidin'in o günlerdeki duygularının aynasıdır : Abidin Dino "Paris'te Rue de l'Eure'deki evinin taraçasında, güzel ve baş döndürücü bir Paris akşamına bakıyor ve alçak sesle şunları söylüyordu : 'Koskocaman bir Paris. Ömrümün yarısı burada geçti, ama resme bakar gibi bakıyorum Paris'e. İçinde miyim dışında mıyım, belli değil. Acayip bir iş. Aslında ne arıyorum buralarda belli değil ...'"

Yaşar Kemal ise Doğan Hızlan'la yaptığı söyleşisinde bu konuda şunları anlatıyor : “(..) onun [Abidin Dino'nun] bir eli, yüreği, aklı hep ülkesindeydi. İçindeki ülkesinin yöresine bir çelik duvar çekmiş, oraya dışardan hemen hiçbir şey sokmuyordu. Onun dünyasında Paris, dünya yoktu demiyorum. Türkiye'nin yeri başkaydı demek istiyorum.”

Daha sonra şunları da ekliyor Usta : “Abidin Dino önce kendi kültürünün adamıydı. Karacaoğlan'dan Türkmen kilimine, Karahisari'den Evliye Çelebi'ye kadar. Bir de Rusçadan Fransızcaya, Fransızcadan, İngilizceye, Rumcaya kadar birçok dil bilir, Dino bu dillerin kültürlerinin de ustasıydı. (...) O Türkçenin de büyük ustasıydı. ‘Fikret Muallâ’ kitabı, ‘Kel’ piyesi, otuz yıldır üstünde çalıştığı Mimar Sinan'ın yaşamı ve sanatı üzerine yazmakta olduğu kitap [bunun birer ispatıdır].”

Doğan Hızlan'ın “Dino Türkiye’de kalsaydı sanatı açısından durum nasıl olurdu ?” sorusuna Yaşar Kemal şu yanıtı veriyor : “Türkiye’de kalsaydı ömrü burda nasıl geçerdi, onu bilemem. Belki hapisane olurdu. Sağlığı o zamanlarda da çok parlak değildi, belki hapisanede o yıllarda öldü. (...) Türkiye’de kalsaydı, o durmadan yeni biçimler, yeni renkler, yeni kişilikler arayan bir kişiydi. Belki ülke onu daha da zenginleştirebilirdi.”

Abidin Dino'nun diliyle, anıları ve manzaralarıyla en derininde sakladığı, biriktirdiği ülke, artık hepimiz biliyoruz, kendisini asla unutturamazlardandır. Her önemli siyasi olaydan, hele askeri darbeleri izleyen günlerden önce ve/veya sonra gazeteciler de eksik olmazlar. Siyasi olayları bir de mutlaka Abidin'in yorumuyla öğrenmek isteyen gazeteciler.

Nisan ve Mayıs 1960'da Abidin, kendisiyle görüşmeye gelen Eric Rouleau'ya bir an önce İstanbul'a ve Ankara'ya gidip “olayları yerinde izlemesini” tavsiye etmiş, Eric Rouleau bunun üzerine bir

uçğa atlayıp Türkiye'ye koşmuş ve gerekeni yapmıştır. Yıllar sonra Ankara'ya Fransa Cumhuriyeti Büyükelçisi olarak atanmasının ilk adımlarını böyle atmıştır belki. Mutlaka.

1970'lerde Nouvel Observateur'de gazetecilik yapan Kenizé Mourad'a belki ilk uygulamalı gazetecilik derslerini Abidin vermiştir. Güzin'in sert ve keskin bakışları altında.

Deniz'lerin idamını engellemek için Abidin burada elinden geleni yapmıştır. Çok koşturmuştur ama maalesef bu cinayetlere engel olamamıştır. Bu ve benzeri olaylar üzerine Abidin'in ülke siyasetçilerine yönelik bütün umutları sönmüştür diyebilirim. Böylesi yöneticilere, siyasetçilere çünkü kimsenin tahammül etmesi mümkün değildir.

1977'DE

Evet ama yöneticiler bir yana ülke bir yana. Ülke hasreti ise Abidin'e ve Güzin'e. İşte yine dayanılmaz bir boyut kazanan ülke hasreti sonucunda ille dönmek ve ülkede çalışmak, üretmek arzusu dayanılmaz bir hal alınca 1977'de bu kez Güzin'in öncülüğünde bir girişim başlıyor.

Evet Abidin'den sonra 1977'de bu kez Güzin'in, ülkede, İstanbul'da, Bodrum'da veya çevrelerinde, örneğin Türkbükü'nde, Yalıkavak'ta, Farulya'da, işte böyle bir yerlerde bir arsa alıp istedikleri ev-atölyeyi inşa ettirmek veya bir ev satın almak için kolları sıvadığını görüyoruz.

Bu konuda elimde Abidin Dino Arşivinden gelen üç belge bulunuyor. İki Güzin'in Ferit Edgü'ye yazdığı mektuplardır, üçüncüsü ise bu sonuncunun Abidin'e mektubudur.

Önce Güzin'in 18 Ağustos 1977 tarihli mektubunu buraya aynen alıyorum : “Kardeşim Ferit,

Mektubuma hemen cevap verdiğiniz için çok teşekkür ve gene o konu üzerine sizi yaz ve tatil ortası rahatsız ettiğim için özür dilerim, sizi boyuna rahatsız etmemek ve size yardımcı olmaları için, Yaşar [Kemal] ve Şehnaza [aynen. Şehnaz Akıncı] da aynı konuda yazmıştım. Birkaç gün önce Yaşar, ‘ugraşıyorum, arıyorum yakında bir şey bulurum’ diye yazdı, bugün de Necmi beyden bir mektup aldık, Bodrum ve çevresindeki olanakları sıralamış. Hepsini burada tekrar etmeyeceğim, zâten bizim olanaklarımıza uygun değil. Ama şunları size bildirmekte belki fayda var : Türkbükü ve Yalıkavak şimdi revaçta imiş

Türkbükünde [aynen, altını çizen de Güzin'dir.] : 1) Sahile 150 m[etre] mesafede, 500 m2 [metrekare] bir parsel 125000 lira

(acaba sahile 150 m mesafede inşaat izni var mı ? onu yazmamış Necmi bey)

2) Yeni çevre yolu güzergâhı üzerinde kalacak, içinde eski, yıkık bir ev bulunan 700 m2 bir parsel 140000 lira

Farulya (Gündoğan)'da : sahile çok yakın ?! 1100 m2 220000 lira

Yalıkavakta : bir buçuk dönüm ama sahibi henüz fiyatı için bişey söylememiş.

Bilmem bunlardan birini seçmek, bizim sorunumuzu çözer mi ? Yâni ancak iki üç sene sonra bekledikten sonra faydalanacağımız bir yere paraları kapatmak, iyi mi olur ? Sizin fikrinizi almadan, bir karar veremiyoruz, diğer taraftan, şimdi iki ay oldu bile ve o paranın değeri düştü bile.

Abidin harıl harıl çalışıyor birçok çiçek çıktı ortaya, o da size yazacak. Durum da öyle tatsız ki, ancak yakın dostluğumuza güvenerek, kendi konumuzla sizi rahatsız ediyorum. Yâni başka çaremiz yok hani, Yaşarla [aynen] da danışıp bize bir cevap yazar mısınız ? Biz Ağustosun 24ünde Paristeyiz, oraya yazın.

Üçünüzün de gözlerinden öperiz.

Güzin.

Kuzum, bana düpedüz Güzin deseniz olmaz mı ? “hanım” eklenince maneviyâtım bozuluyor, kim bu hanım acaba diye düşünmeye başlıyorum ...”

Mektuptan anlaşıldığı gibi, böylesi bir arsa veya ev alımı için bir süreden beri Güzin, Yaşar Kemal, Şehnaz Akıncı ve Ferit Edgü ile ilişki içindedir ve üçü de bu işin kotarılması için ellerinden geleni yapıyorlar. Nitekim bu mektuptan tam bir hafta sonra 25 Ağustos

1977'de Güzin'in Ferit'e yazdığı şu coşkulu mektub için sanki bitirildiği izlenimini doğuruyor. Okuyalım bakalım :

“Kardeşim Ferit,

Ameli'nin [Doğrusu Amélie. Ferit'in eşi] bu sabahki telefonu bizi ne kadar sevindirdi bilemezsiniz !.. Hemen Şehnaza Yeniköyüne [aynen] telgraf çektik sizinle ilişki kursun diye. Çok korkuyorum bir aksilik olmasın diye ... o [Şehnaz Akıncı], ay sonunda buraya [Paris'e] gelecek, iş geçikirse başkasına ya da size vekâlet bıraksın diye daha önce yazmıştım, iki kere, onda belki 55 bin, ama en aşağı 41 bin olacak. İnşallah bu sefer gelişinde bize evin tapusunu getirir hediye olarak, çünkü hep soruyor ne isterseniz yazın getireyim diye. Her ne hal ise çok çok teşekkür ederiz. Gözlerinizden öperiz. Gelemeyişinize çok üzüldük.

Güzin

Zâten bundan önceki mektubu yolladıktan sonra bizim için en uygun şeyin bir oturacak [oturulacak ?] ya da kiralama [kiralanacak ?] ev olduğuna karar vermiştik Abidinle. İş bitince hemen haber verin olur mu ?”

Bu mektup sonrasında kimi gelişmeler olduğunu, hemen takdim edeceğim mektuptan çıkarsanabiliyor ama kesin neler olup bittiğini şimdilik bilmiyorum. Fakat Güzin'in ve Abidin'in maalesef bir kez daha ülkede bir ev-atölye alıp kesin dönüş yapıp yerleşmeleri işini gerçekleştiremediklerini biliyoruz. Şimdi 1977'deki ev satın almak veya kiralamak konusundaki “son”u bildiren Ferit Edgü'nün 20 Ocak 1978 tarihli mektubunu okuyalım :

“Sevgili Abidin,

Mektubun ancak üç gün önce geçti elime. Postalar şu sıra yıl sonu esrikliğinden henüz kurtulamadılar galiba. Aralık ayının Le Monde'ları da Ocak ayı Le Monde'ları arasında çıkıyor.

Mektubunda değindiğin noktaları kısaca cevaplıyorum :

1./ En önemlisi sergi : Yaklaşık olarak 100 bin liralık resim satıldı. Dökümü ayrıntılı olarak önümüzdeki mektupla göndereceğim.

2./ Ankara'daki yıl sonu sergisinde yer alan yağlıboya resim, sanırım 1940'lardan bir resim. Sahibini tanımadığım bir koleksiyondan.

3./ Beykoz işini dilediğinizce hallettik (Halledemedik demek daha doğru olurdu). Kendilerine satışta serbest olduklarını söyledim. Alacağımız olan 107 bin lira geçen mektubumda da değindiğim gibi benim sorunum. Bu parayı sen hesabında bil. [Anlaşılan Beykoz taraflarında bir ev ve/veya ev ve arsa satın almak için belli bir para ödenmiş ama bu iş sonuçlandırılmamış.]

4./ Önümüzdeki hafta Şehnaz'ı davet edip, yanıma benim mali müşaviri de katarak, Merkez Bankası blokaj işini yerine getireceğiz. (Bu konuda eski Hazine avukatlarımızdan Merih Sözen'in de onayını aldık.)

5./ Bendeki paranızı değerlendirmek ya da bir yere yatırmak için bu konuda düşüncelerinizi bekliyorum.

6./ Yurt dışına çıkışlar kısıtlı. Amélie'nin annesinden bir davetiye getirtebilirim, şubat başlarında Paris'te görüşebiliriz.

7./ Vitali Pazar günü Paris'e hareket ediyor. İki takım elbise özel olarak biçilip dikildi. Ancak pantolon konusundaki ölçüler geç geldiği için, ölçülerine [bu cümlenin sonrasını maalesef bulamadım].

8./ Ben kırmızı resmi basmak istiyordum, basımevi tek renk olduğu için, rengi tutturamazsak korkusuyla cesaret edemedi. Kartları 2.500 adet bastık. (Küçük bir telif ücretini hesabına geçtim.) Galeride kartların satışını da yaptık. Ama piyasaya vermek büyük dert. Şu sıralarda sadece dağıtım zorluğunu düşünerek bu işe girmekten korkuyorum. Kartlardan elimde çok sayıda var. Dilediğin kadar gönderebilir ya da getirebilirim.

9./ Fikret Mualla [aynen] müzayedesini tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Resimler sanıyorum Orhan Koloğlu'nun idi. Bir tek satış olmadı.

Buradan haberler şimdilik bu kadar. Yakında görüşmek umuduyla Güzin'e ve sana her üçümüzden sevgi ve selâmlar.

Ferit.

[El yazısıyla şunlar eklenmiş :] Estève'in ölümüne Amélie de ben de çok üzüldük. Kaza ile ölüm, ölümü daha da saçmalaştırıyor."

1978 Şubatında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün davetine katılmak için Abidin Ankara'ya çok kısa bir süreliğine gelecek. Ancak bu çok özel ziyareti saymazsak Abidin 1991 yazına kadar ülkeye dönmeyecektir.

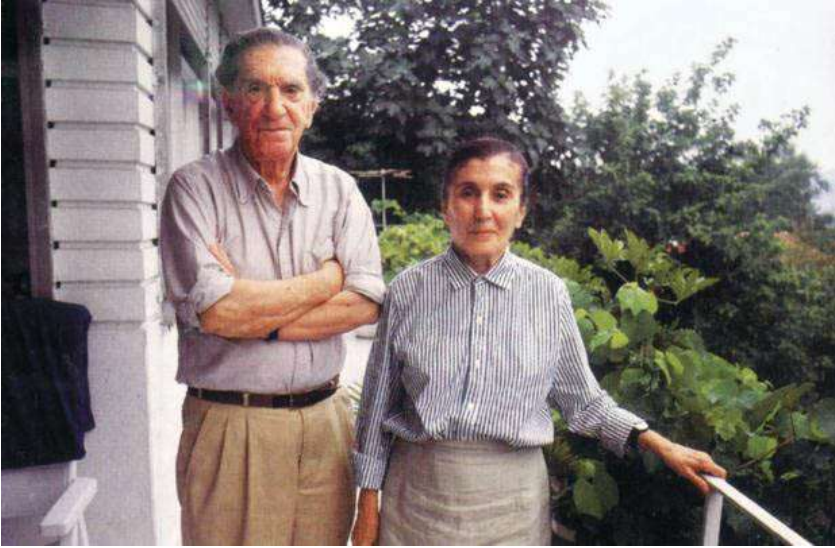
1970'lerin sonundaki cinayetler, kanlı olaylar ve hele 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında olup-bitenler Abidin'in bütün arzusuna karşın ülkeden uzakta kalmasına yol açmıştır.

Hele Güzin için öylesi kanlı olayların yaşandığı bir yere ayak basmak bile asla söz konusu olamazdı.

Bu şartlarda ülkede ev satın almak, kesin dönüş yapmak, ülkede çalışmak, üretmek ve yaratmak maalesef mümkün olmamıştır.

Abidin ve Güzin'in hayallerindeki ev-atölye maalesef bir türlü gerçekleştirilememiştir.

1991, 1992 ve 1993 yaz aylarında ülkeye tatil için geldiklerinde, Abidin Tiraje Dikmen'in Büyükkada'daki evinde kaldığı zamanlarda fırsat bulunca resim yaptı ama bu sadece kısa bir süreliğineydi. Olsun. Abidin sanki kendi evindeydi, Güzin'le : "İstanbul'dakinde kuzum. Komşular da çok hoş : İpek ve Oral ve ailesi." Bilen bilir. Bu da bize yeter.

"ÜÇ YAZ". BÜYÜKKADA'DA TİRAJE DİKMEN'İN EVİNDE. ÜLKEDE.

(M. Şehmus Koleksiyonu.)

1993 yazında, Abidin'in ülkesindeki son yazında, Büyükkada'da Tiraje'nin evinde kaldığı üç haftalık zaman diliminde, Eylül 1993'te TÜYAP Sanat Fuarı'nda sergilenecek resimlerini yarattı. Bu Tarih'e böyle not edilmeli.

Evet bu da bize yeter.

O günleri Abidin aynen şöyle dile getirir :

“1993 yılında Büyüka'da yaz günü resim yapıyorum.

Allah akıllar versin, sırası mı bu hengâme ortasında diyeceksiniz.

Sırası değil, biliyorum ama, resim yapmanın sırası ne zaman ?

Bu akşam Heybeli'nin ardına doğru mora çalan küller yağıyor
çaprazlama.

Artık fırçaları yıkamam lazım. Yoruldum.”

(...)

“Ben susunca imgeler seslenir.

Ben susunca suretim gülümser.

Ben susunca sizler konuşursunuz.

Hakikat sizlersiniz,

başkaları değil çünkü.”

BOĞAZIÇI'NDE : "EVİNDE".

M. ŞEHMUS GÜZEL
ABİDİN DİNO'nun
TÜRKİYE AŞKI

ekitap.ayorum.com